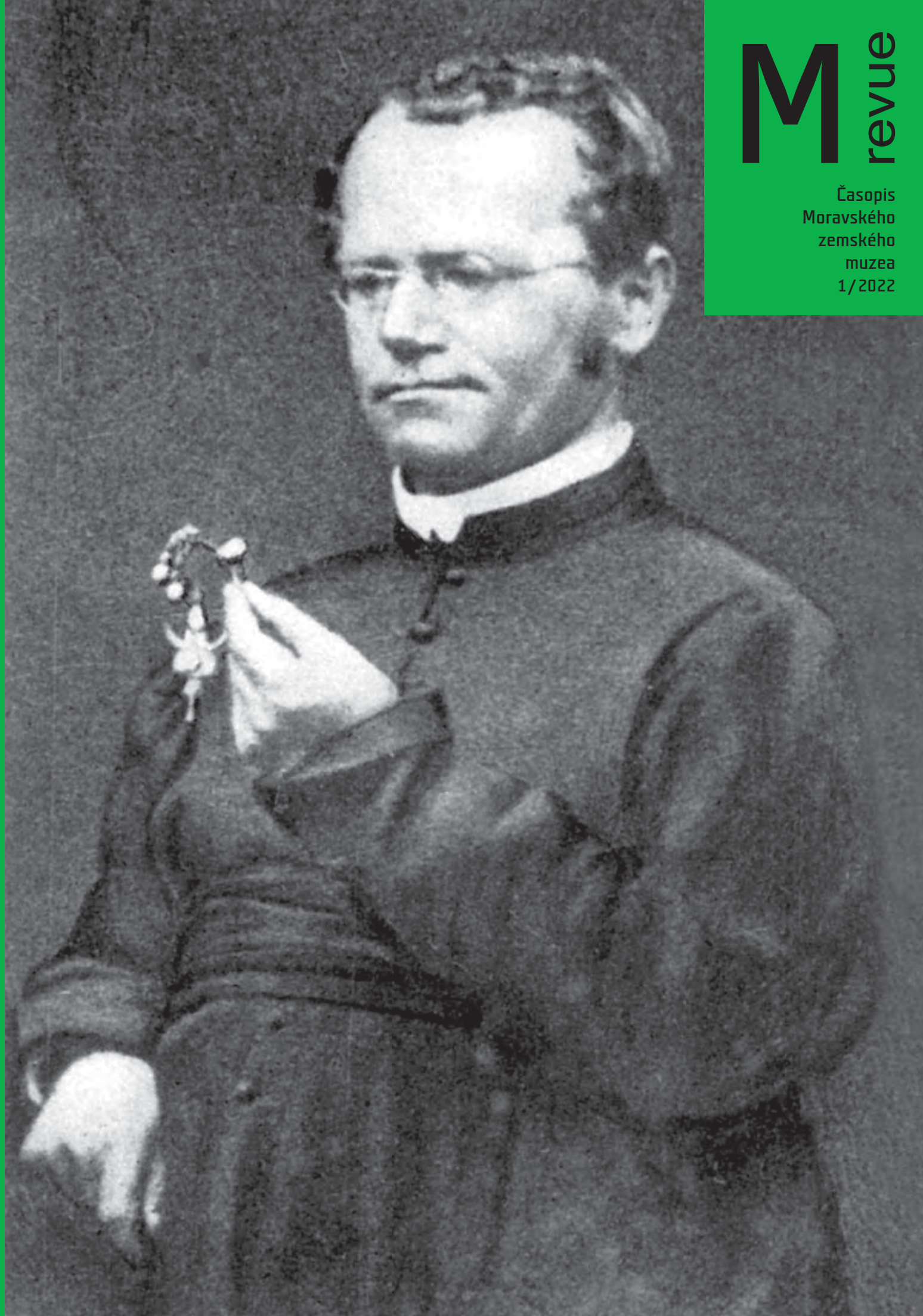

M revue

Časopis
Moravského
zemského
muzea
1/2022

Vážení přátelé a příznivci Moravského zemského muzea,

dostáváte do rukou letošní první číslo časopisu M revue, na jehož stránkách se Vám snažíme přiblížit vedle výsledků naší práce a záměrů nad směřováním Moravského zemského muzea současně i nejnovější úspěchy a plány pracovníků jeho odborných muzeí. A těší mne, že se nám navzdory vnějším nepříznivým okolnostem daří stále ve vysoké míře plnit naše zákonné a společenské povinnosti, stejně jako nadále uskutečňovat vysoký počet zajímavých dokumentačních, výzkumných i prezentačních cílů. Toto různorodé spektrum prezentuje také podzimní vydání M revue, které právě čtete. Na rozdíl od let předešlých vychází vzhledem k složité ekonomické situaci, která je důsledkem především neradostného vývoje na mezinárodní scéně, jako dvojčíslo.

Což s sebou samozřejmě přináší dvojnásobnou dávku zpráv a předkládaných informací, jimiž je časopis nasycen. Jedno ze stěžejních témat reflektuje skutečnost, že naše Dětské muzeum oslavilo v uplynulých měsících krásných třicet let služby dětskému návštěvníkovi! Minulosti i současnosti tohoto vynikajícího pracoviště je věnováno hned několik textů včetně vzpomínek pamětníků. Další klíčovou událostí letošního roku se staly oslavy 200 let od narození světového velikána vědy, neodmyslitelně spojeného nejen s Brnem, ale též s Moravským zemským muzeem – zakladatele moderní genetiky Johanna Gregora Mendela. V kontextu celobrněnských oslav, i v jejích mezinárodních konotacích, bylo naše muzeum nepřehlédnutelné. Na prahu léta 2022 jsme se také těšili z otevření rekonstruovaného Paláce šlechticů (včetně kompletně restaurované barokní kaple) a ze zpřístupnění nových stálých expozic Tradiční lidová kultura na Moravě v zrcadle času a Loutkařské umění. Rovněž o nich a o dal-

ších navazujících aktivitách s nimi spojených informují následující stránky. Za pozornost stojí také další výstavy v Brně i na našich mimobrněnských objektech. Z těch, které běží, a rádi je zde připomínáme, jsou to například Český komiks a jeho svět v Dietrichsteinském paláci či nesmírně zdařilé Nejstarší šperky a ozdoby těla v Pavilonu Anthropos, ale také v Památníku Leoše Janáčka, na Starém zámku v Jevišovicích a další. Zapomenout nelze ani krásné 100. výročí narození brněnského barda Jana Skácela, které opět nemohlo v celobrněnském kontextu v úvodu roku proběhnout bez účasti našich odborných pracovníků (nedílnou součástí byl návrat „ztraceného“ obrazu jeho bratra Petra, jehož dílo tak nyní zdobí expozici Středoevropská křižovatka v Dietrichsteinském paláci). Vzpomenuto je 60 let vydávání našeho časopisu Anthropologie, ale také smutná výročí: desetiletí od úmrtí brněnského spisovatele Jana Trefulky nebo významného představitele domácího disentu Jaroslava Šabaty.

Kromě toho se dozvíte více o mimořádných výsledcích našich kolegů, ať již vypícháme práce antropoložky Evy Vaníčkové či objev houby špičky Cimrmanovy mykoložkou Hanou Ševčíkovou na Madeíře. Zpřítomněna je plejáda akcí a úspěchů našich odborníků – předkládány jsou jak novinky doslova „žhavé“, tak je osvětlován význam objevů generací našich předchůdců (jak v případě legendárního bronzového býčka z Býčí skály činí Martin Oliva). V rozhovoru se představí vedoucí našeho Mineralogicko-petrografického oddělení Přírodovědného muzea Vladimír Hrazdil.

Pevně tedy věřím, že každý čtenář chtivý poznání v aktuálním čísle našeho časopisu nalezne něco přitažlivého, poučného a zajímavého. Především jsem však rád, že Moravskému

zemskému muzeu zachováte svou přízeň. Za všechny jeho pracovníky mohu prohlásit, že se nadále budeme snažit v maximální možné míře přinášet trochu „světla poznání, ponaučení a zábavy“ do dnešního rozbouřeného a neklidného světa. A dokud nám to nebude zapovězeno, budeme Vás o této činnosti (i prostřednictvím našeho časopisu) neúnavně informovat.

Děkuji Vám, že jste stále s námi. Doufám, že se brzy setkáme na některé z připravovaných akcí Moravského zemského muzea.

S úctou

Jiří Mitáček
generální ředitel

1 M úvodník:

Vážení přátelé
a příznivci muzea

4 M téma:

Poznávání hrou

16 M téma:

Mendelovy narozeniny slavili
s MZM také nobelisté

20 M událost:

Omlazené „šlechtičny“
provádějí tradicemi

34 M výstavy:

Co nosily venuše / Stoletím
českého komiksu a jeho světa
/ Druhotvary Monogramisty
T. D / Jan Antonín Venuto se
vrátil do Jevišovic / Průzkum
života politickým i nepolitickým
bojem / A náhle jsme tu na-
věky... Pocta Janu Skácelovi /
Dvanácte vrchů stromu
v kapli Paláce šlechtičen /

50 M názor:

Cyklostyl. Němý svědek
statečnosti řádových sester

55 M report:

Rudoarmějcovo putování
z Brna do Itálie a zase zpět /
Časopis Anthropologie slaví
šedesátiny / Odkaz Jana Tre-
fulky nepřestává rezonovat /
Brnem s J. G. Mendelem.
Stezka mapuje jeho odkaz /
Poslech zakázaných stanic
umožňovalo rádio sovětské
výroby / Tváří v tvář předkům /
Jára Cimrman má špičku! /
Před novou výstavbou začala
vydávat Stará hora svá tajem-
ství / Další objevy z Němčic:
„zabití meče“ i jantarová dílna

/ Moravská archeologická na-
leziště kustoda Morice Trappa

78 M příběh:

Jak bronzový býček ke slávě
přišel

84 M profil:

Vladimír Hrazdil:
Hledání mám pořád rád

98 Před oponou, za oponou:

Katalog stálé expozice Etno-
grafického ústavu obdržel
cenu / Muzeum bez bariér.
Přesvědčí vás video / Účast-
níci ICOM Prague 2022 zaví-
tali i do Brna / Etnografky
MZM převzaly certifikát za
Zlatou sobotu / Dokument
o Pavlu Rychetském se natá-
čel v Domě Jiřího Gruši /
Vzpomínka na Niku Bretts-
chneiderovou / Senioři si vy-
zkoušeli drátkování

102 My a svět:
Kamerunská hora skrývá
nepopsané druhy hmyzu

109 Pod čarou:
Nenekonečnost

110 Na moravském písčku:
V péči mají
i brněnského draka

116 M panorama:
Sběratelský unikát i suvenýr:
Mendelova bankovka / Ma-
mutí chobot „vytlačuje“ třešni
/ Festivity nabízí vědu v přít-
ažlivém obalu / Nešlap, nelá-
mej. Co kvete v trávnících
Brna? / Nové možnosti v digi-
talizaci sbírkových předmětů
/ Vendula Chalánková ilustro-
vala kuchařku pro J. G. Men-
dela / Jako růže zavoněla i ve
Slováckém muzeu / O muzejní
noci zavítalo do MZM 14 tisíc
návštěvníků

120 Jak jsme je znali
Rudolf Musil neměl z mocných
strach / Bylo, nebylo aneb
O Tomkově zahrádce

123 M knihovna:
Nakladatelské počiny

124 M Chef d'oeuvre:
Krvavé represe po atentátu
zasáhly manžele Valčíkovy

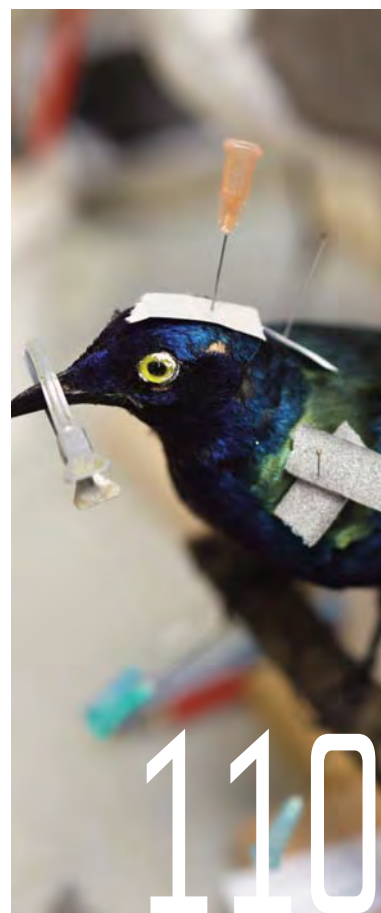
Obálka

1. strana
Johann Gregor Mendel s fuchsí. Archiv MZM.

2. strana
Barokní kaple Očišťování Panny Marie v Paláci
šlechtičen se skví po rekonstrukci v plné kráse.
Foto: J. Cága, MZM.

3. strana
Mimořádná výstava Nejstarší šperky a ozdoby
těla potrvá v Pavilonu Anthropos MZM do
26. února 2023.

4. strana
Originály kreseb XV. epizody Ladova komiksu
Šprýmovné kousky Frantika Vovíska a kozla
Bobeše, který v letech 1922–1923 vznikl
pro deník České slovo. Archiv rodiny.

M revue

Časopis
Moravského zemského
muzea v Brně

Šéfredaktor: PhDr. Jiřina Veselá

Layout a technická redakce: Milan Mačinec

Obálka: Milan Mačinec

Fotografie: Archiv MZM
(pokud není uvedeno jinak)

Redakční rada:

RNDr. Barbora Onderková – předsedkyně
Mgr. Jiří Mitáček, Ph.D., PhDr. Hana Dvořáková,
RNDr. Vladimír Antonín, CSc., doc. PhDr. Martin
Oliva, Ph.D., DSc., PhDr. Jaroslav Blecha,
Milan Mačinec, Mgr. Zdeňka Pitrunová

Redakce: M revue, Zelný trh 6, 659 37 Brno,
e-mail: jvesela@mzm.cz

Vydává a tiskne: Moravské zemské muzeum,
Zelný trh 6, 659 37 Brno

Distribuce: neprodejné, direct mailing
Vychází dvakrát ročně

V evidenci periodického tisku pod číslem
MK ČR E 21957

POZNÁVÁNÍ HROU

Vtloukat poznání do dětských hlaviček není příliš účinná cesta. Už od dob Komenského víme, že „škola hrou“ funguje mnohem lépe. Pro učitele je ale mnohem náročnější. Vláčet děti mezi exponáty, byť sebeatraktivnějšími, taky moc nezabírá, protože je to prostě po chvíli nuda... Někde mezi těmito úvahami dospělých, kteří nepřestali v koutku duše být dětmi, se už v minulém století zrodil nápad, dát i muzeím podobu hry, odlehčit návštěvu těm nejmenším a menším tím, že si budou moci, no ano, hrát. Vyzkouší si sami na vlastní kůži, jak se dřív žilo, nikdo je nebude peskovat, když se budou dotýkat historie.

Moravské zemské muzeum se stalo před třiceti lety prvním v České republice, kde 17. listopadu 1992 zahájilo svoji činnost Dětské muzeum. V tuzemských muzejních institucích začalo v premiéře fungovat první specializované pracoviště svého druhu, systematicky zaměřené na práci s dětskými návštěvníky i návštěvníky se specifickými potřebami. Díky za velký přínos v oblasti české muzejní edukace patří především zakladatelce Dětského muzea MZM PaedDr. Zdeňce Polákové, která stála v jeho čele v letech 1992–2011, autorce i realizátorce mnoha výstavních projektů pro děti. I přes mnohé překážky, které musela z počátku své činnosti překonávat, se jí podařilo vybudovat stabilní a plnohodnotné oddělení, vstupující již do čtvrté dekády své existence.

Zmapovat tři desítky let nabitě výstavami, zajímavými programy, tisíci návštěvníků... není jednoduché. Zvolili jsme proto, jak bývá v Dětském muzeu MZM zvykem, formu trochu lehčí a pestřejší, než dlouhou odbornou stať k neučení. Věříme, že se následující barevnou skládačkou rádi projdete. Mnozí si možná sami vybavíte ve vzpomínkách, že jste si tehdy to odpoledne v Dětském muzeu sami krásně užili, ať už jako rodiče, nebo děti.

DĚTSKÉ MUZEUM

je tu s vámi (i námi) 30 let

Snahou Dětského muzea je prostřednictvím výstav či expozic a programů nabízet pro malé, ale i odrostlejší návštěvníky podnětné, zábavné prezentace, kde je čeká radost z nového poznání i zážitků zejména formou interaktivních prvků, replik na dosah či smyslových her a hraček. Za dobu třicetileté existence Dětské muzeum uskutečnilo rozmanitou řadu autorských výstavních projektů, programů pro školní kolektivy, zájmové skupiny a handicapované návštěvníky, různorodých doprovodných programů pro rodiny s dětmi a prázdninových programů pro děti.

V současné době je fenomén muzejní edukace velice žádaný téměř v každém muzeu v ČR. Muzejní a galerijní pedagogika je zejména v posledních letech dynamicky se rozvíjející obor, který je rovněž zařazen mezi obory vysokoškolského studia. V muzeích a galeriích každoročně zřetelně přibývají nová edukační pracoviště. I zahraniční expozice dětských muzeí dokazují, jaký výrazně motivační efekt přináší speciálně připravené expozice se zapojením již ověřených didaktických prostředků.

Jedním ze základních poslání muzeí v kulturní společnosti je rovněž zpřístupňovat své sbírky. Dětské muzeum svou činností naplňuje nejen toto poslání, ale zejména se snaží vyhovět potřebám návštěvníků, aby se v muzeu cítili příjemně až pozoruhodně, ať už prostřednictvím nabídky autenticity, kreativity, prožitku, zábavy, aktivního zapojení,

relaxace, ale hlavně nabídkou „živého“ muzea.

V průběhu celého roku 2022 si Dětské muzeum připomíná 30 let svého působení v MZM. Prostřednictvím sociálních sítí se různými způsoby ohlíží, vzpomíná a rekapituluje svoji dosavadní činnost, ale hlavně v rámci tohoto významného jubilea i průběžně připravuje celou řadu zajímavých doprovodných programů pro rodiny s dětmi i širokou veřejnost.

Vrcholem oslav výročí DM byl narozeninový happening v rámci výstavy **Óóó Indiáni** s názvem **Indiánský den dětí – Dětské muzeum slaví 30. narozeniny**, který se uskutečnil v Pavilonu Anthropos a jeho přílehlém okolí. Několik set účastníků happeningu si mohlo vyzkoušet spoustu zábavních aktivit jako indiánské hry a dovednosti, nechybělo výtvarné tvoření ani hu-

dební dílna. Připravena byla ochutnávka pokrmů a v neposlední řadě i vyprávění indiánských legend. Z Westernového městečka v Boskovicích dorazili, a to dokonce na koni, slavný náčelník Apačů Vinnetou se svojí krásnou sestrou Nšo-či. Přítomným představili práci se svými koňmi ve volnosti.

Na závěr roku v rámci oslav ještě připravujeme ve spolupráci se dvěma umělkyněmi – výtvarnicí a ilustrátorkou Eliškou Podzimkovou a uměleckou sklářkou Alicí Dostálovou dvě tematicky propojené výstavy, které představí díla inspirovaná pohádkovým příběhem Antoine de Saint-Exupéryho **Malý princ**. Můžeme zde obdivovat nejen ukázky různých sklářských technik či skvostné obrazové koláže vytvořené kombinací fotografie, ilustrace i přírodních materiálů, které jsou zároveň animované prostřednictvím AR (augmented reality), ale také se ponořit do vyprávění o podobenství dětství a dospělosti.

Účastníci, přesněji řečeno vítězové celoroční soutěže, se vedle věcných cen navíc dočkají exkluzivního zážitku ve formě speciálního programu ve výstavě **Malý princ** včetně možnosti strávit noc v muzeu.

V nadcházejících letech bychom chtěli věnovat dětským návštěvníkům

i laické veřejnosti stále větší pozornost. Nadále dávat příležitost ke vzdělávání v muzeu, nabízet motivační, přátelské, přístupné, populární, empatické a demokratické prostředí a stimulovat tak všechny naše příznivce k opakovaným návštěvám.

V roce 2024 se návštěvníci mohou těšit na novou výstavu, kterou jsme nazvali **Tisíc tváří Amazonie**. Cílem výstavy bude představit pohled na život jihoamerických Indiánů – původních domorodých obyvatel vybraných částí kulturního areálu Velká Amazonie z hlediska specifik a velké kulturní a přírodní rozmanitosti území obývanými jednotlivými etniky, se zaměřením na minulost, ale zejména i současnost. Presentaci

stěžejních témat výstavy doplní celá řada originálních exponátů (předměty denní potřeby, řemeslné výrobky, zbraně, rituální a obřadní artefakty, amulety, oděvy, ozdoby a doplňky) i ze soukromých sbírek.

Držte nám pěsti, ať se náš úmysl vydaří. ▼

Jménem celého kolektivu Dětského muzea děkuji všem spolupracovní-

kům, předešlým i současným, kolegům v muzeu i kolegům z mnoha dalších institucí, externím spolupracovníkům, přátelům a podporovatelům za veškerou pomoc a úsilí při tvorbě výstav i programů, které se za celou dobu života Dětského muzea zrodily s radostí pro radost. A samozřejmě všem návštěvníkům děkujeme za přízeň.

Sylvia Brychtová,
vedoucí Dětského muzea MZM

▲ Zakladatelka a dlouholetá vedoucí Dětského muzea MZM PaedDr. Zdeňka Poláková.

Při této příležitosti rovněž vzpomínáme na milou, veselou a laskavou kolegyni PhDr. Evu Jelínkovou, dlouholetou spolupracovnici, spoluautorku mnoha výstavních kolekcí a zástupkyni vedoucí Dětského muzea. ▼

Kolektiv DM, 2013, premiéra výstavy Dobrodružná Afrika očima cestovatelů. Zleva Sárka Zajíčková, Sylvia Brychtová, Marcela Červinková a Monika Olešová.

Indiánský den dětí – Dětské muzeum slaví 30. narozeniny, 28. května 2022.

Kolektiv DM, 2021 výstava Óóó Indiáni. Zleva Marcela Červinková, Sylvia Brychtová, Monika Olešová, Sárka Zajíčková, Marta Mannová. ▼

projektů Dětského muzea

Je velmi obtížné vyzdvihnout pouze některé výstavní projekty, realizované v průběhu třiceti let, protože všechny byly tematicky i obsahově poutavé, zajímavé a obohacené o různorodé interaktivní prvky. Připomeňme si alespoň ty, na které rády vzpomínají muzejní edukátorky či kolegové v muzeu a které měly z hlediska zájmu vysokou nebo dokonce rekordní návštěvnost:

1.

Jede, jede poštovský panáček

13. 5. – 31. 10. 1997

Výstava přiblížila vývoj poštovníctví a vybavení pošt včetně uniforem, poštovních schránek, dobových vývěsních tabulí, zastávky poštovního dostavníku, listovních vah, telefonů či předznamkových dopisnic. Výstavu obohatil autentický poštovní úřad z přelomu 30. a 40. let s dobovým funkčním vybavením a technikou doplněný replikami na dosah. Součástí byly různé aktivizační prvky jako listovní okénko, peněžní okénko, balíkové okénko, telefon-telegraf a kolky – známky. Nechyběla ani filatelistická výstava a výtvarná dílna.

Doklad o počtu návštěvníků se bohužel nepodařilo dohledat.

2.

Hračky celého světa

29. 4. 1998 – 30. 9. 1998

S čím si hrály děti indiánů nebo africké děti? Na tuto otázku mohli návštěvníci hledat odpověď v interaktivní výstavě Dětského muzea, která byla koncipována jako herna. Představeno bylo množství hraček ze všech koutů světa, vyrobených z nejrůznějších materiálů. Kolekce hraček nebyla v tomto rozsahu ještě do této doby vystavena.

Výstavu i hernu navštívilo během 5 měsíců jejího trvání více než 21 tisíc návštěvníků.

O hračkách, hrách a hraní

8. 11. 2006 – 31. 3. 2007

Velký výstavní projekt, věnovaný hračkám a hraní, návštěvníkům nabízel výběr základních typů hraček, se kterými si u nás hrávaly děti v rozmezí od 19. do 70. let 20. století, a ukázky soudobé produkce několika tuzemských výrobců. Hračky byly děleny do osmi celků podle základní didaktické působnosti na dítě. Celou výstavou prolínaly tematické hrací boxy, kde si děti včetně handicapovaných dětí mohly mnohé vyzkoušet. Sál, věnovaný pohybovým hrám, byl velkou hernou pro děti i dospělé.

Výstavu navštívilo během 5 měsíců jejího trvání přibližně 35 tisíc návštěvníků.

3.

Středověk je, když ...

Expedice středověk

13. 4. 1999 – 30. 10. 1999

13. 5. 2009 – 17. 10. 2009

Dvě verze výstav na stejné téma s odstupem 10let se pokusily navodit iluzi života ve vrcholném středověku. Atmosféru dotvářely kulisy simulující opevnění. Obě výstavy byly věnovány základním aspektům dobového života – život lidí na hradě, v podhradí i ve středověkém městě. Obě expozice byly doplněny i originálními sbírkovými předměty ve vitrínách, ve svém základě však byly postaveny na replikách a možnosti jejich použití.

K velice oblíbeným aktivizačním prvkům použitým ve výstavě patřily: hudební nástroje – románská zvonkohra, psalterium, kovové hudební nástroje, kuchyně – určování plodin a koření, které byly v tomto období známy a používány, odívání – zkoušení gotických oděvů a obuvi, hrdelní právo – zkoušení klády a okovů, vojenství – prohlížení dobových zbraní, zkoušení zbroje, haptické exponáty – sada plastických znaků moravských měst, maketa turnajového koně či husitského vozu, psaní brkem, ražba mincí a další.

1. výstavu navštívilo během 6,5 měsíce jejího trvání přibližně 13 tisíc návštěvníků.

2. výstavu navštívilo během 5 měsíců jejího trvání téměř 11 tisíc návštěvníků.

Tehdy a dnes. Od časů výstavy Jede, jede poštovský panáček se změnila nejen návštěvnice, ale i telefony. V roce 1997 už se sice mobily používaly, ale z dnešního pohledu šlo stále o dřevní doby...

4.

Uč se synu moudrým býti aneb Pradědeček po škole

18. 4. 1996 – 30. 9. 1996

Výstava návštěvníky přenesla na konec 19. století do obecné školy našich pradědečků za časů vlády Habsburků v c.k. dědičných zemích rakouských včetně Království českého, Markrabství moravského a Vévodství slezského. Dětem se zde škola představila ne jako místo pro permanentní učení a s tím spojené starosti, svět kroužících špatných známek, nesympatických nařízení a zákazů, ale především jako instituce s dlouhou a rozhodně zajímavou historií.

Program pro děti přinášel rámcové svědectví o tom, jak se měnila podoba a význam školy, způsob a obsah výuky, učební pomůcky, vybavení tříd, postavení vyučujících i samotných žáků.

Ve škole našich pradědečků – v interiéru staré třídy – si “žáci” mimo jiné mohli vyzkoušet na vlastní kůži atmosféru obecné školy před sto lety, psaní na břidlicových tabulkách nebo psaní namáčecími pery na repliky dobových předpisů, zlobiví poznali výchovné metody od oslovské lavice, přes klečení na hrachu i výplatu lískovkou.

Doklad o počtu návštěvníků se bohužel nepodařilo dohledat.

Učení – mučení aneb Pradědeček po škole II

15. 2. 2005 – 29. 10. 2005

Na úspěšnou výstavu z roku 1996 volně navazovala výstava „Učení – mučení, aneb Pradědeček po škole II“. Dětské muzeum připravilo již druhou výpravu do historie školního vyučování v Čechách a na Moravě, která začíná v roce 1774, kdy Marie Terezie uzákonila povinnou šestiletou školní docházku. Kromě ukázky školního mobiliáře z dob Rakouska-Uherska výstava také představila školní třídu z období I. republiky a třídu z doby počátků „budování socialismu“.

Program byl zejména zaměřen na dobové učební pomůcky, děti si mohly sami vyzkoušet, jak se sedávalo ve starých škamnách, jak se psalo na břidlicové tabulky, jak se cvičil krasopis namáčecími a plnicími pery. Dále se seznámily s řadou zajímavostí o tom, jak v různých dobách probíhalo vyučování a z jakého slabikáře se učili číst např. naši rodiče, babičky, i ten pradědeček...

Součástí expozice byl i starý školní kabinet, vybavený historickými učebními pomůckami, z nichž byly mnohé instalovány na dosah návštěvníkům.

Pro nevidomé návštěvníky byla připravena zvláštní rozšířená kolekce exponátů.

Výstavu navštívilo během 9 měsíců jejího trvání přibližně 16 tisíc návštěvníků.

5.

Jak se rodí večerníčky

16. 5. 2007 – 10. 11. 2007

Inspirací ke vzniku putovní výstavy byly oslavy 40 let vysílání televizních Večerníček, záměrem pak bylo vysvětlit, jak animované filmy vznikají. Exponáty seznamovaly s postupem výroby od povídky a scénáře přes technický scénář až po vlastní realizaci filmu. Návštěvníci si sami mohli například vyzkoušet jednoduchou animaci kreslených postaviček, loutek nebo animaci na počítači. Exponáty pak seznamovaly s ukázkami práce našich nejznámějších tvůrců animovaného filmu.

Výstavu navštívilo během 6 měsíců jejího trvání přibližně 16 tisíc návštěvníků.

Smějící se domeček, původní logo Dětského muzea, nahradil obrázek mamutka – symbolu MZM.

6.

Stromy jako domy – Život na stromě, ve stromě a pod stromem

20. 11. 2007 – 12. 4. 2008

Návštěvníci se měli možnost seznámit se stromy jako domovem, útočištěm a mnohdy i zdrojem potravy celé řady živočichů od hmyzu po savce. Kromě exponátů zvířat, ptáků, obojživelníků, hmyzu, hub, lesních plodů a dalších přírodnin, byla pro návštěvníky připravena i řada informací, zajímavých činností a her. Výstava byla přizpůsobena i zrakově postiženým návštěvníkům.

Výstavu navštívilo během 5 měsíců jejího trvání přes 7 a půl tisíce návštěvníků.

7.

Koloniál u pana Bajzy

2. 11. 2010 – 16. 4. 2011
prodlouženo do 17. 9. 2011

Výstava, kterou návštěvníky provedly postavy z knihy Karla Poláčka „Bylo nás pět“ – obchodník Bajza, cukrář Svoboda, strýc Vařeka a řezník Čtverák – představila unikátní kolekci historických obchodů, jejich vybavení a zboží. Kromě historických krámků zde čekal například jarmark, sbírka reklamních cedulí a plakátů či historických platidel. Pro dnešní děti byly jistě zajímavé i ukázky zboží a reklam z období socialismu. Připravena byla velká herna s dobovým hokynářstvím a pro porovnání pak i zmenšená verze soudobého obchodu s hračkami včetně vybraného zboží. Obsah výstavy chtěl připomenout, z jakých základů a pod jakými vlivy se rozvíjel náš obchod a do jaké míry se udržely rodinné i národní prvorepublikové tradice do dnešních dob.

Výstavu navštívilo během 11 měsíců jejího trvání téměř 30 tisíc návštěvníků.

9.

Země na obzoru – objevujeme Ameriku

22. 10. 2015 – 4. 9. 2016

Výstava přiblížila historii a kulturu zaniklých předkolumbovských civilizací na americkém kontinentu. Zábavnou a hravou formou se dětský návštěvník seznámil s řadou zajímavých národů, z oblasti Mezoameriky, ale také s kulturou z oblasti centrálních And. Ve výstavě návštěvníci mohli obdivovat astronomické a matematické znalosti Indiánů, jejich působivou architekturu, duchovní svět, ale také řemeslné a umělecké dovednosti. Pozornost výstavy byla rovněž zaměřena na proslulé objevitele a dobyvatele a jejich zámořské cesty. Kromě toho byly součástí výstavy repliky předmětů na dosah, interaktivní činnosti a didaktické hry. Každý dětský návštěvník ke vstupence obdržel zábavného průvodce výstavou plného hádanek, úkolů a zajímavostí. Pro návštěvníky se zrakovým znevý-

hodněním byly ve výstavě připraveny taktilní předměty, zejména archeologické reprodukcce včetně popisků a textů v Braillově písmu. Součástí prezentace byly i poutavé animace, zoologické a entomologické preparáty.

Výstavu navštívilo během 10 měsíců jejího trvání téměř 14 tisíc návštěvníků.

10.

Óóó Indiáni

17. 6. 2021 – 17. 7. 2022
prodlouženo do 4. 9. 2022

Výstava přiblížila historii a kulturu původních obyvatel Severní Ameriky – zejména významných indiánských národů a kmenů z hlediska různých kulturních okruhů, rozmanitosti prostředí a dalších životních zvyklostí. Pozornost byla zaměřena na každodenní život Indiánů, role žen a mužů, výchovu dětí, duchovní život, obydlí, obživu, ošacení, řemeslné umění, hry

8.

Dobrodružná Afrika očima cestovatelů

21. 5. 2013 – 28. 2. 2014
prodlouženo do 29. 6. 2014

Hlavním cílem výstavy bylo představit hravou formou dětskému návštěvníkovi tradiční kultury Afriky. Na základě prezentovaných předmětů se dětský návštěvník seznámil nejen s místní kulturou, ale i s nejvýznamnějšími českými cestovateli, kteří tuto oblast v historii navštívili. Jednotlivé části výstavy byly doplněny výběrem africké fauny a exponáty získanými z expedic MZM. Každý návštěvník měl k dispozici pracovní list v podobě cestovního deníku, do kterého si mohl zapisovat a kreslit svoje poznatky z výstavy. Součástí výstavy byly interaktivní předměty a repliky na dosah, tematická PC hra, speciální ozvučení sálu, promítání dokumentů a fotografií.

Výstavu navštívilo během 13 měsíců jejího trvání téměř 25 tisíc návštěvníků.

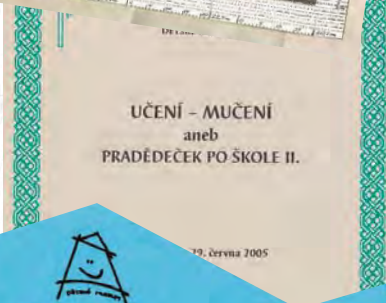
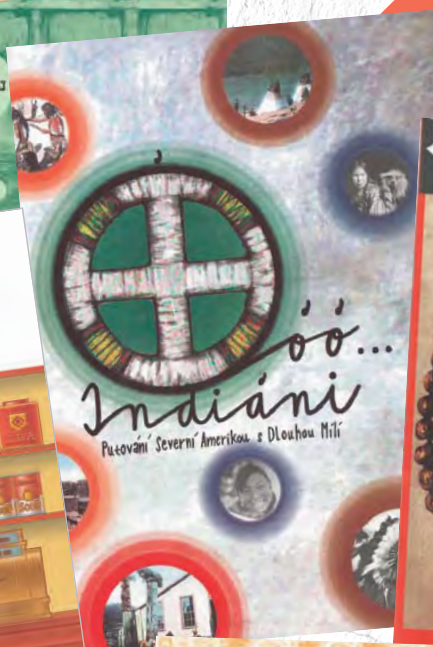
a válečnictví. Geograficky byly zahrnuty zejména Velké pláně a prerie, Severozápadní pobřeží, Jihozápad i oblast Arktidy. Obohacením výstavy byla i prezentace vybraných zástupců americké fauny. Ve výstavě byla připravena pestrá škála interaktivních prvků: repliky předmětů na dosah – předměty denní potřeby jako hračky indiánských dětí, oděvy, ozdoby, hudební nástroje, obřadní předměty a zbraně; smyslové hry, řemeslné aktivity, stylizované scény a dětský katalog s hrou a výtvarnými aktivitami. Dále galerie reprodukcí výtvarných děl významných osobností, ilustrace, fotografie a další texty prostřednictvím dotykových obrazovek, hry na dotykové obrazovce, animace, technologie virtuální reality, videomapping i promítání.

Výstavu včetně doprovodných programů navštívilo za 14 měsíců jejího trvání nakonec téměř 44 tisíc návštěvníků.

(red)

Foto: Archív MZM

28. 4 - 30. 9.
Palác šlechticů, Kobližná
Objednávky pro školy a školní
na tel. č. 051/42 32 12
vstupné zdarma
14 - 17 hod., o sobotách a nedělích 9 -
Brno, Etnografický ústav, Dětské m

Unikátní „HMATOVKA“ putovala jako první

V Moravském zemském muzeu jsem začala pracovat prakticky ve stejný čas, kdy se začala psát dnes již třicetiletá historie Dětského muzea. Původně se toto oddělení jmenovalo EDUCO a jako lektor Geologicko-paleontologického oddělení jsem administrativně byla zpočátku jeho součástí i já. Dlouhé roky jsem pak často spolupracovala na akcích, kde jsem mohla být svým odborným a pedagogickým vzděláním užitečná, a tak cítím téměř povinnost na tuto dobu spolupráce alespoň trochu zavzpomínat.

Jejich začátky v MZM, kam přišli jako „cizí“, nebyly vůbec lehké. A navíc se snažili zavádět v MZM něco, co se dnes už vnímá jako nezbytná samozřejmost. Pravidelné sobotní programy pro děti, týdenní programy pro děti o jarních prázdninách a v době letních prázdnin, velikonoční a předvánoční akce, soutěže a speciální programy pro školy a v neposlední řadě interaktivní výstavy, které měly svým hravým a zábavným přístupem ke vzdělávacím informacím a poznatkům lákat především dětského návštěvníka. To vše však vyžadovalo nezbytnou spolupráci s odbornými odděleními, protože spousta programů využívala prostředí a exponáty stálých expozic a bylo potřeba i účasti odborně fundovaného lektora. Po-

revoluční doba byla pro kulturu těžká a odborná oddělení si povětšinou samostatného lektora, který by se této činnosti mohl naplno věnovat, nemohla dovolit, a tak lektorskou práci suplovali odborní pracovníci. Ne vždy tak mohla odborná oddělení vycházet Dětskému muzeu vstříc podle jeho představ.

Nicméně již na podzim roku 1993 se Dětskému muzeu podařilo uskutečnit ve spolupráci se Zoologickým a Geologicko-paleontologickým oddělením MZM a se Slepeckým muzeem v Brně v té době opravdu nevšední interaktivní výstavu **Zvířata na dosah**. Jednalo se o hmatovou výstavu určenou cíleně pro nevidomé a tělesně postižené. Preparátorům Zoologického oddělení se povedl doslova husarský kousek. Dokázali pro

výstavu nachystat celkem 33 dermo-plastických preparátů (vycpanin) zvířat takovým způsobem, aby se návštěvník mohl jednotlivých zvířecích exponátů bez obav šetrně dotýkat, případně získat i jejich pachový vjem. Zvolené nejznámější druhy savců a ptáků byly typickými představiteli fauny vybraných biotopů (města, lesa, louky, rybníka a pole). Pro nevidomé byly všechny exponáty opatřeny i popiskami v Braillově písmu. Navíc každý návštěvník měl k dispozici walkman (přístroj se sluchátky) nejen s krátkým textem, ale často i s nahranými zvuky jednotlivých zvířat. To bylo v té době u nás též něco výjimečného. Tuto především zoologickou výstavu, kterou jsme svorně nazývali „hmatovka“, vhodně doplňovalo několik paleontologických modelů dávno vyhynulých živočichů či odlítků jejich zkamenělin vždy ve dvojím provedení. Ty nebarevné byly pro všechny na dosah. Dalším lákadlem nejen pro děti byly dva dotykové světelné panely s obrazy nejznámějších druhů dinosaurů, kteří v té době byli už tak populární, a kde si každý mohl doplnit znalosti o nich. Mimochodem,

tyto panely v aktualizované podobě slouží dodnes, jsou součástí stálé paleontologické expozice MZM. V rámci výstavy probíhaly hravé výchovně-vzdělávací programy s ekologickou tematikou doplněné výtvarnými aktivitami.

Výstava měla velký ohlas, přilákala tehdy opravdu nezvykle mnoho návštěvníků, a tak se i stala první putovní výstavou z dílny Dětského muzea. Po skončení její „mise“ byly všechny preparáty a modely věnovány Speciální škole pro nevidomé a slabozraké v Brně.

Myslím si, že tato výstava dodala pracovníkům DM tehdy hodně potřebné energie pro jejich další působení v MZM. A že tu energii neztratili, se můžeme přesvědčit právě dnes, kdy se můžeme s nimi ohlednout a připomenout si vše, co za těch uplynulých 30 let dokázali.

Stanislava Hrdličková

Samozřejmostí bylo, že srst či peří byly upraveny zdravými zcela neškodnými prostředky. Vyčpaná zvířata byla uvnitř vyztužena silnějšími dráty, aby byla odolnější, a musela být také zařazována na podstavce mnohem pevněji, než bývá zvykem. Ptáci například nemohli mít roztažená křídla, aby se při dotyku neulomila, popisuje výjimečnost práce na výstavě Zvířata na dosah tehdejší preparátor Moravského zemského muzea Jaroslav Bašta. „Děčka ale byla nadšená,“ vzpomíná.

Byly jsme při tom – vzpomínky lektorek

Marcela Červinková:
Nech brouka žít, 2000

Mohli jste vidět postavy z příběhů Včelích medvídků Čmeldu a Brumdu a Pučmelouda nebo obrázky z Ferdý mravence, spousty entomologických exponátů, ale ve výstavě byla také terária s živým hmyzem. Návštěvníci sledovali např. zlatohlávky, pako-bylky, šváby, cvrčky. Pro nás, lektorky, bylo náročné se o hmyz starat, ale pro děti byla výstava, představující dětem rozdíl mezi živou říší hmyzu a pohádkovou představou autorů takto obohacená o živou přírodu velmi atraktivní.

Šárka Zajíčková:
Čistota – půl zdraví, 2002

Byl zážitek pozorovat děti a jejich emoce při zkoušení pouličního čiš-

tění bot, jak perou prádlo na valše, mandlují, klepou koberce nebo se drbou drbátky či pozorují živé šváby v teráriu... Výstava o zdravém životním stylu předávala dětem zajímavosti z oblasti hygieny člověka a jeho prostředí a to od pravěku až po novověk. Děti i učitelé odcházeli spokojení. Na jednu stranu získali nové informace formou „učení hrou“ a na druhou stranu si také vyzkoušeli, že život není jen peříčko.

Jana Olivová:
Čistota půl zdraví, 2002

Jako lektorka Dětského muzea jsem měla možnost spolupracovat a vytvářet několik velmi zajímavých výstav. Čistota půl zdraví, plná poučení i zábavy, se mi vryla do paměti asi nejvíce. S dětmi i dospěláky jsme si, při odhalování hygienických ná-

vyků z různých období, vrstev společnosti, nástrojů a pomůcek, užili velkou legraci. Výstavu doprovázelo nespočet dílen, kde se opět mohla na plné obrátky rozvinout kreativita nás lektorek DM.

Alena Martauzová:
Expedice středověk, 2009

Malí i velcí návštěvníci byli naprosto uchváteni možností vyzkoušet si těžké brnění, obléct se do historických šatů či vylézt na maketu koně. Nechat se přivázat k pranýři nebo zavřít do klády byl zážitek, na který nikdy nezapomenou. Měli možnost zahrát si na středověké hudební nástroje i ochutnat potraviny, ze kterých se tehdy vařilo. Výstavu si tak mohli vychutnat opravdu všemi smysly.

Pavla Vykoupilová:
Za dlouhých zimních večerů, 2009.

Na začátku programu skupinka dětských návštěvníků usedala ke společnému velkému dřevěnému stolu, na němž svítily svíčky ve skořápkách ořechů v míse s vodou, voněl chléb a jablíčka. Výborně se pracovalo se zimním dioramatem a s jednotlivými interaktivními koutky. Děti si vyzkoušely například předení na kolovrátku, tkání na tkalcovském stavu, vyčesávání ovčí vlny, výrobu svíčky ze včelího vosku, zašívání ponožek nebo stáčení provazu. Oblíbenou aktivitou bylo oblékání masek Mikuláše, čerta, anděla a Lucek.

Romana Jalůvková (OKM MZM):
Koloniál u pana Bajzy – Historie obchodu a obchodování, 2010

Také vás uchvátil laskavý seriál - Bylo nás pět od Karla Smyczka? V Dětském muzeu jsem díky Koloniálu u pana Bajzy mohla být i já se svými dětmi alespoň na chvíli součástí tohoto prvorepublikového městečka a užít si jeho atmosféru. Pozdravit se s Vendelínem Bajzou, strýcem Vařekou, řezníkem Štverákem a cukrářem Svobodou. Děti si mohly zahrát na obchodníky v dobovém hokynářství, navštívit trh, koupit si perník či zeleninu anebo si jen tak pohladit kozu, husu nebo králíka. A v dobové trafice si koupit třeba pohlednici.

Kamila Prokopová:
**Uč se synu moudrým být
aneb Pradědeček po škole, 1996**

Kantor se ve mně asi nezapře. Interiér opravdové staré třídy měl velkou duši, možnost posadit se do staré lavice nebo za katedru, psát na břídlíkové tabulky a vyzkoušet si krasopis, byl zážitek pro malé i velké návštěvníky. Na zahájení výstavy vystoupila Iva Bittová se sborem dětí z Lelekovice. Byla to krása. Iva měla velkou trému, tak jsme si daly společně decánek vína a já měla možnost poznat úžasnou muzikantku. Dětské muzeum je moje srdeční záležitost, jsem ráda, že jsem byla u jeho vzniku a poznala hromadu báječných lidí, kteří zůstali do dnes v mém životě, za což jsem moc vděčná.

Marta Mannová:
Řekni mi zrcadlo aneb
krása a krášlení od pradávna
done dávna, 2003

K módě jsem měla vždy blízko, takže mě moc bavil i proces přípravy výstavy. Z aktivit pro děti, které měly posléze ve výstavě největší úspěch, musím zmínit zejména zkoušení krinoliny a šněrovačky, protože s tím se do té doby ještě nesetkaly. Oblíbené bylo i líčení a zdobení parukami po vzoru barokních dam a také je moc

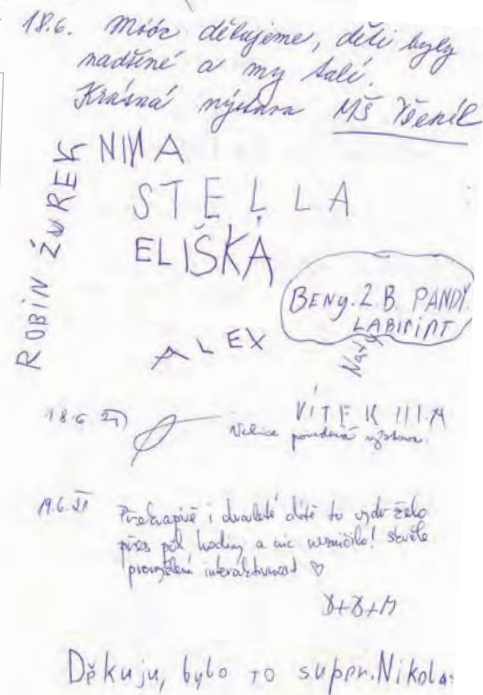
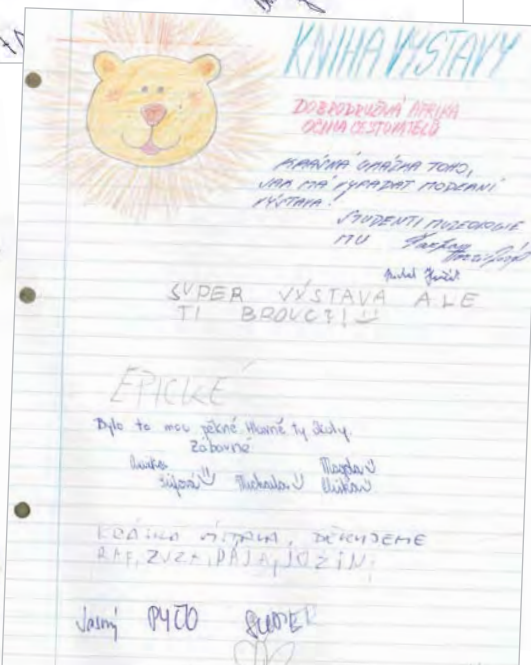
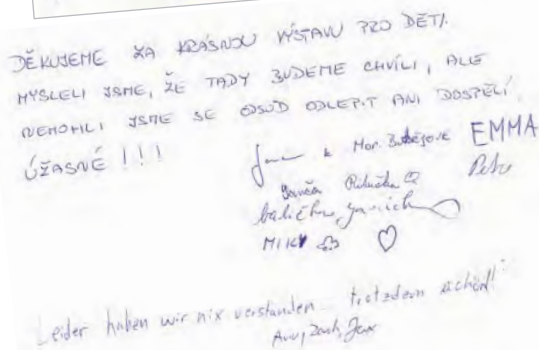
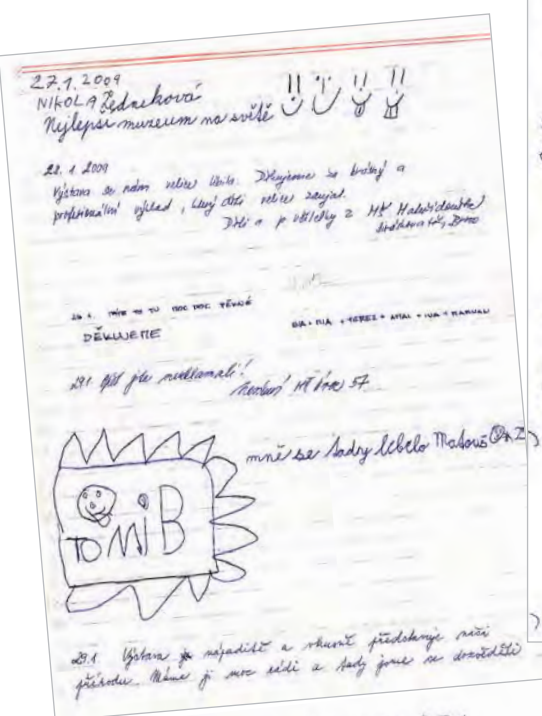
bavilo rozeznávání vůní používaných při míchání parfémů. Při programu jsme se často pobavili tím, že dobrovolníci na zkoušení těchto výstřelků se stávali i kluci.

Monika Olešovská:
O hračkách, hrách a hraní, 2006

Shánění exponátů bylo sice velmi náročné, ale lidé byli tak spokojeni, že se opakovaně vraceli a maminky tam pro děti s sebou nosily i noč-

níky, protože WC se nacházelo jenom v přízemí. Tady se ukázalo, jak dobré je mít po ruce úžasné kustody: naše paní Rohánková se vžila do role průvodkyně, opravářky, uklízečky i milé uvaděčky, která vždy s úsměvem vítala úplně každého. Byla to nááááádherná herna nejen pro malé i velké děti, ale i maminky, tatínky, babičky i dědečky, celkem velký prostor byl věnován návštěvníkům s handicapem. Moc bych si přála, mít tady takovou stálou muzejní hernu...

DANEČEK BULKA
VÍKTOR KABUL KO

To už je vážně TŘICET LET?!

(Gratulační momentky jak jinak než osobní)

Stalo se v raných 90. letech, takřkajíc v porevolučním kvasu. Pracovala jsem tehdy v archivu-umělecké dokumentaci dnešního Národního divadla Brno – a ocitla se tak na jednání (pravděpodobně magistrátu) a z celé schůze si pamatuji pouze jeden okamžik, vystoupení dr. Františka Pavlíčka, člena Oddělení dějin divadla Moravského zemského muzea: nadšeně plédoval pro zakládání speciálních pracovišť věnujících se v paměťových institucích výhradně dětem – tak jak to poznal na svých zahraničních cestách.

Další vzpomínky už jsou návštěvnícké: na výstavě již etablovaného Dětského muzea MZM nadšeně tkám na stavu, a je nás hodně (a zdaleka ne jen nezletilí!), kdo s objevitelskou radostí zkoušíme rozmanité řemeslnické dovednosti. Jindy jsme se – my všichni, navzájem si neznámí – sesedli kolem stolu v selské světnici a bylo nám dobře a útulno při výkladu o dobových zvycích, kdy téměř slyšíme předvánoční meluzínu za oknem...

První výstava, na níž jsem se po vstupu do svazku MZM podílela (a každým krokem se tak učila), byla **Když se řekne muzeum**, představující jednotlivá oddělení, způsob jejich práce a konkrétní sbírkové předměty: tak jsem poprvé měla možnost blíže poznat energii, entuziasmus a erudici dvou dam, tehdy pracovištěm vládnoucích, vedoucí dr. Zdeňky Polákové a její kolegyně dr. Evy Jelínkové. A pak už to šlo ráz na ráz, začala hojná, pestrá a pokaždé inspirující spolupráce: účast v porotě literární soutěže při výstavě **Expedice středověk**, příprava vhodných periodik a dobových reklam

pro **Koloniál u pana Bajzy**... S novým personálním obsazením, pod vedením Mgr. Sylvy Brychtové, trend pokračuje: k převzatým jubilejním máchovským výstavám jsme se domluvili nejen na pracovním listu, ale i na kvízové tabuli „hradů spatřených“ a časové ose (vyzkoušela je i delegace našeho parlamentu), **Dobrodružná Afrika očima cestovatelů** nabídla též přehled cestopisné literatury a v pracovní brožůře úryvky textů (ocenila jsem váš smysl pro humor, s nímž jste přijaly vskutku recesní návrh na filmovou ukázkou – „už se narajzoval dost!“ – vzpomínáte?), jen díky vašemu pozvání jsem měla možnost oslovit finalisty soutěže školních časopisů workshopem **Pradědeček novinářem**, při procházce **Středoevropskou křižovatkou** pátrají mladí návštěvníci po osudu Jana Zahradníčka i za přispění našeho materiálu, a nesmím zapomenout na vánoční dílnu ve stylu první republiky...

Vždy jsem obdivovala, že Dětské muzeum vzápětí po ukončení jedné výstavy zahajuje další. U nás, sbírkotvorných oddělení, je to jiné: stří-

dáme akviziční činnost se zpracováním materiálu, s jeho prezentací publikační a posléze i výstavní, navíc každý z nás je specialistou na určitou etapu, osobnost či školu nebo žánr – vy tvoříte výstavy v nepřetržitém sledu, bez oddechu. Jedna právě probíhá, druhá je před dokončením, pro třetí píšete scénář... Jistě je vám některé téma bližší a jiné méně – ale pokaždé je nová akce poutavá a originální. Námětem i zpracováním. Klobouk dolů! A spolupracovat, moci se na nich podílet, je současně výzva i potěšení. Zkrátka: pan doktor Pavlíček měl tehdy, na dávné poradě, pravdu: prezentovat minulost prostřednictvím výstav určených speciálně mladému, ba nejmladšímu návštěvníkovi má hluboký smysl. Děje se tak v době, kdy je mysl nejvnímavější, kdy se formují hodnoty, kdy je cit nejotevřenější a přístupný silnému dojmu. A výsledkem je kultivovaný občan, vědomý si historického kontextu vlastního života a zodpovědnosti, která z tohoto poznání vyplývá.

Tak mne napadá: jak je to dlouho, co jsme společně nic nepodnikly, milé kolegyně? Ale už se to blíží, už je to za dveřmi... – jestlipak víte, k čemu je dobrý takový redakční kour?

Ráda zavzpomínala
Hana Kraflová, kurátorka
Oddělení dějin literatury MZM

Slavnostní zahájení konference v Bazilice Nanebevzetí Panny Marie na Starém Brně uváděl Daniel Stach z redakce vědy České televize. Foto Mendelova univerzita v Brně.

Mendelovy narozeniny slavili s MZM také nobelisté

Rok 2022 je neodmyslitelně spjat s celosvětovými oslavami dvousetého výročí narození Johanna Gregora Mendela, světově proslulé osobnosti, objevitele dědičné informace a zakladatele genetiky, jednoho z největších génů moderní vědy. Centrum těchto oslav se přirozeně nachází v Brně, kde Mendel strávil podstatnou část svého života a kde především odhalil podstatu tajemství dědičnosti a variability všeho živého. Moravské zemské muzeum je přímým pokračovatelem muzea, které v roce 1817 založila Moravsko-slezská hospodářská společnost, v níž Mendel čtyřicet let aktivně působil a získával zde inspiraci pro svůj výzkum. Také proto v něm v roce 1962 bylo zřízeno Genetické oddělení Gregora Mendela, dnes Centrum pro historii biologických věd – Mendelianum, které se významným způsobem podílelo na organizaci a realizaci oslav letošního Mendelova výročí.

K jednomu z vrcholů oslav patřilo uspořádání mezinárodní **Mendel Genetic Conference 2022** s podporou UNESCO. Na přípravě odborného programu konference se vedle MUNI, Mendelovy univerzity podílelo i Moravské zemské muzeum a Starobrněnské augustiniánské opatství.

Samotné organizační přípravy této mezinárodní akce započaly již začátkem loňského roku. Do vědeckého výboru konference, který tvořilo dalších 21 vědců a osobností ze sedmi

zemí v čele s nositelem Nobelovy ceny Paulem Nursem, byli za Moravské zemské muzeum jmenováni generální ředitel MZM Jiří Mitáček a vedoucí Centra pro historii biologických věd – Mendeliana Jiří Sekerák.

Mendelův odkaz přilákal vědce z 24 zemí

Termín konání odborné části konference byl zvolen symbolicky mezi dvě data, která se v souvislosti s Mendelo-

vým narozením v literatuře uvádí, a to 20. a 22. červenec. Skutečně dodnes nejsme schopni s určitostí stanovit nepochybné datum Mendelova narození, protože úřední záznam z matriky a rodného listu uvádí 20. července 1822, zatímco Mendel sám po celý život v dalších dokumentech uváděl dvaadvacátého. To však nebrání, aby byla obě současně i daty konání odborné části konference, uspořádané k 200. výročí jeho narození.

Na konferenci zavítali zástupci 24 zemí: Argentiny, Austrálie, Rakouska, Kanady, České republiky, Francie, Německa, Maďarska, Číny, Indie, Irska, Itálie, Japonska, Lotyšska, Holandska, Polska, Rumunska, Srbska, Slovenska, Španělska, Ugandy, Ukrajiny, Velké Británie a USA. Středního programu se zúčastnilo 450 osob, čtvrteční a páteční konferenční části 360 odborníků. V rámci programu vystoupilo celkem 70 pozvaných řečníků v čele s třemi nositeli Nobelovy ceny, Adou E. Yonath, Thomasem R. Cechem a Paulem Nursem, z nichž dva posledně jmenovaní také v rámci i mimo oficiální program navštívili Mendelianum v Biskupském dvoře.

Den první

Slavnostní zahájení se uskutečnilo ve středu 20. 7. 2022, nejdříve v Bazilice Nanebevzetí Panny Marie na Starém Brně, později se hosté přesunuli do Rajské zahrady opatství. Celou akci průběžně moderoval Daniel Stach z redakce vědy České televize. Zdravici poslal předseda české vlády Petr Fiala, s pozdravy publiku dále vystoupili hejtmán Jihomoravského kraje Jan Grolich a primátorka statutárního města Brna Markéta Vaňková. Úvodní projevy přednesli prorektorka Masarykovy univerzity Šárka Pospíšilová a Jiří Sekeřák za Moravské zemské muzeum. V bazilice dále proběhly dvě odborné přednášky na téma Mendelova života a díla, a to od Daniela Fairbankse z Utah Valley University v USA a Nilse Christiana Stensetha z University of Oslo v Norsku.

Den druhý

Čtvrteční program konference se nejprve odehrával v Hotelu Passage a moderoval jej opět Daniel Stach. Na konferenci vystoupili keynote speakeři, s výjimkou Ady Yonath, která mohla přicestovat až na páteční program. Po přednáškách následovala posterová sekce, na níž se prezentovalo celkem 72 účastníků, oba sály s vystavenými postery byly v průběhu konference hojně navštěvované.

Vyvrcholením dne se stal večerní program pro speakry, který organizovalo Moravské zemské muzeum v Dietrichsteinském paláci a v Mendelianu. Akce začala slavnostním předáním Mendelovy pamětní medaile Uwe Hoßfeldovi z Friedrich Schiller University Jena za jeho přínos k dějinám a teorii biologie včetně dějin genetiky ve 20. století.

Pak prof. Hoßfeld přednesl svou *Mendel lecture* na téma *Mendel and the University of Jena. Evolution with/without Genetics*. K tomu na úvod uvedl: „V prosinci 2021 jsem byl informován, že výbor Mendeliana Moravského zemského muzea doporučil mou osobu pro udělení pamětní medaile Gregora Mendela za rok 2022. Tato nominace pro mě byla velkou poctou a velmi rád jsem ji přijal.“

Po krátké přestávce následoval koncert americké umělkyně Donny Fairbanks, která uvedla Sonátu pro violu a piano od slavného brněnského skladatele Leoše Janáčka. Od světové premiéry tohoto díla právě letos uplynulo sto let. Následovala slavnostní večeře a večerní prohlídky expozic v Dietrichsteinském paláci, které doprovázela komentovaná prohlídka Mendeliana v Biskupském dvoře. Tuto velmi úspěšnou reprezentativní akci

organizoval Jiří Sekerák ve spolupráci s kolegy z Mendeliana a Oddělení komunikace a marketingu pod vedením náměstkyně pro vnější záležitosti MZM Barbory Onderkové, která večer také uváděla.

A den závěrečný...

Páteční konferenční program, který pokračoval v Hotelu Passage, byl věnován jednotlivým oborům genetiky. Tvořily ho tři základní konferenční sekce. Sekce A obsahovala témata: *Human genetics – inherited diseases, Human cancer genetics, Genetics of microorganisms, Novel emerging technologies in genetic research, Genetics and society a Genetics and environment*. Sekci B tvořila témata: *Plant genetics a Animal genetics*.

Za kompletní organizaci celé odborné části historicko-vědní sekce C pod názvem *History of genetics: more than a century of international research into the life and legacy of Gregor Johann Mendel, the origin of genetics, and its development* nesli odpovědnost Jiří Sekerák z Mendeliana MZM a Daniel Fairbanks z Utah Valley University. Toto celodenní zasedání tvořila čtyři základní témata: 1. *Anthropological and genomic analysis of Mendel's remains*, 2. *Mendel's history in the nineteenth*

century, 3. *Mendel's legacy in the twentieth and twenty-first centuries* a 4. *Mendel's theory and its implications*. Program moderovali Daniel J. Fairbanks a Uwe Hoßfeld. Jako oficiální speakři své příspěvky prezentovali tito odborníci v pořadí: Dana Fialová, Eva Drozdová, Filip Pardy, Eva Chocholová, Jiří Sekerák, Peter Van Dijk, Johann Vollmann, Daniel J. Fairbanks, Michael Mielewicz, Michal Šimůnek, Gregory Radick, Toshiyuki Nagata, Milan Macek sr., Pablo Lorenzano, Jaroslav Nešetřil a Petr Dostál. V posterové části historicko-vědní sekce se pak prezentovali D. J. Fairbanks, H. L. Thomas, B. Fischer, L. Chiu, J. J. Mulvihill, S. Slezáková, T. Hermann, H. Zhang, H. Liu, P. Shi, X. Zhang a K. Sun.

Atraktivní pro hosty i pro média

Konference svým mezinárodním významem poutala pozornost napříč mediální scénou. Ve sledovaném období 14. až 25. července se přímá zmínka o konferenci objevila celkem ve 108 mediálních výstupech. Neméně důležité bylo i hodnocení konference samotnými účastníky a hosty. Za všechny můžeme citovat např. slova profesora Fairbankse, kterými poděkoval v e-mailu

adresovanému Jiřímu Sekerákovi: „Nemohu najít vhodná slova, abych vám vyjádřil svůj vděk za mnoho úsilí, které jste vynaložili na to, abychom v Brně zažili něco mimořádného. Byl to jeden z nejkrásnějších zážitků mé kariéry...“ Nutno podotknout, že podobných poděkování se na adresách organizátorů sešly mnohé desítky.

Nového vydání se dočkala Iconographia Mendeliana

K datu konání konference načasovali pracovníci Mendeliana a edičního oddělení MZM také nové vydání výpravné publikace J. Sekeráka a P. Pončíkové (eds.): *Iconographia Mendeliana 2022*. V roce 1965, u příležitosti stého výročí zveřejnění Mendelova objevu, se v Brně konalo velké mezinárodní sympozium. Při této příležitosti vydalo Mendelianum jednu ze svých prvních publikací pod názvem *Iconographia Mendeliana*. Jedinečnost této obrazové publikace spočívala především v šíři a hloubce záběru, kdy se podařilo shromáždit dosud rozptýlený obrazový a dokumentační materiál k mendelovské tematice. Dalším úspěchem Mendeliana v té době

Slavnostní zahájení konference, na snímku prorektorka MU Šárka Pospíšilová, rektor MU Martin Bareš, generální ředitel MZM Jiří Mitáček, Jiří Sekerák, vedoucí Mendeliana MZM, a Svatopluk Kapounek, prorektor MENDELU. Foto Mendelova univerzita v Brně.

Jiří Sekerák přednesl na slavnostním zahájení úvodní projev za Moravské zemské muzeum jako jednoho z organizátorů konference. Foto Mendelova univerzita v Brně.

Nobelista Thomas Cech přednáší v kongresové hale hotelu Passage. Foto Mendelova univerzita v Brně.

bylo založení nového periodika Folia Mendeliana, jediného mezinárodního recenzovaného historicko-vědeckého časopisu s výsledky výzkumu Mendelova života a díla. Folia Mendeliana vznikla s podporou UNESCO a vychází pravidelně dodnes. S blížícím se dvoustým výročím Mendelova narození se proto editoři rozhodli spojit tyto dva úspěšné projekty a přepracovat a rozšířit koncepci původní publikace Iconographia Mendeliana, která je dnes veřejnosti prakticky nedostupná, a doplnit ji o podrobný a obsáhlý výběr informací a odkazů na nejvýznamnější práce publikované k tomuto tématu v časopise Folia Mendeliana významnými vědci.

(sek)

Nositel Mendelovy pamětní medaile 2022 Uwe Hoßfeld z Friedrich Schiller University v Jeně. Vlevo Jiří Sekerák, vpravo generální ředitel Jiří Mitáček. Foto MZM.

Nositelé Nobelovy ceny Sir Paul Nurse a Thomas R. Cech. Vlevo profesor Jan Konvalinka z AVČR. Foto Mendelova univerzita v Brně.

Vysypávání ornamentů patří ke starobylym zvykům, které se udržují při slavnostních příležitostech například v Šardicích na Hodonínsku. Ornamenty se sypou z ruky, poté se zkropí vodou, díky čemuž déle vydrží. V rámci programu doplňujícího slavnostní otevření Paláce šlechticů mohli tradici obdivovat i Brňané – paní Alena Kožíková (vpravo) s Hanou Dvořákovou při vysypávání chodníku na Kobližné.

Omlazené „šlechtičny“ provádějí tradicemi i historií loutek

Za necelých pět let, přes komplikace, které s sebou přinesla doba covidová, se na konci dubna 2022 otevřely po náročné rekonstrukci brány Paláce šlechticů Moravského zemského muzea. V samotném srdci historického jádra Brna teď návštěvníky uvítá nejen přátelsky řešené foyer, ale především se mohou těšit na dvě stálé expozice kmenových oddělení muzea, Etnografického ústavu a Divadelního oddělení představující v duchu svých názvů **Tradiční kultura na Moravě v zrcadle času** a **Loutkářské umění**. Dobrá rada úvodem: chcete-li zhlédnout obě, a obě za vidění stojí, jedna návštěva vám stačit nebude. A určitě nevynechejte opravenou kapli v přízemí.

Problémem byla hlavně vzlínající vlhkost ▼

Palác šlechticů postavil v letech 1674–1679 brněnský stavitel Jan Křtitel Erna jako nadační ústav určený k výchově a zaopatření nemajetných a osiřelých dívek z aristokratických či významných měšťanských rodin. Vyrostl na základech původních gotických domů, na jeho levé straně zůstaly ještě zachovány gotické sklepy

a gotický malý portálek. Stavba byla dále významně rozšířena a přestavěna v letech 1790–1791.

Moravské zemské muzeum však získalo budovu už v dezolátním stavu v polovině padesátých let minulého století. Aby splňovala nároky muzejníků, prošla nutnými úpravami. K další větší rekonstrukci pak došlo až na přelomu tisíciletí. Okolní výstavba se totiž podepsala na statické a narůstajícímu provozu

nedostačovala kapacita inženýrských sítí.

Jedním z pozitiv této rekonstrukce bylo mimo jiné zřízení muzejní kavárny navazující na její legendární předchůdkyni z 60. let 20. století. Podařilo se vymístit provoz dosavadní muzejní stolárny z dvorního traktu paláce a vytvořit zde prostor pro občerstvení s možností venkovního posezení na terase u jezírka. Pro zvelebení stávající zahrady byl získán i Ivar Otruba, který ve spolupráci s Ludvíkem Kunzem projektoval zahradní úpravu vnitřního bloku paláce už v padesátých letech. Oáza zeleně a klidu přímo v centru města je vyhledávána dodnes.

V paláci se následně konaly krátkodobé výstavy, koncerty, prezentace knih, nicméně stálá expozice v novém tisíciletí chyběla, neboť původní z šedesátých let musela být v rámci první rekonstrukce demontována.

Postupně se však ukazovalo, že budova potřebuje další stavební zásahy.

Vzhledem k jejich náročnosti se musela počátkem roku 2018 uzavřít veřejnosti. Přesto se prostory podařilo ještě mimořádně zprovoznit zhruba o rok později pro výstavu *Tajemná Indonésie – Tamtamy času – Nová Guinea* a proměnit přízemí v magické exotické prostředí.

S vlastní opravami se pak začalo v roce 2020. Suterén objektu byl zvlhlý a bylo žádoucí zabránit dalšímu vzlínání zemní vlhkosti. Proto bylo přistoupeno k lokální sanaci formou elektroosmózy. Nedílnou součástí úprav byla také rekonstrukce elektroinstalace včetně nového scénického osvětlení a vzduchotechniky, která pomocí nových klimatizačních jednotek zajistila požadované klima jak v expozici Etnografického ústavu, tak v depozitářích.

„Dotace na rekonstrukci nám byla přiznána v roce 2017. Pětaosmdesát z celkových 117 milionů korun pokryla evropská dotace,

Ministerstvo kultury jako zřizovatel MZM uhradilo necelých 30 milionů a vlastní dvoumilionovou investici jsme pokryli úpravami vstupní haly, které nebyly předmětem dotace,“ upřesnila vedoucí Oddělení investic MZM Michaela Kaděrová. Celková investice rovněž zahrnuje náklady na vybudování zmíněných stálých expozic, mobilní aplikace, digitalizaci, restaurování či výrobu replik. Přízemí prošlo revitalizací, nová dlažba mu dodala vzdušnosti a prostor opticky zvětšila. Součástí info-pointu je pokladna spojená s muzejním obchodem umožňujícím nákup suvenýrů, šatna a sociální zařízení. S krátkodobými výstavami komorního charakteru se při výjimečných příležitostech počítá v kapli Očišťování Panny Marie, kde se stejně jako ve foyer plánují hudební vystoupení. Její exkluzivní interiér je však dostatek přitažlivý a atraktivní i bez aktuální instalace.

Zrcadlo času odráží i přítomnost

Když v roce 1957 zakladatel Etnografického ústavu MZM Ludvík Kunz městský palác na Zlatém kříži pro muzejní účely získal, byla stavba poničená zubem času: „Velkorysý projekt, na jehož základě bylo přistoupeno ke generální rekonstrukci z hlediska muzejního využití, zpracoval tehdy známý funkcionalistický architekt Bohuslav Fuchs,“ připomíná ředitelka Etnografického ústavu MZM Hana Dvořáková. Vyvrcholením této „budovatelské fáze“ bylo v roce 1961 otevření stálé expozice s názvem *Lid v pěti generacích* (autor Ludvík Kunz, architektonické řešení Bohuslav Fuchs) představující výrazný posun v dosavadní prezentaci tradiční lidové kultury.

Koncem 70. let 20. století však došlo k zásadnímu zásahu do Fuksova a Kunzova členění, neboť kvůli nedostatečným prostorovým kapacitám

bylo zrušeno jedno ze dvou podlaží stávající expozice, které ustoupilo pracovním muzejníkům. Vzhledem k nutnosti dalších stavebních úprav se postupně její zachování ukázalo jako zcela nemožné, a tak byla na podzim roku 1999 demontována a uložena do depozitářů. V roce 2005 započalo stěhování sbírek zpět na ulici Kobližnou, stálá expozice ale obnovena nebyla a její absenci vzhledem k narůstajícímu cestovnímu ruchu a trvale sílícímu zájmu laické veřejnosti mohly pouze do jisté míry nahradit krátkodobé výstavy probíhající v sálech přízemí paláce a v kapli.

Letošní „návrat paní domu“ a otevření expozice **Tradiční kultura na Moravě v zrcadle času** v Paláci šlechtičen je pouze logickým vyústěním neutuchajících snah vedení Etnografického ústavu MZM a odráží dlouhodobou sbírkotvornou činnost jeho odborníků. Jádrem exponátů pochází z kmenových kolekcí, okrajově doplněných zápůjčkami a nákupem cíleným na použití právě zde při prezentaci designu inspirovaného tradiční kulturou. Důležitou roli hraje síla výpovědi originálních dokladů, „aura“ autentických předmětů.

„Po vyhodnocení soudobých návštěvnických požadavků, výstavních trendů a s přihlédnutím ke zkušenostem z provozu nejnovějších národopisných expozic jsme upustili od původní dispozice zahrnující plochu dvou podlaží. K tomuto přístupu nás vedly jak zkušenosti s dosavadní návštěvností těchto „kamenných“ instalací ve stylu „jednou

povinně se školou a dost, tak poznatky zahraničních kolegů. Ukazuje se, že vzhledem ke komercializaci životního stylu, široké a neustále se obměňující nabídce zábav, poúčení a dalších podnětů útočících na člověka po čtyřicet hodin denně, se statická expozice, kterou naši předchůdci neměnili i desítky let, stává překonanou záležitostí,“ přiblížila přístup k pojetí expozice Tradiční kultura... vedoucí Etnografického ústavu Hana Dvořáková.

Prostorová redukce si vyžádala úspornou obsahovou zkratku s akcentováním výběru těch fenoménů, které jsou z hlediska postižení daného jevu rozhodující. Důraz nebyl kladen na prezentaci co největšího množství exponátů, ale na vytipování nosných prvků pro danou oblast.

Novinkou je plocha pro prezentaci dvou nezastupitelných reprezentantů tradiční kultura na Moravě – tj. lidové hudby a tance ve formě samostatné expozice oddělené od ostatního návštěvnického provozu. „Tato pasáž vznikla na místě bývalých depozitářů, které jsme vysídlili mimo Brno, čímž jsme získali plochu pro instalaci. Stejně tak část věnovaná zemědělství a řemeslu byla instalována v části prostor původní knihovny. Racionální uspořádání knihovního fondu totiž vedlo k rozšíření plochy pro expozici,“ upřesnila Hana Dvořáková. Ve třetím podlaží pak zůstala zachována studijní sbírka lidové keramiky ve stávající podobě s rozšířením o prezentaci skla a ukázky perníkových forem.

Palác šlechtičen a Mariánská škola

Jana Františka Priska Magnisová von Pergarová z Pergu. Tak zní celé jméno zakladatelky „Mariánské školy“ či Mariaschulle v Brně a iniciátorky samotné stavby Paláce šlechtičen. Její otec byl původem z Chorvatska a působil ve dvorské kanceláři od 80. let 16. století jako taxátor a registrátor. Na začátku 17. století se usadil v Brně. Její matka – Alžběta Pergerová, rozená Kummerová vlastnila četné statky a mimo jiné jí také patřil dům na Zelném trhu, ve kterém dnes sídlí ředitelství Moravského zemského muzea.

Jana Františka se provdala za polního maršála Františka Magnise, který v roce 1652 zemřel. Manželství zůstalo bez potomků. Hraběnka si byla dobře vědoma toho, že život osiřelých či nejmladších příslušníků šlechtických rodů je dalek luxusu a pohodlí a že především děvčatům se nedostává prostředků často ani na základní důstojné živobytí. V duchu doby, v níž bylo donátorství běžným projevem zbožnosti, roku 1654 vytvořila nadační odkaz na realizaci ústavu určeného k výchově opuštěných dívek z aristokratických, případně významných měšťanských rodin. Za vykonavatele a univerzálního dědice závěti byl určen kníže Maxmilián Dietrichstein a patronkou ústavu v testamentu ustanovila markraběnku moravskou.

▲ Otevření Paláce šlechticů se stalo událostí pro celé Brno. Krojovaný průvod prošel středem města od Dietrichsteinského paláce se zastávkou na Nové radnici až před jeho vchod na Koblížnou.

V dalších stoletích zastávaly patronát také matky či manželky císaře nebo císařovna sama. Po vzniku republiky se patronátu ujaly manželky prezidentů.

Původně byla nadace určena pro čtyři dívky z panského, čtyři z rytířského a čtyři z měšťanského stavu. Na vydržování dívek byly stanoveny úroky z výše částky 60 000 zlatých, roční částka 3 000 zlatých a zisk z nemovitostí. Odkazem byl potom určen k užívání ústavu magnisovský dům na Koblížné ulici. Ze zbývajících kapitálů byly určeny částky pro vybavení dívek, odcházejících do kláštera či do manželství.

Vlastní život dívek v Paláci blíže představuje vedoucí Etnografického ústavu Hana Dvořáková: „V paláci získaly výchovu, vzdělání, zaopatření. Přirozeně za dobu trvání Nadace Panny Marie školské se v řadách chovatek vystřídal de facto většina ženských příslušnic šlechtických rodů z Čech, Moravy, ale i Rakouska. Palácem šlechticů prošly dějiny monarchie. Ty malé, všednodenní, na jejichž pozadí se tvořila ta 'velká historie'. A které tu máme v Paláci šlechticů naseřívány na stříbrné míse.“

Činnost nadace byla ukončena v roce 1952. Nadační zařízení bylo rozpuštěno v roce 1953 a poslední matka představená byla nucena odjet na statek v Novém Městě na Moravě.

(red, pit)

Morava. Co si vybavíte vy?

Obsahově tvoří osu expozice rozdělené do deseti částí hledání odpovědi na základní otázku: Co si vybavíte pod pojmem Morava? Ideový záměr vychází ze specifických projevů tradiční kultury na Moravě se zaměřením na život venkovských vrstev, pronikání prvků městské kultury, zánik tradice i na její další existenci v rovině folklorismu. Zohledňuje posun od tradičního životního modelu až do dnešního stavu, kdy jsou její projevy spojeny s náplní volného času.

Prostřednictvím grafiky se šlechtou převlečenou za sedláky ukazuje romantický přístup k životu venkovských vrstev od 18. po 19. století, přičemž fotografie malířky Zdenky Braunerové v ostrožském kroji z roku 1902 dokládá přetrvávání tohoto postoje ještě na počátku 20. století. V úvodní pasáži nechybí ikonický doklad spojený s počátky samotného Moravského muzea: tzv. „císařský pluh“, s nímž v roce 1769 orál na poli u Slavíkovíc císař Josef II., stejně jako

představení kulturních stereotypů ve spojitosti s Moravou.

V části nazvané *Člověk a obydlí* najdeme odkaz na počátky Etnografického ústavu v podobě rekonstrukce hornácké jizby, která tvořila už součást expozice z roku 1961. Nově se ve vztahu k majoritnímu osídlení promítá život etnických a náboženských menšin s přesahem do současnosti, nechybí pasáž představující tradiční kulturu jako zdroj inspirace pro slohové umění (Joža Uprka, Franta

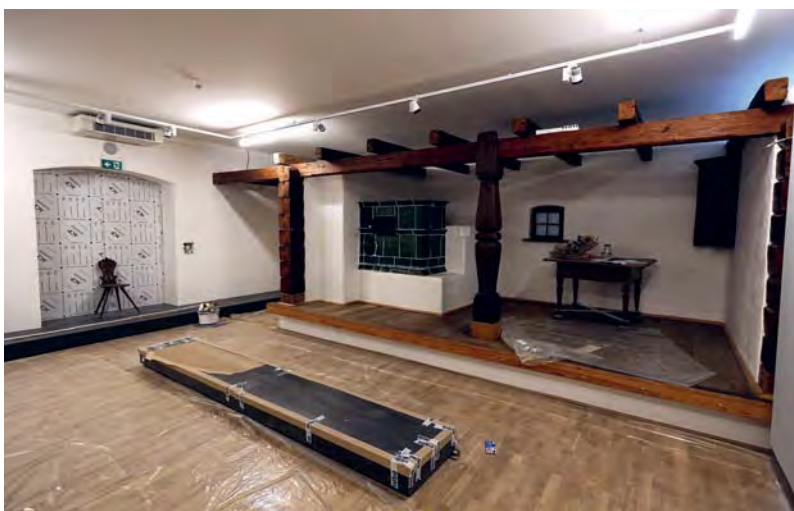

Komentovaná prohlídka s kurátorkou Šárkou Prokešovou v rámci akcí k otevření Paláce šlechticů.

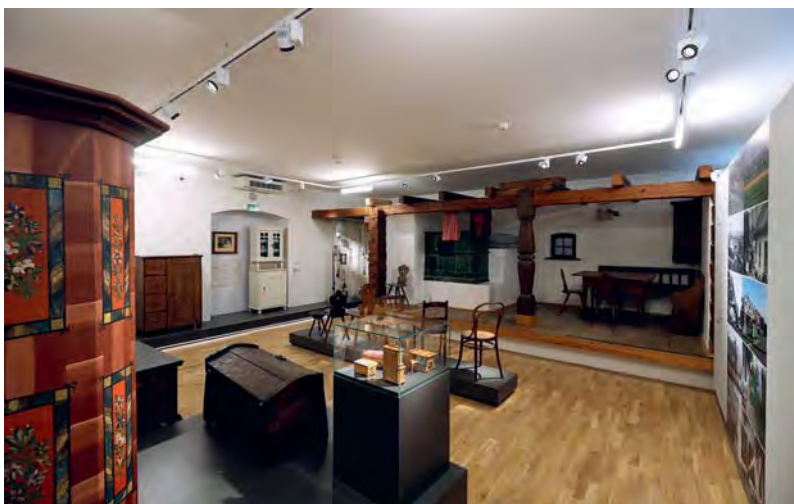

▲
*Paní Ludmila Zajícová s malou návštěvníci při vysypávání ornamentů
na Kobližné před Palácem šlechticů.*

Před a potom. Výchozí a finální stav instalace nábytku v části expozice Člověk a obydlí.

Úprka, Alfons Mucha) včetně Leoše Janáčka. To vše s přesahem do současnosti. Expozici uzavírá symbolicky objekt naší současné přední designérky Liběny Rochové, který jasně se ukazuje, že se máme čím inspirovat, na co navazovat a že lze těžit z originality, kterou se odlišujeme,“ podotýká Hana Dvořáková.

Novum oproti původní koncepci z roku 1961 představuje již zmíněná samostatná expozice tradiční lidové hudby a tance, která k obrazu Moravy neodmyslitelně patří. Vedle klasické prezentace vybraných hudebních nástrojů audiovizuální mapa zájemce seznámí s tanečními a hudebními projevy jednotlivých národopisných oblastí. Pomocí grafiky pak získá přehled o historii hudebních záznamů s odkazem na průkopníky této cesty v podobě fonografic-

kých nahrávek Františka Pospíšila z roku 1910. Jako paralela k tradiční lidové hudbě je zde rovněž představen žánr kramářských písní neodmyslitelně spjatý s trhy a poutěmi.

Vytipování klíčových exponátů představujících danou oblast návštěvníka zbytečně neunavuje a nezahluje. Instalace je doplněna audiovizuálními projekcemi, které umocňují jejich působení. „Tradiční kulturu představujeme originální formou symbolického prolínání cyklu lidského života od narození přes svatbu až po dospělost s cykly přírodními. Vyprávíme příběhy ze života našich předků, z dnů všedních i svátečních, které, jak věříme, zafungují jako inspirace i pro dnešní generace a pomohou jim při hledání vlastních kořenů a identity,“ věří Hana Dvořáková.

▲ Tradice jako inspirace: Designérka Liběna Rochová (vpravo) s Hanou Dvořákovou při kontrole instalace MEMORY II.

Nádhera i precizní zpracování moravských krojů fascinuje stále. ▼

Loutkářské umění od kočovné éry po modernu

Nová stálá expozice **Loutkářské umění** ve dvou podlažích Paláce šlechticů představuje završení výzkumu českého tradičního loutkářství v Oddělení dějin divadla s důrazem na exponáty a jevy moravské provenience. Ukazuje hlavní prvky charakterizující české loutkové divadlo, jak se konsolidovaly v 19. století, přetvářely v první polovině 20. století a vyústily v uměleckou přeměnu tvarosloví loutek a scénování pulzující mezi tradicí a modernou.

Část v prvním patře nabízí loutky a další exponáty z éry kočovného marionetového divadla, a to zejména v kontextu moravských marionetářských rodin. Připomíná také významné tvůrce řezbovaných loutek a malovaných dekorací. Nejstarší a nejvzácnější loutky ve sbírce Moravského zemského muzea pocházejí z mirotické dílny řezbáře Mikoláše Sychrovského asi z poloviny 19. století. Dochovaly se v kolekci loutkáře Františka Pflagra spolu s exkluzivním divadlem, v němž jsou vystaveny, dále v souborech rodin Doležalů a Kopeckých. K ojedinělým náleží také dvě generace marionet z inventáře divadel moravské větve Flachsů. Jejich původ je záhadný. Zda je vytvářeli sami Flachsové, jak se často tvrdí a jak sami tradují, není dosud jednoznačně prokázáno. V celé Flachsově dynastii se vyskytují originální loutky stejného vzezření, poměrně odlišné od loutek jiných marionetářských rodů, respektive známých řezbářských dílen.

Loutkoví velikáni a jejich osudy

Brněnskou raritu představuje kolekce nadstandardně velkých loutek (až 105 cm) získaných od rodiny Berousků, kam je věnem přinesla Marie Flachsová. Jde o profesionálně řezané a omalované marionety. Dle svědectví loutkářů Nových z Bučovic uchovával Jan (Johann) Flachs mladší (1855–1940) tyto „obří“ loutky

doma jako památku na otce, zatímco divadlo hrál s loutkami menšími (cca 80 cm). Není vyloučeno, že ona exkluzivní sada sloužila Flachsům jako vzor pro tvorbu vlastních figur, které jsou v traktaci řezby trochu jednodušší, ale typologicky a vizuálně vycházejí všechny z postav tohoto původem neznámého kompletu.

Návštěvník expozice se jistě pozastaví u nezvykle rozměrného a výtvárně bizarního divadla Václava Kopeckého (1914–1980), který patřil k páté generaci loutkářů Kopeckých v přímé linii potomků legendárního Matěje Kopeckého. Spolu se starším bratrem Karlem, jehož loutky jsou též vystaveny, žili v Brně. Zatímco Karel skončil s kočováním koncem třicátých let a později pracoval v Českém rozhlasu, Václav usiloval o loutkaření navzdory nepřízní doby. Jeho neblahý osud svědčí o jednom z důvodů zániku českého tradičního kočovného loutkového divadla po druhé světové válce – byrokratické, ideologicky motivované likvidaci živností a soukromého divadelního podnikání bez ohledu na možné perspektivy jeho dalších přeměn a vývoje. Činnost marionetáře Václava Kopeckého, stejně jako mnoha dalších, byla koncem padesátých let násilně přerušena a z nařízení úřadu musel nastoupit do podřadného zaměstnání u Dopravního podniku města Brna. V šedesátých letech se marně pokoušel obnovit svoji loutkářskou licenci. Dlouholeté bezvýsledné zápolení s úřady, poni-

žování a policejní pronásledování podnítily ve Václavu Kopeckém nesmiřitelnou zášť vůči socialistickému zřízení a totalitnímu komunistickému režimu. Svoje politické protistátní názory projevoval veřejně a k tomu ostentativně, za což byl nakonec roku 1974 již podruhé odsouzen k osmiměsíčnímu odnětí svobody nepodmíněně ve věznici Plzeň-Bory. Zde byl dle svědectví manželky Anežky Kopecké krutě šikanován a dokonce fyzicky trýzněn. Bezmezné strádání nakonec neunesl a zemřel ve věku 66 let. Ve vícegeneračních inventářích brněnských Kopeckých se dochovaly loutky rozličné provenience z několika různých dílen od mnoha řezbářů. Do expozice zamířil výběr těch nejzajímavějších.

Vedle loutek dalších marionetářských rodin lze vidět také původní na plátně malované dekorace, například od známé malířské a štafířské firmy Bošků z Vlachova Břeží nebo Jana Vysekala z Kutné Hory. Většina loutek je aranžována ve scénách s výjevy z konkrétních her původního marionetářského repertoáru, provázených originálními textovými replikami protagonistů, jako třeba – *Princ: Cos ty to žádal na mé milce, ty turecký sultáne? Sultán: Óvéj, bohové, rouhejte se tomu rytíři! Ten mě velice ranil, až mě o život připravil!*

Přízemí nabízí autentické dokumenty z amatérské éry českého loutkářství první poloviny 20. století. Je zde představena zejména kompletní průmyslová produkce stolních divadel, loutek a dekorací typických pro tak zvaný fenomén rodinného loutkového divadla. Zastoupeny jsou zde produkty většiny významných prvorepublikových loutkářských firem, jako Antonín Münzberg, Modrý & Žanda, podnik Jana a Elišky Králových s ochrannou značkou JEKA, ro-

◀ *Nahlédnout do světa loutek je zážitkem i dnes, a to jak pro děti, tak pro dospělé.*

Instalace nové stálé expozice Loutkářské umění v Paláci šlechticů.

dinná loutkářská firma APAS, brněnský závod Antonín Gerlich a další. K unikátním exponátům bezpochyby patří první průmyslově vyráběné loutky z roku 1912 – tak zvané alšovky, inspirované dobovými obrázky Mikoláše Alše, dále řada jedinečných tištěných dekorací ze sérií Dekorací českých umělců nebo první české tištěné proscénium k těmto dekoracím od Františka Kysely. Vedle mnoha znamenitých kolekcí sériově vyráběných loutek pro rodinná divadla nabízí expozice také leckteré unikátní loutky určené spolkovým amatérským divadlům. Je to například část obsažné kolekce insitních marionet z ochotnického loutkového divadla ve Strážnici z konce 19. století nebo loutky z inventáře ochotnického spolkového divadla Sokola v Javůrku, které bylo provozováno nepravidelně až do druhé poloviny sedmdesátých let 20. století. Z průmyslově vyráběných loutek představují vzácné artefakty větší (50–60 cm) stylizované soustružené loutky-marionety dle návrhů Jana Malíka vyráběné od roku 1937 firmou A. Plešner v Týně nad Vltavou. Výjimečné jsou i loutky z roku 1930 po Šindlerovo loutkové

divadlo Radost v Husově domě v Brně dle návrhů Ondřeje Sekory, s nimiž ve svých revuálních pořadech hrávali Valentin Šindler a Jaroslav Čihák, členové opery Národního divadla v Brně. Za jedinečné lze považovat také loutky Ajdivadla zhotovené studenty Vyšší školy uměleckého průmyslu v Brně pod vedením prof. Karla Langra na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století.

Mezi nejceněnější exponáty však patří soubor 15–25 cm velkých řezbovaných loutek od řezbáře Jana Mádleho mladšího s mistrně provedenou typologií tradičních velkých marionet. Neméně hodnotnou je též sada osobitých řezbovaných a krásně omalovaných marionet 22–25 cm velkých od řezbáře Josefa Rulíška.

Návštěvníci, kteří chtějí v expozici trávit delší čas a zajímají se o historii loutkového divadla hlouběji, najdou podrobnější zajímavé informace v textech a ilustracích na skvěle graficky pojedených průvodních panelech a také ve velkoplošných videosekvencích a dotykových obrazovkách, které doplňují obě části expozice. Ke stažení na Google Play se též nabízí aplikace *MZM Loutkářské umění*,

která je zajímavým zvukovým průvodcem expozicí.

U příležitosti otevření stálé loutkářské expozice v Paláci šlechticů vydalo Moravské zemské muzeum obsažnou a obrazově bohatě vybavenou publikaci *České loutkářské umění – tradiční loutkové divadlo* s podtitulem *Historie nejstaršího českého loutkářství ve sbírce Moravského zemského muzea*. Zakoupit si ji lze v muzejním obchůdku.

(Zdeňka Pitrunová a Jiřina Veselá ve spolupráci s Hanou Dvořákovou z EÚ MZM a Jaroslavem Blechou z Divadelního oddělení MZM)

Foto: Archív MZM

Barokní kaple: Fresky i černá madona

V dobrém, i ve zlém. Barokní kaple Očišťování Panny Marie tvoří od počátku nedílnou součást Paláce šlechticů a v rámci rekonstrukce jí věnovali restaurátoři rovněž zaslouženou, dříve odepíranou péči. Poté, co přestala sloužit původnímu účelu, ji muzejníci využívali v 60. letech 20. století pro koncerty, přednášky, výstavy. V letech normalizace však sakrální prostor „sloužil“ jako skladiště výstavního fundusu a do kulturního života Brna kapli vrátili muzejníci až po listopadu 1989. Její plocha je relativně malá, což jí dodává intimní charakter, na výšku se však rozkládá přes dvě patra v nároží domu, který ční charakteristickým arkýřem do náměstí Svobody.

Malby v kapli: 420 zlatých

Mariánská kaple byla původně přístupna menším vchodem z ulice Běhounské (dodnes je zde patrný portál s křížkem). Zasvěcena je svátku Očištění Panny Marie: čtyřicátý den od narození Krista připomíná událost, kdy Panna Marie přinesla svého prvorozeného syna do jeruzalémského chrámu a sama zde podstoupila rituální očištění. (Až do 60. let 20. století byl svátek připomínán jako Uvedení Páně do chrámu a očišťování Panny Marie a v lidovém prostředí označován jako Hromnice.) Motiv je zachycen rovněž na freskové výzdobě kaple, kde je vymalován na jednom z monochromních medailonů.

Freskovou výmalbu kaple provedl Josef Stern (1716–1775). „Pocházel původně ze Štýrského Hradce, práce pro rod Dietrichsteinů jej však v polovině 18. století přivedla na Moravu, kde se následně usadil a působil. Malby v kapli Mariánské školy realizoval roku 1756 a víme, že za ně obdržel 420 zlatých,“ přiblížila kunsthistorička MZM Zuzana Macurová.

Ústředním motivem hlavního klebebního pole je obětování Panny

Marie. Malíř zde zachytil chvíli, kdy Marie stoupá po vysokých schodech do chrámu, v němž má zůstat až do svého sňatku s Josefem. Dívku doprovázejí její rodiče, u chrámového vstupu ji pak vítá velekněz Zachariáš. „Zvolené téma se poměrně výmluvně obracelo na chovanky Mariánské školy, připomínalo jim, že i ony mají až do svého sňatku zůstat čisté a poslušně naslouchat autoritám,“ doplňuje Zuzana Macurová. Hlavní scéna je obklopena osmi medailony oslavujícími Pannu Marii a připomínajícími zásadní události jejího života (vedle již zmiňovaného Očišťování je zde zobrazeno například Zvěstování, Narození Krista či třeba Nanebevzetí). Malby z hlavní klenby jsou nad kruchtou doplněny ještě výjevem Zasnoubení Panny Marie. Kromě figurálních výjevů zdobí spoustu ploch také dekorativní malba.

Restaurátoři nezapomněli ani na oltář

Na restaurování fresek během rekonstrukce paláce dohlížela restaurátorka a historička umění Ivana Studenik-Milionová: „Z archivních

materiálů máme doloženy dva restaurátorské zásahy. Při tom starším již z 19. století byl centrální výjev poměrně zásadně přemalovaný. Respektovala se základní kompozice a vzhled detailů centrální malby. Celý zbytek kaple však převrstvil štuk a omítka, na to pak byla vytvořena historizující přemalba. V této podobě to bylo prezentováno až do konce padesátých let.“

Velmi důležitý byl druhý restaurátorský zásah v letech 1960–1961. V té době byl objekt výrazně poškozený, do kaple zatékalo a centrální výjev byl značně narušen. Při opravě, kterou Ivana Studenik-Milionová hodnotí jako velmi zdařilou, došlo ke kompletnímu sejmutí převrstvení: „Nyní jsme se tak důkladně věnovali čištění. Na malbách byly poměrně ztmavlé a zažloutlé retuše a přemalby a navíc silná vrstva prachových depozitů. Celkově ten interiér byl potměnělý a rukopisem těch přemaleb to působilo ztěžkle a temně. Malba měla na svém povrchu spoustu defektů, poškození, prasklin a my jsme museli vytmelit a barevně sjednotit.“

Obnovou prošel tentokrát rovněž sedmimetrový mramorový oltář sv. Trojice. „Pochází ze stejného období jako fresková výzdoba a je vyroben ze dvou druhů mramoru: ten světlejší je cetechovický a ten tmavší z Hád,“ přiblížil restaurátor Přemysl Blažík.

Původní ustrojení oltáře představuje dřevěná oltářní socha černé madony. „Polychromovaná socha, vysoká zhruba 110 cm včetně korunek, je zajímavá svým provedením. Barevnost je provedená na stříbre, případně na zlatě. Stříbro je glazurováno, její plášť je červený a její

Obnovou prošel rovněž sedmimetrový mramorový oltář sv. Trojice. ▲

Po vyšetření sochy počítačovým tomografem Fakultní nemocnice u sv. Anny v Brně se ukázalo, že základem pro její nynější podobu se stal korpus pozdně gotické sochy o dvě stě let mladší. ▼

Fresková výmalba kaple je dílem Josefa Sterna (1716–1775). ▲

Práce ve výškách se restaurátoři nesmějí bát. ▲

Při rekonstrukci došlo ke kompletnímu sejmutí převrstvení a důkladnému vyčištění. ▲

spodní šat je výrazně karmínový. Odlesky kovu vytváří zvláštní barevnost a náladu," popisuje historik umění Martin Čihalík ze společnosti Pastiglia.

Po vyšetření Černé madony počítačovým tomografem ve Fakultní nemocnici u sv. Anny v Brně vyšlo najevo, vedle překvapivého množství různých

nežádoucích zásahů – od hřebíků, prasklin a poškození dřevokazným hmyzem, také nečekané odhalení: Ukázalo se, že základem pro její nynější podobu se stal korpus pozdně gotické sochy o dvě stě let mladší. Takového použití části jiné sochy je v moravském prostředí vcelku unikátní záležitostí. (pit, red)

▲
Jedno z možných vysvětlení, proč byly madony barveny načerno, nabízí Bible, v níž můžeme číst: „Černá jsem, a přece půvabná“. Slova z Písně písní bývají spojována s Boží nevěstou, tedy s Marií.

Co nosily VENUŠE

Událostí roku v Brně se bezesporu stala výstava Nejstarší šperky a ozdoby těla v Pavilonu Anthropos MZM. Nejen atraktivním tématem, ale také mimořádnou šancí vidět originály všech paleolitických venuší nalezených na území České republiky včetně té nejslavnější – Věstonické. Prostřednictvím nálezů z moravských a českých lokalit tak mohou návštěvníci do 26. února 2023 nahlédnout do života lidí, kteří žili na stejném území jako my dnes, jen přibližně o 30 tisíc let dříve.

Zdobení těla spojuje všechny známé lidské kultury. Zájem o šperky, tetování (které je v posledních letech jedním z hlavních módních trendů) a další úpravy těla je vlastní snad každému z nás a bereme to jako věc osobního vkusu. Jak to ale bylo u našich předků? Jak vypadali a jak se zdobili lidé doby kamenné? Příběh nejstarších šperků a ozdob těla se odvíjí na příkladu rekonstruované nálezové situace ozdob v hrobě tří jedinců z Dolních Věstonic II. Je představena také antropologická rekonstrukce šamana z dílny Laboratoře antropologické rekonstrukce MZM.

Zdobit neznamená jen krásit

V současnosti máme tendenci redukovat aktuální smysl ozdob především na čistě dekorativní. Pro pochopení funkce nejstarších ozdob

a zdobení těla je však nutné projít všechny významy, které jsou přisuzovány ozdobám v etnických společnostech, na základě jejichž dějiny osobních ozdob vznikají. V ozdobách a zdobeních, které pravěcí lidé používali, rozeznáváme často hlubokou symboliku – výraz hierarchie, společenského postavení, sexuální signál, odraz příslušnosti k etnické skupině, rituální prvek. Může se rovněž jednat o milodar, obětinu, ochranný nebo léčivý předmět, komunikační prostředek, součást počítacího systému nebo dokonce hudební nástroj.

Kvůli lasturám křižovali Evropu

Člověk využíval a dotvářel nasbírané přírodniny a materiály, nebo speciální typy ozdob vytvářel. Překvapující je množství forem a typů ozdob, pro jejichž výrobu lidé využí-

vali vedle mamutoviny, tzv. bílého zlata prehistorie, dostupné přírodní materiály. Kvůli některým schránkám, ulitám a lasturám lidé z Moravy křižovali Evropu, opracovávali je, ztráceli, hromadili a vyměňovali.

Dochované předměty také dokladují, že při tvorbě ozdob byly opracovávány zejména tvrdé živočišné materiály jako zvířecí kosti, parohy, drápy nebo zuby. Méně, ale rovněž byly využívány kosti a zuby lidské. Člověk byl schopen vytvářet nejen unikátní artefakty, ale vznikaly rovněž série opakujících se kusů.

Kritériem, které nám zbývá k vyhodnocení předmětu užívaného jako ozdoba, ať už těla či oděvu a doplňků, je přítomnost otvoru, očka případně žlábků – funkčních úprav, pomocí nichž bylo možné předmět provléknout, uchytit, zavěsit nebo upevnit. To také napovídá na nutnou existenci a využívání materiálů, jež se ale pro svoji křehkost do současnosti nezachovaly. Je tak nemožné zjistit, v jakém poměru používal člověk ke zdobení materiály netrvanlivé a trvanlivé. Současně je však dobře patrné, jaký segment z mozaiky projevů chování našich předků nám zůstal zachován a jaký zůstává utajen.

Ozdoby na tělo

Podle nepřímých důkazů můžeme usuzovat také na to, že si člověk zpodobil přímo svoje tělo a pojednával ho pomocí barev tělními malbami, tetováním nebo jizvením. Dokládají to i prezentovaná ztvárnění člověka ukazující na obrovskou variabilitu tohoto zdobení používaného v mladší době kamenné. Grafické značky vyryté na tělech některých venuší lze také interpretovat jako tělní malby, tetování nebo jizvení. Ozdoby a zdobení používal člověk také při pohřbívání svých mrtvých, kde pro nás vzniká místo k vytváření příběhů o záměrném chování a dalších symbolických významech ozdob.

Znovu pospolu

Na výstavě jsou prezentovány především předměty z moravských lokalit Dolní Věstonice, Pavlov, Předmostí a Pekárny – těžiště paleolitických sbírek Ústavu Anthropos MZM a Archeologického ústavu AVČR v Brně. V minulosti byly tyto lokality opakovaně prozkoumávány odborníky z různých institucí, z čehož vyplynula také různá místa uchovávání sbírek, i když byly původně nalezeny pospolu a byly součástí života jedné nebo několika lidských skupin. Nyní se tak v Pavilonu Anthropos zase – alespoň po dobu výstavy – znovu setkávají.

Martina Galetová

Centrum kulturní antropologie,
MZM

Foto: Jan Cága, MZM

Loutka – muž z Brna 2 a sošky moravských venuší.

Věstonická venuše je vystavena v původním pouzdře.

Perforované zuby lišky a vlka, nejčastěji se vyskytující ozdoba na Moravských lokalitách doby kamenné.

Vystavené ozdoby z mamutoviny z naleziště Pavlov I. (ARUB Brno).

Materiály používané k výrobě ozdob a zdobení těla.

Pohled do výstavy s vitrínami, které představují materiály používané k výrobě šperků v době kamenné.

Instalace výstavy si vyžádala mimořádná bezpečnostní opatření.

Videomapping na hrobě tří lidí z Dolních Věstonic II se znázorněním míst s výskytem červeného barviva a ozdob.

Komentovaná prohlídka výstavou při slavnostním otevření, které se zúčastnil i ministr kultury Martin Baxa.

Stoletím českého komiksu a jeho světa

V českých zemích byl komiks dlouhá desetiletí vnímán jako cosi poněkud cizorodého, určeného méně zdatným čtenářům, neschopného nést jakýkoli závažnější obsah. Po sametové revoluci se ovšem tato předpojatost, vystavěná do značné míry na ideologických základech, začala drobit a nejpozději od roku 2010 je komiks obecně nahlížen jako sice stále spíše okrajová, nicméně zcela legitimní součást české kultury. Díky tomu se mu také postupně daří etablovat v řadě respektovaných institucí, do nichž mu byl ještě relativně nedávno zapovězen přístup.

MZM buduje kolekci tuzemských originálů

Skutečnost, že právě teď a právě v Moravském zemském muzeu probíhá komiksová výstava **Český komiks a jeho svět** (kurátoři Tomáš Prokůpek a Pavel Kořínek) není náhodná. Rok 2022 byl vybrán, jelikož před sto lety, konkrétně 26. března 1922, začal v listu *České slovo* vycházet obrázkový seriál Josefa Lady nazvaný **Šprýmovné kousky Frantíka Vovíška a kozla Bobeše**. Tato práce patří k nejdůležitějším milníkům dějin českého komiksu – Lada v ní novátorsky experimentoval s použitím promluvočných bublin, které se jinak v obrázkových seriálech v celé kontinentální Evropě až do třicátých let 20. století objevovaly pouze sporadicky. Navíc si dětský čtenář *Českého slova* nezbedného Frantíka

a jeho rohatého kamaráda rychle zamilovali, a tak už v roce 1923 vyšlo první souborné vydání, o pět let později druhé, rozšířené a po nich následovala ještě čtyři další, zatím poslední v roce 2016. Díky tomu dnes František Vovíšek a kozel Bobeš představují vůbec nejstarší české komiksové hrdiny, kteří jsou stále životní a jejichž příhody jsou stále čteny.

Důvodem, proč tuto výstavu připravilo právě Moravské zemské muzeum, je pak fakt, že jako jediná česká sbírkotvorná instituce v současnosti aktivně buduje kolekci originálů domácího komiksu. Tato sbírka zahrnující výtvořky Ondřeje Sekory, Josefa Šímy, Reného Klapače, Františka Rolečka, Karla Franty nebo Miloslava Havlíčka už se přitom rozrostla natolik, že se zdálo být užitečné představit alespoň její část ve-

řejnosti. Skutečnost je nicméně taková, že zdejší kolekce zatím ani zdaleka nepokrývá celou dlouhou a pestrou historii českého komiksu, a proto se Moravské zemské muzeum při přípravě výstavy spojilo s dalšími partnery. Neocenitelná byla především pomoc Památníku národního písemnictví (od září 2022 nově přejmenovaného na Muzeum literatury), v jehož fondech se nachází řada originálů z období před rokem 1948. Vedle toho si Moravské zemské muzeum vypůjčilo mnoho cenných podkladů od soukromých sběratelů i přímo komiksových tvůrců.

Od kozla Bobeše po R.U.R.

Hlavní ambicí výstavy **Český komiks a jeho svět** je představit prostřednictvím originálů domácí komiks od počátků 20. století po současnost. Návštěvníci se díky tomu mohou na vlastní oči a v detailu přesvědčit například o tom, jak se v průběhu let měnily užívané výtvarné styly a techniky i formáty, jak vypadala barevnost originálů a jaká část původního kouzla se kvůli tiskové reprodukci z finální podoby kreseb vytratila.

Ondřej Sekora: Kapitán Ani Muk loví v Africe, 1935.

Z komentované prohlídky.

Z vernisáže.

Výstava, jež je primárně řazena chronologicky, také tematizuje mnoho dalších souvislostí – jak se u nás v průběhu let ustalovaly postupy spojené s moderní komiksovou formou, jaký vliv měly na publikované obrázkové seriály dobové ideologie, jak se proměňovala pozice českých scenáristek a kreslířek, jak konkrétně vypadá proces vzniku komiksu nebo jak se českým grafickým románům daří prosazovat v zahraničí.

Na návštěvníky výstavy samozřejmě čekají práce řady slavných domácích tvůrců – od už zmiňovaných Ladových **Šprýmovných kousků Frantíka Vovíška a kozla Bobeše** přes Scheinerova **Kulíhráška**, Sekorova **Ferdu Mravence**, **Aniho Muka** a další hrdiny, Foglarovy a Fische-

rovy **Rychlé šípy**, Němečkův **Čtyřlístek**, Saudkovu **Jessie** či Havlova a Faltové **Barbánka** až po **Anču a Pepíka** z dílny Lucie Lomové. Kromě toho výstava nabízí i některá málo známá či zcela neznámá, leckdy však mimořádně zajímavá díla. Zřejmě nejpozoruhodnější z nich je ukázka z vůbec poprvé vystavované a v literatuře dosud nepopsané komiksové práce **Kůň Pu** slavného česko-francouzského malíře Josefa Šimy. Zmínku si ale rovněž zaslouží ukázky undergroundové komiksové tvorby Oldřicha Treutnera a Vladimíra Tučapského z dob normalizace nebo práce nejmladší domácí generace. Ostatně i tito poslední jmenovaní autoři už sbírají mezinárodní vavříny, jako například čerstvě třicetiletá Kateřina

Čupová, jejíž invenční adaptace Čapkovy **R.U.R.** se již dočkala překlada do tak exotických jazyků, jako jsou turečtina nebo korejština.

V neposlední řadě pak výstava myslí i na dětské návštěvníky. Ačkoli je jedním z cílů této přehlídky doložit, že komiks už dávno nenabízí jen infantilní zábavu, je součástí výstavy dětský koutek a také malá čítárna, kde se (nejen) školou povinní návštěvníci mohou začíst do příběhů, jejichž ukázky jsou rozvěšeny po okolních stěnách.

Výstavu najdete v Dietrichsteinském paláci MZM na Zelném trhu minimálně do 28. února 2023.

(mre)

Foto: Archiv MZM, Jan Cága

Oldřich Treutner: *Mr. Podiween and His Cosmic Story*, 1971 a Vladimír Tučapský: *Pout do Země Šafránu*, 1989.

Jiří Havel, Věra Faltová: *Barbánek*, 1989.

Druhotvary Monogramisty T. D

Co jsou „druhotvary“ a co znamená označení Monogramista T. D? Pro odpověď se vydejme za výstavami, kterými do provozu současného výtvarného umění již téměř patnáct let vstupuje zcela jedinečnou výstavní dramaturgií Památník Leoše Janáčka.

Právě pod názvem Druhotvary zahájil v roce 2008 kurátor těchto výstav a vedoucí Oddělení dějin hudby MZM Jiří Zahrádka trojdílný cyklus, v němž špičkové osobnosti výtvarného umění reagují svými výtvarnými postupy na grafickou podobu Janáckových notových zápisů. Ná-

zvem „druhotvary“ označil slavný skladatel svůj postup odvozování tvarů souzvuků. Obecně tedy něco již vytvořeného je podkladem k interpretační tvorbě nového díla.

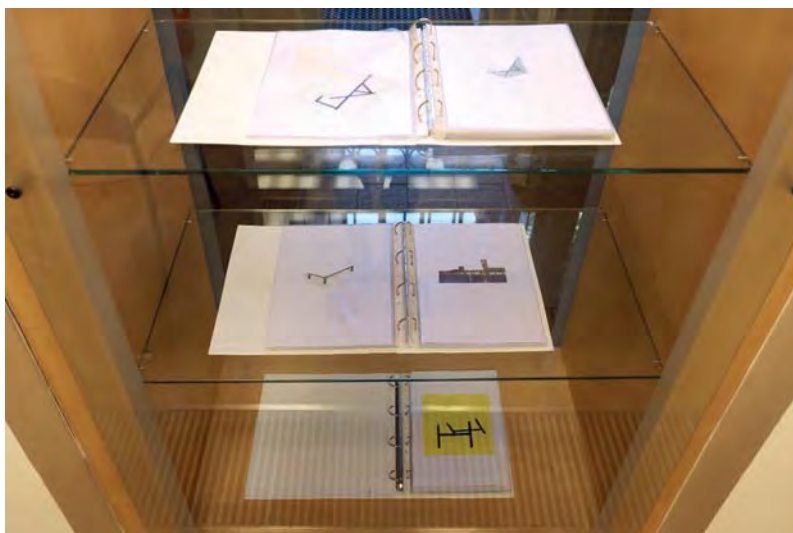
Výstava Druhotvary, která začínala jako doprovodný projekt k festivalu Janáček Brno 2008, předsta-

vila jedinečné výtvarné navázání na dynamický grafický rukopis skladatelových partitur v tvorbě Dalibora Chatrného, který byl s Jiřím Zahrádkou iniciátorem výstavního konceptu, Rudolfa Fily, Pavla Hayka, Václava Stratila, J. H. Kocmana či Eduarda Ovčáčka a dalších osobností. Komorní výstavní prostor se tak rázem stal součástí aktuálního uměleckého provozu a dodnes svou výstavní dramaturgií zaplňuje určitou mezeru v prezentaci konceptuálně zaměřeného umění, jemuž se s takovým soustředěním žádná brněnská galerie nevěnuje. Doplňme, že úspěch prvního ročníku vedl k pokračování Druhotvarů ještě v r. 2010 a 2012 a představil díla Jiřího Kovandy, Stanislava Diviše, Jiřího Davida, Petra Veselého, Američanky Morgan O'Hara, Inge Koskové nebo tehdy začínajících umělkyní Venduly Chalánkové, Julie Kačerovské a dalších. Trvalou připomínkou zůstávají tři zcela originálně graficky ztvárněné katalogy.

V Památníku Leoše Janáčka ale Jiří Zahrádka připravil rovněž řadu cenných samostatných výstav, z nichž si připomeňme alespoň prezentaci hlavní osobnosti českého land artu Ivana Kafky v r. 2014 nebo jedinečnou výstavu kreseb Adrieny Šimotové, pro niž to v září roku 2010 byla její poslední osobní návštěva Brna. Mnohé z výstav se přímo vztahovaly k hudbě nebo k vizualitě hudebních partitur, například v tvorbě Pavla Rudolfa či Pavla Korbičky.

◀ Výstava Monogramisty T. D Tisíc a jeden den. U jednoho z objektů s autorem vedoucí Oddělení dějin hudby MZM Jiří Zahrádka (vpravo).

Pohled do výstavy Nasednout do komiksové bubliny.

Neustrnout a nezkamenět

Jedním z pozvaných umělců v prvním ročníku Druhotvarů byl Monogramista T. D, tedy Dezidér Tóth (nar. 1947), který ve své konceptuální tvorbě celoživotně s interpretačními postupy pracuje. Na sklonku letošního léta započala předposlední část unikátního cyklu jeho výstav, který odstartoval na podzim loňského roku. Každá z nich měla jiné zaměření, ale současně každá vlastně patřila do pomyslných „druhotvarů“ neboť umělec vždy pracoval se speciálně stanoveným principem interpretace nějakého použitého materiálu.

Název té v pořadí předposlední výstavy – *Nasednout do komiksové bubliny* napovídá, že častým předmětem umělcova zájmu je vizualita reklamního světa, konkrétně zde použil výstřižky z propagačních nábytkových katalogů, z nichž přemalbou vytvořil cyklus minimalistických geometrických kompozic. Detaily všedních nábytkových prvků se tak staly novým světem, novým sdělením. V doprovodném textu sám umělec poznamenává: „Keď som býval dieta, často som podliezal pod stôl a odtiaľ obdivoval sieť nôh stola a stoličiek. Zdalo sa mi, že som na mieste, odkiaľ sa lieta.“

Konceptuální výtvarná díla v sobě vždy nesou výzvu pro aktivní a tvůrčí přemýšlení diváků. Při uvádění předchozí výstavy přednesl Zbyněk Fišer pozoruhodnou definici konceptuálního umění, kterou lze plně vztáhnout i na výstavu *Nasednout do komiksové bubliny*: „I tvůj pohled, milý diváku, se neustále mění, nechť se tedy proměňuje, milý čte-

náři, i tvé čtení a tvé porozumění. Vzdej se svých jistot, sic ustrneš, ulpíš a zkameníš. Přijmi poznatek, že všechno je jinak, že všechno musí být jinak.“

Nad jinakostí v tvorbě Monogramisty T. D bylo možné se zamyslet

do 29. října, kdy skončila závěrečná výstava celého cyklu nazvaná básnický Andělský podíl.

Radek Horáček

Foto: Jan Cága, archiv MZM

►
Zahájení výstavy brněnsko-slovenského konceptualisty Monogramisty T. D (vpravo) Co je nejkrásnější (říjen 2021).

Ceci n'est pas.

Léto 2022, jedna z vernisáží v Janáčkově památníku.

Jan Antonín Venuto se vrátil do Jevišovic

Dílu jevišovického rodáka, kanovníka a významného kreslíře vedut Jana Antonína Venuta (1746 – 1833) byla věnována výstava, kterou pro letošní sezónu připravilo Moravské zemské muzeum – Starý zámek Jevišovice ve spolupráci s Galeríí výtvarného umění v Havlíčkově Brodě a s Rakouskou národní knihovnou.

J. A. Venuto pocházel ze starého, původem italského rodu, který se původně psal Denoto. Jeho předkové přišli do Jevišovic již v 17. století za panství proslulého vojevůdce Jana Ludvíka Raduit de Souches. Bertram Venuto se tehdy stal sňatkem s Marianou Czudružickou jevišovickým měšťanem. Jejich potomci se v Jevišovicích usadili a uplatnili, např. František Venuto (1682–1742) se stal městským primasem, stejně tak Jan Venuto (1754–1814), jehož kamenný náhrobek ve tvaru srdce je uložen v lapidáriu Starého zámku v Jevišovicích (zde psáno příjmení „Venutto“). Jan Antonín byl pokřtěn dne 24. května 1746, když se narodil jako třetí syn z osmi dětí Antonína Venuta a jeho manželky Vilemíny. Na kněze byl vysvěcen ve svých 23 letech, po působení v Olomouci byl roku 1773 ustanoven kanovníkem kolegiální kapituly v Mikulově. Před svými čtyřicátinami přešel z Moravy do Čech. V Hradci Králové Venuto dále pronikal do českého vlasteneckého prostředí. Jako člen vizitačních komisí procestoval i východočeskou diecézi a při této příležitosti hojně kreslil. Zemřel ve věku 87 let dne 1. dubna 1833 v kanovníckém domku

v Hradci Králové a byl pochován v Chrasti u Chrudimi.

Svou tvorbou navazuje např. na barokní kreslíře a kartografy Jana Josefa Dietzlera a Fridricha Bernarda Wernera. Venuto sám nebyl profesionálním malířem. Přesto vytvořil v době, kdy ještě nebyla fotografie, velmi významné dílo svou dokumentární hodnotou. Zachytil podobu měst, městeček, hradů, zámků a klášterů na přelomu 18. a 19. století, tedy ještě před nástupem industrializace. Ne všechna zobrazená místa stačil sám navštívit a v mnoha případech využil předlohy jiných autorů, např. svého mladšího současníka, pelhřimovského rodáka a jindřichohradeckého probošta Vojtěcha Benedikta Juhna (1779–1843).

Panoramata měst vykazují podobná schémata kulturní krajiny střední Evropy: dominantou zástavby bývá budova farního kostela, dále zde nacházíme hradby, hradební brány, měšťanské domy, hospodářské stavby, hřbitovny, případně i poutní kostely v blízkosti měst, u měst poddanských tvoří dominanty budovy hradů a zámků. Ale veduty jsou i cenným dokladem

existence technických staveb, jako jsou mosty, mlýny apod. Netřeba zdůrazňovat, že tato vyobrazení mají veliký význam pro historické obory, dějiny umění a památkovou péči.

Na jevišovické výstavě, umístěné v přízemí západního křídla Starého zámku, bylo ukázáno celkem 34 vedut převážně východočeských a středočeských lokalit, jejichž originály uchovává Rakouská národní knihovna ve Vídni. Jde o Venutova díla z nejlepšího období, kdy působil v Hradci Králové. Ač byl Moravan a nepochybně kreslil již za svého působení v Olomouci a Mikulově, do dnešních dnů je bohužel znám jen zlomek vedut z moravských lokalit. O to významnější byla prezentace vedut Hostimi, Kroměříže, Plavče a Venutových rodných Jevišovic, které zachytil pravděpodobně v rozmezí let 1780–1785. Originál je uchováván v Archivu města Brna.

Panorama městečka je zde zachyceno pohledem z pahorku na jihozápadní straně. Spořádaně se rozprostírá takřka vodorovně na náhorních plošinkách, zatímco hluboké údolí Jevišovky není vidět. Nad horizont vyčnívá mohutná budova Starého zámku, který měl tehdy hlavní věž (tehdy s hodinami) krytou pouze jednoduchou stanovou střechou, zatímco věžičky s báními měly zámecká kaple i budova předzámčí. Na spodní straně náměstí vidíme ještě věžičku budovy staré radnice (zbořené před rokem 1902) a vpravo průčelí domů městského typu s atikami.

Převládá však venkovská zástavba zděných domů, krytých šindelem, zhruba ve středu městečka zaujme svou velkou rozlohou dnešní farská zahrada. Farní kostel sv. Josefa v té době ještě neexistoval (začal být stavěn až roku 1823), jeho funkci plnil kostel sv. Mikuláše na samém konci městečka až za Novým zámek směrem na Znojmo, v něm byl také Venuto pokřtěn (tento kostel byl zbořen před rokem 1823). Další výraznou budovou je panská sýpka, která si svou podobu dochovala dodnes. Nádherným dokladem je též podoba zástavby ulicové části městečka tzv. Nového světa, jež si také dodnes uchovává svůj charakter. V popředí veduty je vykreslen vlevo znak města Jevišovic a vpravo erb tehdejší vrchnosti hrabat Ugartů.

Výstava, složená z exponátů, zapůjčených Galerii výtvarného umění v Havlíčkově Brodě, byla otevřena od 9. června do 25. září 2022. Dne 15. září se také na Starém zámku v Jevišovicích konala přednáška „Jevišovický rodák Jan Antonín Venuto a jeho dílo“ předního znalce Aleše Veselého z Galerie výtvarného umění v Havlíčkově Brodě, editora reprezentativní monografie.

Jiří Černý, kastelán Starého zámku v Jevišovicích

Záběr z výstavy na Starém zámku v Jevišovicích (foto Jiří Černý).

Výřez veduty Jevišovic, z let 1780–85 (Archiv města Brna).

Veduta premonstrátského kláštera Želiv z roku 1816 (Rakouská národní knihovna).

Průzkum života politickým i nepolitickým bojem

V letošním roce si připomínáme dvojí výročí Jaroslava Šabaty, významného představitele brněnského disentu. Na začátku listopadu uplyne 95 let od jeho narození, v polovině června uběhla celá dekáda od jeho smrti. Zároveň jsme letos vzpomněli ještě jedno půlkulaté výročí – 45 let od sepsání Prohlášení Charty 77. Jaroslav Šabata patřil mezi první signatáře Charty i její mluvčí. Své síly se proto rozhodlo spojit Oddělení dějin kultury anti-totalitního zaměření (ODKAZ), které dalo život autonomnímu výstavnímu celku věnujícímu se historii Charty 77 a jejím brněnským prvosignatářům, s Masarykovou demokratickou akademií, jež se ve výstavě věnuje životu a dílu Jaroslava Šabaty. Výsledkem je „dvojvýstava“ s názvem **Průzkum života politickým bojem – Jaroslav Šabata / Charta 77**.

Část výstavy věnovaná Jaroslavu Šabatovi začíná rokem 1927, kdy se narodil do česko-německé rodiny v Dolenicích u Znojma. Svá gymnaziální studia absolvoval v Brně-Žabovřeskách, v prosinci 1945 vstoupil do KSČ. Jako přesvědčený stalinista začal na podzim 1946 studovat na

žurnalistické škole politické a sociální v Praze. Po třech semestrech přestoupil na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně. Po únoru 1948 se podílel na čistkách na univerzitě a již v mladém věku zastával vysoké politické posty. Svůj kritický postoj ke komunismu začal nacházet zejména po pádu krajského tajemníka Otty Šlinga a procesu s „Rudolfem Slánským a spol.“ v roce 1950. V době tzv. pražského jara roku 1968 patřil mezi klíčové postavy tehdejší brněnské politické scény. V důsledku svého příklonu k reformnímu křídlu KSČ se od 70. let pohyboval mezi vězením a působením v disentu. Autoři výstavy sledují i Šabatovo politické angažování po sametové revoluci.

Samostatný, nepolitický oddíl ve výstavě tvoří pojednání o historii Prohlášení Charty 77 a brněnských signatářích. Klíčovou postavu brněnského života Charty 77 představuje Jiří Müller, který Prohlášení z Prahy do Brna přivezl a získával první moravské signatáře. Úplně prvním, komu text dokumentu k podpisu nabídl, byl právě Jaroslav Šabata. Společně pak během vánočních svátků roku 1976 získali zhruba dvacet dalších podpisů.

Jaroslav a Anna Šabatovi se svým zetěm Petrem Uhlem a vnučkou Sašou Uhlovou. Sběrka ODKAZ MZM.

Myšlenkový okruh brněnských signatářů Charty byl široký. Zahrnoval osobnosti z řad politických vězňů (Anna Koutná, Jan Tesař, Jan a Václav Šabatovi, Jaroslav Mezník, Zdeněk Vašíček, Zuzana a Aleš Richtrovi), spisovatelů (Milan Uhde, Jan Trefulka), reformních komunistů (Karel Čejka, Karel Fridrich, Zdeněk Přikryl), národních socialistů (Alois Vyroubal, Zdeněk Pokorný), evangelických teologů (Božena Komárková, Jan Šimsa) až po bývalé představitele studentského hnutí z konce šedesátých let (Michael Dymáček a Petr Zeman). Jedno však měli společné, a to odvahu a odhodlání podílet se na duchovním boji za dodržování lidských práv a svobod.

Výstavu Průzkum života politickým bojem – Jaroslav Šabata / Charta 77 si můžete přijít prohlédnout do Valochova sálu v Dietrichsteinském paláci MZM na Zelném trhu od 21. října 2022 až do začátku května 2023.

Mgr. Petra Pichlová,
ODKAZ MZM

Jaroslav (vlevo) a Jan (vpravo) Šabatovi. Otec a syn, oba brněnští prvosignatáři Prohlášení Charty 77. Léto 1980. Soukromý archiv.

Svatba Bronislavy Koutné a Jiřího Müllera v Telecím v sobotu 14. července 1979 se stala zároveň jedním z největších shromáždění stoupenců a sympatizantů skupiny Nezávislých socialistů a brněnsko-vysočinských signatářů Charty 77. Na fotografii zleva Jaroslav Mezník, Jan Tesař a Rudolf Battěk. Soukromý archiv.

Zleva Tomáš Bísek, Jiří Müller a Jan Šimsa. Soukromý archiv.

A náhle jsme tu navěky...

Pocta Janu Skácelovi

Sté výročí narození básníka Jana Skácela rezonovalo v Brně, s nímž spojil převážnou část svého života, letos velmi silně a na mnoha úrovních. Mezi různými akcemi se rozhodně neztratila výstava MZM A náhle jsme tu navěky..., která na jaře připomněla v Dietrichsteinském paláci život a dílo jednoho z největších českých básníků druhé poloviny 20. století. Přinesla dobové fotografie, jeho publikace, ukázky rukopisů, ocenění, bibliofilii, několik originálních personálií a také – a hlavně osobité verše. Výstava sice již skončila, Skácelova poezie zůstává ale nesmrtelná. Připomeňme si proto jednu z největších kulturních osobností v zamyšlení, které pro zahájení výstavy připravil jeden z předních znalců Skácelova díla – Jiří Trávniček.

Zelný rynek – mandarinek

Začneme tím, kdo je tady dnes nejdůležitější.

*A najednou jsem v Brně sám
a mraky letí bůhvíkam
jak chvatně natrhané kvítí*

*A do kopce spí Zelný rynek
a nad tím jako mandarinek
(ten k nedostání) luna svítí*

Daný úryvek se týká Zelného trhu. A Jan Skácel se tu ukazuje i jako autor značně časový – nejenom takzvaně věčný a nadčasový, jak je tradičně u mnohých zafixován. Onen „mandarinek“ je přece příznačná dobová realie sedmdesátých a osmdesátých let. Mnozí z nás jsme na něj tehdy vystáli dlouhé

fronty, byl skutečně „k nedostání“ a pojil se hlavně s Vánoce; a když jsme si ho domů přinesli, tak jsme si přenesli jó něco.

Dovolme si teď průhledy – stručné a úsečné.

Skácel jakožto básník

Na jedné straně básník samozřejmý tím, jak nás neustále zve do ztracené původniny, tedy do míst, o nichž už ani nevíme, že jsme v nich kdy byli. Na straně druhé básník těžko zařaditelný, takový, kterého nelze obmyslit jedním tématem, směrem, školou, ba ani generací. Rozhodně však básník, který vyrostl z jiného než romantického kmene. Svou poezii vnímal nikoli jako tvoření, nýbrž jako nalézání – nalézání ztracených

stop. Skácel není primárně básníkem první osoby, tedy onoho lyrického sebevýrazu, jako spíše propojovatelem člověka a krajiny, slov a ticha, „ted“ a „kdysi“, okamžiku, z něhož se – nenadálým zázrakem – stává věčnost: „A náhle jsme tu navěky.“

Skácel jakožto obyvatel tohoto města

Jan Skácel vyprávěl příhodu o Janu Steklíkovi, legendárním výtvarníkovi, jenž se výrazným způsobem podílel na grafické podobě *Hosta do domu*. Kteréhosi parného letního dne ho potkal u nádraží. Už na první pohled mu bylo nápadné, proč tam stojí ve dvou zimních svetrech a v každé ruce s kufrem. „Kam jedeš?“ „Jedu domů, do Ústí nad Orlicí, tohle město mě není hodno,“ odpověděl Steklík. Daná scéna se prý opakovala několikrát. Ne bez užitku bylo pozorovat i samotného vypravěče. Ano, dával k dobrému pěknou historku, současně však jako by se s ní i tak nějak ztotožňoval. Básníkův výraz říkal, že Jan Steklík tam stál tak trochu i za samotného Jana Skácela. Akorát on už své Ústí nad Orlicí měl dávno ztraceno. Sednout na vlak do Znorov už pro něj nešlo. Brno a Skácel – to bylo úplně harmonické manželství; místy i dosti

hněvivé, ale nakonec to přece jenom obě strany nemusely hnát k rozvodovému soudu. Skácel věnoval Brnu krásný cyklus, z něhož je i úryvek z úvodní básně, a Brno Skácelovi věnovalo kašnu, stélu, sochu... i tuto výstavu.

Skácel jakožto společensko-kulturní ekosystém

Ti, kdo ho měli možnost poznat, vědí, že nebyl úplně snadným komunikačním partnerem; mnohý

zažil i jeho běsy, zachmuřeně nemluvnou zádušnost, polemickou ježatost. Sám však mohl vydat svědectví, že šlo o člověka s velmi civilním chováním, takového, který si na nic nehrál. Když se mu začalo podkuřovat, rychle z této stopy mizel, jakože „dobře, ale nechme toho“. Asi by se bránil, aby byl označen za kulturní instituci, a svým habitem by to ani moc nesešlo. Tak jako tak přinejmenším časopis *Host do domu* v šedesátých letech takovou kulturní institucí, ba i společensko-kultur-

ním ekosystémem byl. Je jím i Skácelova poezie? Když řekneme, že ne, bude to nepřesné. A když ano? Možná jí tím spíše ublížíme.

Nechme ji tak. Výstava jednou skončí, ale poezie a dílo Jana Skácela budou trvat dál. Jako ta luna, co svítí nad Zelným rynkem. Rynkem – mandarinkem.

Jiří Trávniček

Jan Skácel prožil dětství v Poštorné a v Břeclavi, kde také v roce 1933 začal studovat reálné gymnázium. Roku 1938 přešel na reálné gymnázium v Brně-Králově Poli. Po maturitě (1941) byl uvaděčem v brněnském kině Moderna (pozdější Jalta) a od listopadu 1942 byl totálně nasazen jako dělník na stavbách silnic a tunelů v Rakousku. Studia češtiny a ruštiny na brněnské FF a PdF (1945–1948) nedokončil. Oldřich Mikulášek jej v roce 1948 přivedl do kulturní rubriky deníku Rovnost, kde pak Skácel pracoval jako redaktor. Po nuceném odchodu (1952) byl údržbářem v Závoděch přesného strojírenství v Brně-Lišni (1952–1953). Od dubna 1953 působil v literárně-dramatickém oddělení brněnské redakce Čs. rozhlasu. V letech 1963–1969 byl šéfredaktorem časopisu *Host do domu*. Po jeho zániku (1970) za tzv. normalizace žil, odsunut na okraj oficiálního literárního oběhu, jako spisovatel z povolání, publikoval však pouze zřídka, knižně nejprve v cizině, doma až v osmdesátých letech.

Dvanácte vrchů stromu v kapli Paláce šlechticů

V nedávno restaurované a nově otevřené kapli Očišťování Panny Marie v Paláci šlechticů byla jako první 13. května 2022 zahájena výstava **Dvanácte vrchů ten strom má. Kramářské a poutní tisky s náboženskou tematikou**. Její název je odvozený od části druhé sloky velmi staré a velmi známé písně, která začíná slovy *Vímť já jeden stromek, jest krásná oliva*. Ta za pomoci metafor vypráví o posledních pozemských dnech Krista a o vztahu člověka k náboženství: *dvanácte vrchů stromu – tedy víry – je dvanáct apoštolů*. Podnázev pak napovídá návštěvníkovi hlavní téma výstavy, které určilo její obsah – kramářské písně, ale také modlitby, litanie, svaté obrázky, náboženské předměty apod.

Výstava, která potrvá do poloviny listopadu, je koncipovaná na pozadí liturgického roku. Na jednotlivých měsících představuje známé i neznámé svátky, svěťce i svaté. Vedle toho je možné se dozvědět také např. o způsobu, jak a za jakých podmínek se kramářské tisky dostávaly ke svým uživatelům či jak s nimi zacházeli a jak je využívali. Pro přiblížení tématu návštěvníkům všech věkových kategorií je obsah výstavy propojen se současností a lidovou kulturou.

Výtvarné rozvržení výstavy napodobuje poutní procesí. Panely ve výstavě připomínají svým vzhledem poutní korouhve, v jejichž centru se

nachází nějaké zajímavé vyobrazení nebo kramářská píseň. Textový a obrazový materiál je doplněn trojrozměrnými předměty umístěnými ve vitrinách.

Výstava finančně podpořilo Ministerstvo kultury ČR v rámci projektu NAKI, na němž spolupracuje Etnografický ústav MZM, Etnologický ústav Akademie věd ČR, Masarykova univerzita v Brně a Moravská zemská knihovna. K výstavě vznikl stejnojmenný katalog, který má jednak odbornou část, zaměřenou na kramářské tisky s náboženskou tematikou, a část, která představuje dvacet čtyři předmětů z výstavy a přibližuje je krátkými příběhy.

Součástí prezentace je také program pro školy vytvořený pracovníky Dětského muzea MZM.

Jana Poláková,
Etnografický ústav MZM
Foto: Archív MZM

Pohled do výstavy.

Koruna z masky sv. Doroty. Ze sbírky Etnografického ústavu MZM.

Vitrína věnovaná měsícům březen – květen. Ze sbírky Etnografického ústavu a Numismatického oddělení MZM a Městského muzea v Kloboukách u Brna.

Suiseki – umění hledat kouzlo kamenů

Kámen jako umělecké dílo... Přesně takové artefakty nabídla výstava **Suiseki**, odhalující tajemství tradice, sahající do historie staré Číny, u nás však spíše neznámé. Výstava v Biskupském dvoře představila na jaře části sbírek tří autorů – Igora Bártý, Josefa Zadražila a Miroslava Pošvaře. Za vznikem výstavy stojí Geologicko-paleontologické oddělení MZM.

Číňané některé kameny považovali za stavební kameny matky Země a podobně, jako lidi a zvířata, za živé tvory. Sbírali je a dávali jim důležitou funkci. Kámen byl symbolem dlouhověkosti, přisuzovány mu byly léčebné účinky, věřilo se, že kameny z některých pohoří mohou zahánět zlé duchy. To byly důvody, proč si je lidé začali nosit do svých domovů. Umisťovali je ve svých chrámech a zahradách k nim přilehlých. V průběhu 19. a 20. století se toto umění rozšířilo mezi širokou veřejnost a kameny zdobili mnohá obydlí. V šestém století se tato tradice dostala do Japonska, kde získala název Suiseki. *Sui* je japonský výraz pro vodu a *seki* znamená kámen. Kameny Suiseki jsou symbolem spojení člověka s přírodou, navíc rozvíjí estetické citění, dopomáhají účinně relaxovat a meditovat.

„Na krásných útvarech, jsou vidět vnější geologické procesy, jimž kameny a horniny podléhají po milióny let,” uvedla Růžena Gregorová, kurátorka výstavy. Estetická hodnota kamene je daná působením živlů, které horninu – např. žulu, rulu nebo vápence formovaly. Díky tomu vznikají tvary, které mohou připomínat krajinu, zmenšeninu pohoří, různé předměty, zvířata a dokonce lidské tváře. Ne každý kámen se však pro umění Suiseki hodí. Mezi ty vhodné patří například tzv. cicvár. Pro Suiseki se hodí rovněž různé konkrce – útvary vzniklé obalováním kolem nějakého středu. „Jako jsou například rudické koule, které když se otevřou, velmi často skrývají křišťálové krásné útvary,” popsala Růžena Gregorová.

Pokud se takových kamenů ujme zkušený sběratel, mohou sloužit

k potěšení oka i duše. Jeho hlavním úkolem, který je složitější, než se zdá, je zasadit opatrně kámen do vhodného podstavce. Nesmí žádným způsobem narušit ten vlastní kámen, vše musí být velmi decentní a citlivé, aby jen lehce doprovodil krásu samotného kamene.

(red)

Premiéra pro unikátní soubor habánských příborů

Pozapomenutý odkaz novokřtěnců.

Keramická výroba a nožířství. Tak se jmenovala mimořádná a krátkodobá výstava unikátního souboru

renesančních habánských příborů, která doprovázela slavnostní otevření Paláce šlechticů. Těm z vás, kteří neměli možnost se pokochat pohledem na vystavené skvosty, přinášíme alespoň malé odhlédnutí za touto premiérou.

Etnografický ústav MZM uchovává jedinečné doklady o působení příslušníků náboženské komunity novokřtěnců (habánů), kteří v 16. a na počátku 17. století významně ovlivnili život jižní Moravy. Proslulou sbírkou 250 habánských fajánsů obohatil v roce 2017 soubor habánských příborů, který zakoupilo MZM od soukromého sběratele. Jedná se v evropském měřítku o nejpočetnější a nejucelenější soubor, který obsahuje také renesanční koženou kazetu ve tvaru knihy, v níž je umístěno šest párů příborů. Příbory (nože, vidličky a lžíce v pánském nebo dámském provedení) jsou zhotoveny z oceli a opatřeny zdobenými stříbrnými střížkami z perleti (ploché s vějířovitým zakončením nebo osmihránného tvaru). Kromě vlastních příborů jsou součástí kolekce dvě kožená závěsná pouzdra na příbory.

S těmi nejvzácnějšími artefakty z habánské produkce, které uchovává MZM, se nyní můžete seznámit v nové stále expozici Tradiční kultura na Moravě v zrcadle času v Paláci šlechticů MZM.

(red)

Foto: Archív MZM

Stříbrná a zlatá Vysočina přiblížila těžbu vzácných kovů

Výlety na kole, krásná příroda, to jsou hlavní asociace spojené s Českomoravskou vysočinou současnosti. Při spojení s těžbou se pak ještě hlavně starším generacím vybaví uran... Ale drahé kovy? Výstava **Stříbrná a zlatá Vysočina** v Dietrichsteinském paláci MZM, která v září skončila, byla tak pro mnohé velmi překvapivá.

V dobách dávno minulých se totiž na Vysočině těžilo poměrně široké spektrum surovin, i když nikdy ve velkém rozsahu. Nadregionální význam však získala od 13. století především zdejší ložiska drahých kovů,

především stříbra a zlata. Ta ve své době našla odraz v písemném vyjádření horních práv v Jihlavě a posléze v Horním zákoníku Václava II. Zásady popsané v těchto dokumentech se posléze šířily do celé Evropy. Poslední pokusy o dolování stříbra a zlata na tomto území definitivně skončily až počátkem 20. století.

Výstava Stříbrná a zlatá Vysočina prezentovala současný stav poznatků historické důlní činnosti. Návštěvníci obdivovali rudní minerály, z nichž bylo získáváno stříbro, vzorky ryzího zlata i četné doprovodné minerály. Představeny byly významné historické důlní revíry, nalezené předměty z hornických sídlišť, mince i dobové písemné záznamy. Atraktivitu výstavy zvyšovala originální instalace: fyzicky bylo možné vstoupit do imitace důlního díla či prostřednictvím virtuální reality nahlédnout do středověkého hornického sídliště z 13. a 14. století (konkrétně se jedná o sídliště Buchberg u Utína poblíž Havlíčkova Brodu). Mobilní aplikace Buchberg 1269 a hra Dáblova štola umožnila zájemcům stát se součástí života středověkých horníků a získat představu o technologii těžby a zpracování stříbrné rudy.

(red)

Foto: Archív MZM

CYKLOSTYL.

Němý svědek statečnosti řádových sester

Na konci září loňského roku přijalo Oddělení dějin kultury antitotalitního zaměření (ODKAZ) MZM do svých sbírek vzácný předmět – cyklostyl zn. Autotyp – Rotary, mod. FF-N. Dárce tohoto důležitého dokladu rozšiřování neoficiálních tiskovin během totalitní doby je kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka pod ochranou Svaté Rodiny v Brně. Řeholnice věnovaly stroj nejprve projektu Retro-Use a teprve pak si díky dobrým vztahům tohoto projektu s Moravským zemským muzeem našel cestu do ODKAZu. A právě osudy tohoto cyklostylu, či spíše těch, které s ním pracovaly, mne vedly k dalším úvahám a návratu v čase. I proto, že literární událostí letošního roku se stal nový román spisovatelky Kateřiny Tučkové, jehož hrdinkami jsou převážně řádové sestry...

Napsat článek o cyklostylu a potažmo o životě řeholnic během totalitní doby jsem chtěla již delší dobu. Vlastně od okamžiku, kdy jsme si cyklostyl převzali. Ale stále přicházely nové a nové povinnosti a článek pod nápoem těchto povinností ustupoval. K napsání mne však doslova přinutila letošní novinka bestsellerové autorky Kateřiny Tučkové. Ta se totiž ve svém románu Bílá Voda právě životu řeholnic během totality podrobně věnuje. Při četbě románu jsem pocítovala silný svár mezi autorčinou invencí a skuteč-

nými událostmi. Zejména v jednom momentu, na který mne výslovně upozorňovala jak sestra kronikářka z Kongregace Milosrdných sester III. řádu svatého Františka, tak průvodkyně Muzea izolace, internace a integrace v Bílé Vodě.

Cyklostyl? Pouze pod státní kontrolou

Cyklostyl (nebo také mimeograf či průtisk) má v českém tiskářském prostředí poměrně dlouhou tradici.

Tyto tiskářské stroje se používaly již za první republiky a za protektorátu, ale samizdaty díky nim vznikaly ještě i v 80. letech 20. století. Samotné texty byly psány na psacím stroji na voskové blány, a to bez barvicí pásky, aby byl průklep ostřejší a aby se pečlivěji vysekaly textové otvory. Blána se pak upínala na válec stroje, barva se protlačovala textilní sítkou upínacího zařízení a skrze vysekané textové otvory v bláně se přetiskovala na papír. Jednalo se o poměrně jednoduchý a přitom velice výkonný způsob tištění publikací, zejména menšího či jednotlivého charakteru (tedy letáky, plakáty, výzvy atd.). Na cyklostylu se dalo vytvořit až tisíc kopií, což bylo výrazně efektivnější než například přepisování textů přes uhlové papíry na psacích strojích. Tuto efektivitu a jednoduchost si uvědomoval i komunistický režim, a proto od roku 1948 soukromé vlastnění cyklostylu zakázal. Evidoval se i přesný počet prodaných blán.

Vlastnit cyklostyl a rozmnožovat na něm texty bylo tedy v době totality odvážným činem. Navíc se vzhledem ke své velikosti a váze nedal při případné domovní prohlídce lehce skrýt. Proto jednotlivci, kteří se podíleli na šíření neoficiálních textů, raději používali jednodušší a přístupnější psací stroje. Ale pro větší společenství, zvláště pro ta, která publikovala tiskoviny menšího charakteru, zůstával cyklostyl stále nejpraktičtější. Tato společenství tvořili také řeholníci a řeholnice. Zejména řeholnice z některých kongregací se navíc mohly díky svým blízkým kontaktům s Charitou dostávat k potřebnému vybavení nutnému pro použití přístroje, aniž by vzbudily podezření.

Skrýš zůstala neodhalena desítky let

Kongregace Milosrdných sester III. řádu svatého Františka vznikla

v Brně roku 1886, sestry se věnovaly zejména ošetřování nemocných. Kromě toho však rozvíjely i pedagogickou činnost. Cyklostyl začaly používat zhruba v roce 1936 k tištění výchovných spisů (například Konstitucí a Pravidel slušnosti pro každou sestru, výkladu ke Konstitucím atd.), ale i dalších drobnějších písniček, modliteb a různých brožur. Tímto způsobem byl cyklostyl používán až do roku 1958. Konečné datum je pevně ohraničeno, protože právě v tomto roce byly řeholní sestry vystěhovány z Brna do Lechovic u Znojma. Vzápětí byly uvězněny nejprve generální představená a všechny členky generální rady a pak i všechny představené jednotlivých domů, celkem se ve vězení ocitlo 21 řeholních sester této kongregace. Nemocné a staré sestry pak byly odvezeny do Velkého Újezdu a do Žernůvky, kam s nimi putoval i cyklostyl. Na půdě byl ukryt tak důkladně,

že jej jedna ze sester našla až teprve nedávno.

Internace bez milosti

Řeholní sestry této kongregace byly jedny z posledních, které musely z Brna odejít. Zavírání ženských klášterů a rušení ženských řeholních řádů začalo v Československu roku 1950 procesem nazvaným Akce Ř. Režim nejprve odstraňoval řeholní řády, které se věnovaly výchovatel- ské činnosti. Za sestry, které pracovaly v nemocnicích, totiž nebylo možné sehnat náhradu, a tak byla jejich přítomnost prozatím tolerována. Často měly na jejich setrvání vliv také přímluvy lékařů. V roce 1954 však řeholnice kolektivně odmítly jít k volbám, což rozhodlo i o jejich odsunu z nemocnic. Tak mělo být Brno definitivně zbaveno všech řádových sester. Kostel Svaté Rodiny, který klášteru sídlícímu na Grohově ulici v Brně náležel, byl

Cyklostyl zn. Autotyp – Rotary, mod. FF-N, který věnovala Moravskému zemskému muzeu kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka pod ochranou Svaté Rodiny v Brně.

Návod pro přípravu tisku na cyklostylu.

Hřbitov v Bílé Vodě. Foto Petra Pichlová, srpen 2021.

uzavřen a později přeměněn na přednáškový sál a koncertní síň (po opravě kostela po druhé světové válce byly pořízeny nové varhany). Samotný klášter měl být přeměněn na gynekologickou kliniku. Nakonec jej pod svou správu převzal Krajský úřad národního zdraví a umístil v něm internát pro studentky zdravotních škol.

Řeholní sestry byly shromažďovány v internačních kláštrech a domech co nejdále od větších měst. Pracovaly v továrnách, často v nevhodujících podmínkách, byl na ně činěn nátlak, aby se vzdaly řeholního roucha, za úplaty k nim byli posíláni muži i ženy, aby se pokoušeli je různými taktikami svádět od řeholního života. Generálními vikárkami byly úmyslně jmenovány nejstarší a nemohoucí sestry, které musely pravidelně podávat hlášení, žádat o povolení například k výjezdu mimo areál kláštera, a to hned na několika různých úradech. Byl jim co nejvíce komplikován každý krok běžného života. S krátkou přestávkou během druhé poloviny 60. let 20. století se tak dělo až do listopadu roku 1989.

Držela je síla jednoty

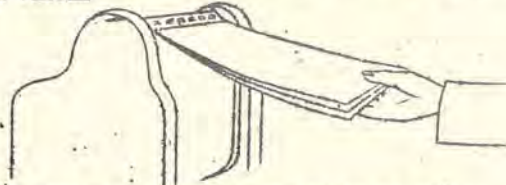
Když jsem v listopadu loňského roku navštívila klášter sester v Grohově ulici v Brně, povídala mi o těchto útrapách sestra kronikářka dlouho. Jako bych jejím slovům stále naslouchala, četla jsem o několik měsíců později první stránky románu Bílá Voda od Kateřiny Tučkové. Slova se sice podobají, ale v tom podstatném se skutečnost od jejího uměleckého

Roztírání barvy se děje automaticky několikrát otáčením klikou na pravo, při čemž tlaková páčka buď vždy vypnuta na levo.

Při rozmnožování nutno dbátí, aby stroj byl vždy dobře nabarven.

Zavěšení blány

Napsanou neb nakreslenou blánu zavěsíme do vysekaných otvorů tak, že tuhá podložka je na hořejší straně a popsaná blána směrem k válcům.

Otočíme klikou stroje a blánu natočíme na sítku.

Napnutí blány

Je nutno dbátí, aby blána neměla žádných záhybů na délku nebo na šířku. Záhyby na šířku aneb je-li blána křivě přilnutá na hedvábné síťce vyrovnáme, když blánu za spodní rohy uchopíme, nadzvedneme, napneme a položíme na sítku.

Klikou otočíme tak, aby byla v nejnižším bodě. V této poloze zůstává i když je stroj v klidu. Nyní přehodíme tlakovou páčku a projedeme asi třikrát velmi pomalu pod tlakem blánu i se středním parafinovým papírem a tuhou podložkou, načež opět vypneme tlak otočením páčky doleva. Potom odtrhneme tuhou podložku v perforaci a odstříháme střední parafinový list asi 5 mm před napsaným textem nebo kresbou.

Vsunutí papíru

Nejprve papír poněkud rozlistujeme 'rozvlákníme', aby jeho chloupky a vlákna nebyly od řezání svázané.

ztvárnění zásadně liší. Vyprávění sestry kronikářky bylo klidné, bez jakéhokoliv náznaku zášti nebo dokonce nenávisti. Končilo slovy: „Všechno jsme přestály. Díky naprosté poslušnosti vůči matce představené. A díky její pevnosti.“

Žádná liknavost, ale ani žádná rebelie. Stejně tak působí hřbitov v Bílé Vodě, kde jsou jednotlivé náhrobky totožné podle řádů, k nimž sestry přináležely. Vyzařují sílu jednoty, která byla tou největší obranou vůči komunistickým mocnárům. Dokonce sama Tučková si v jednom rozhovoru povzdechla nad vyrovnaností řeholních sester, které trýznění přežily. A tak musela dát život své vlastní fiktivní postavě, která dokáže její osobní vizi vzpurné a nepoddajné ženy naplnit.

Mgr. Petra Pichlová,
ODKAZ MZM

Foto: Archív MZM

Za možnost zveřejnění fotek kostela Svaté Rodiny děkujeme kolektivu internetové Encyklopedie města Brna.

Kostel sv. Rodiny v ulici Grahova 18 (foto z roku 1921). MuMB sbírky, inv. č. A69/69f.

Vstupní část kostela sv. Rodiny v dnešní době [zdroj wikipedia.org].

Interiér kostela sv. Rodiny. Foto Silvie Doleželová, květen 2011, archiv Internetové encyklopedie dějin Brna.

Rudoarmějcovo putování z Brna do Itálie a zase zpět

Své důstojné a ústrojné místo má obraz brněnského malíře Petra Skácela, bratra básníka Jana, v expozici Středoevropská křižovatka: Morava ve 20. století. Kromě výtvarných kvalit je však dílo *Pohřeb rudoarmějce* zajímavé i svým osudem. Na několik desítek let se totiž ocitlo mimo hranice České republiky, do domovského Brna se vrátilo teprve v květnu 2019. Brněnská rodačka, spisovatelka a bohemistka Sylvie Richterová, žijící od roku 1971 v Itálii, ho tehdy darovala Moravskému zemskému muzeu.

„Příběh obrazu ze Skácelova cyklu *Rudoarmějci* se začal odvíjet v druhé polovině 70. let, kdy italské televize RAI schválila natáčení programu o disentu v zemích Východní Evropy. Jeho přípravou byl pověřen Umberto Andalini, skvělý novinář, který měl za sebou řadu reportáží z nebezpečných míst v Jižní Americe, v Asii i v Africe. Nyní zavítal do komunistického bloku... Ke spolupráci přizvala i Sylvii Richterovou, která popsala události takto:

S Umbertem Andalinim jsme natáčeli rozhovory s ruskými a polskými disidenty, kterým se podařilo přijet do některé ze západních zemí,

například s Adamem Michnikiem. Hlavním cílem však bylo natočit pořady přímo v Polsku, Sovětském svazu, Maďarsku, Bulharsku a Československu. Byl vypracován strategický postup: oficiálním programem byl pořad o malířství Východní Evropy.

Doufali jsme, že v nestřežených chvílích se podaří natočit i to hlavní. Připraveny byly seznamy nejlepších malířů a vybráni představitelé disentu. Tajné služby byly však připraveny ještě lépe. Do Sovětského svazu mi bylo odmítnuto vízum, v ostatních zemích bylo nutné hlásit se u oficiálních organizací výtvar-

ných umělců, které se ‘postaraly’ o dopravu a doprovod k vybraným oficiálním malířům. Sledování bylo důsledné, byli nám v patách všude.

Jen v Praze se podařilo navštívit mimo oficiální program Adrienu Šimotovou, Jindřicha Johna a Bedřicha Dlouhého. Také v Brně jednoho večera Umberto Andalini vyklouzl z policejního obklíčení, díky tomu, že jsme navštívili moji matku, Ljubu Richterovou. Rozhodli se, že zajedeme bez ohlášení za dobrým přítelem Petrem Skácelem do jeho bytu-ateliéru v Černých Polích.

Ostražitost ‘bezpečnostních’ orgánů komunistických zemí byla ale i nad Andaliniho možnosti a zkušenosti z jiných zemí. Byl však také znalcem a milovníkem výtvarného umění a jeho sbírka malířských prací byla pozoruhodná. Do obrazů Petra Skácela se zamiloval, byl okouzlen a nejvíc se mu líbil právě *Pohřeb rudoarmějce*. Obraz ještě nebyl dokončený, a tak se s Petrem Skácelem dohodli, že ho dostane hotový poštou. Jaká byla cena si vůbec

nepamatuji, ale vím, že Andalini zaplatil, kolik autor žádal.

Když jsme se později setkali, Andalini se divil a litoval, že Petr Skácel nefiguruje v katalozích, že se jeho obrazy nevyskytují na výstavách ani v mezinárodních dražbách. V prvních letech jedenadvacátého století mě po dlouhé době vyhledal. Byl těžce nemocný a svou sbírku rozprodal. Obraz Petra Skácela se rozhodl mi darovat. Musel si na přepravu vypůjčit nějaký nákladáček.

Jsem si jistá, že Petr Skácel i Umberto Andalini by souhlasili s mým

rozhodnutím navrátit *Pohřeb rudoarmějce* do Brna a umístit v Moravském zemském muzeu.

Pořad o malířích Východní Evropy se naštěstí podařilo dokončit v roce 1977 díky tomu, že Benátky uspořádaly velké Bienále disentu,

kde nechyběla ani reprezentativní výstava ruských malířů.“

Sylvie Richterová,
Trevignano Romano, 2021 (red)

Malíř, grafik a ilustrátor Petr Skácel, mladší bratr básníka Jana, se narodil ve Vnorovech v roce 1924. Absolvoval Pedagogickou fakultu Masarykovy univerzity. Jeho bohatá tvorba zahrnuje krajinomalbu, figurální i nefigurální kompozice, zátiší a portréty. Dlouhá léta vyučoval výtvarný obor na Lidové škole umění Jaroslava Kvapila. Zemřel v roce 1993 v Brně.

Obraz Petra Skácela *Pohřeb rudoarmějce*.

Časopis ANTHROPOLOGIE slaví šedesátiny

Moravské zemské muzeum – Ústav Anthropos je institucí, která již šedesátým rokem zajišťuje vydávání časopisu Anthropologie. Pojďme se podívat na historii a vznik časopisu, který je dnes v 21. století moderním, mezinárodním odborným časopisem, jedním z mála českých periodik, které jsou sledovány ostržím zrakem prestižní mezinárodní databáze Web of Science.

Význačný český antropolog působící na Karlově univerzitě, profesor Jindřich Matiegka, založil za finanční podpory světoznámého antropologa českého původu doktora Aleše Hrdličky časopis Anthropologie roku 1923. Tehdy časopis vydával Antropologický ústav Karlovy univerzity a jeho editorem byl kromě Jindřicha Matiegky také Jiří Malý. Spolupracovníky časopisu byli přední čeští a evropští antropologové v čele s již jmenovaným Alešem Hrdličkou. Původním zaměřením časopisu bylo přinášet informace nejen o fyzické antropologii, morfometrice, ale i o evoluci, nových paleoantropologických objevech, paleopatologii či archeologii. Od svého počátku časopis cílil na publikování novinek napsaných širokým

spektrém vědců z celého světa. Publikovány v něm byly vedle důležitých dílčích studií prováděných zejména na Sloanech a slovanské populaci (jak je explicitně v časopisu vyjádřeno) i mezioborové práce z přírodních nebo společenských věd, zprávy z kongresů, přetiskovány byly důležité přednášky různých odborníků. Přestože hlavním jazykem byla čeština, vedle níž byly tištěny zprávy v němčině, angličtině nebo francouzštině, časopis si záhy získal mezinárodní uznání. Do nuceného zastavení vydávání v roce 1941 vyšlo devatenáct ročníků časopisu.

Po dlouhé době, až v roce 1962, se podařilo profesorovi Janu Jelínkovi, tehdejšímu řediteli Moravského muzea, významnému antropologovi, zakladateli muzeologie a české sekce

ICOM, obnovit vydávání časopisu. S neméně ambiciózním týmem spolupracovníků věnoval obnovený časopis „fysické, historické a etnické anthropologii.“ Na obálce je mimo jiné uvedeno, že „ANTHROPOLOGIE“ bude vycházet 2–3krát do roka v nepravidelných intervalech. Úvodní slovo pro první číslo napsali Viktor Valerianovič Bunak, profesor moskevské univerzity a profesor Henri Victor Vallois, tehdejší ředitel Musée de l'Homme a Institutu de Paléontologie Humaine. Ideologii, navzdory tehdejší době, v Bunakově úvodníku ale nenajdeme. Jen přání velkých úspěchů v dalším rozvoji antropologické vědy, podobně, jako je v závěru svého slova vyjádřil i Vallois: „úspěch a dlouhý život novému časopisu svých československých kolegů.“

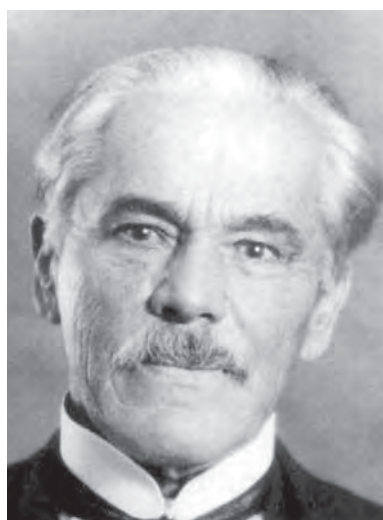
Listujeme-li starými ročníky časopisu formátu A4, moc nás vizuálně nezaujmu. Jednoduchá bílá obálka, uvnitř dvousloupcový text doprovázený černobílými obrázky a fotografiemi. Převládá německý jazyk příspěvků, občas proložený

Vedle článků v češtině byly tištěny zprávy v němčině, angličtině nebo francouzštině.

Význačný český antropolog, působící na Karlově univerzitě, profesor Jindřich Matiegka, založil za finanční podpory světoznámého antropologa českého původu doktora Aleše Hrdličky časopis Anthropologie roku 1923.

francouzštinou a angličtinou, některé zprávy jsou otištěny i česky. Důležitá je ale pestrost příspěvků, zpracovávaná témata, novinky a zprávy: ...věková diferenciacie na některých slovanských pohřebištích... nové nálezy Leakey v Olduvajské roklí... nález neandertálské čelisti v jeskyni Kůlna... o postoji Aleše Hrdličky k nálezům člověka v Novém světě...

Profesor Jelínek v roli editora časopisu, jež nesl podtitul: „International Journal of the Science of Man“, působil neuvěřitelných 33 ročníků. Za tu dobu se pochopitelně obměňovali členové redakční rady a mírných kosmetických úprav se dočkala i obálka časopisu. Například roku 1981 na ní přibýlo výstižné logo. Co zůstávalo na vysoké úrovni, byly ovšem obsahy jednotlivých čísel. Podle okolností byla vydávána i speciální čísla, opatřená mnohdy gra-

ficky velmi zdařilými přebaly. Dojde, že trend vydávání speciálních čísel časopisu je uplatňován i nadále.

Se šéfredaktorkami, které postupně po profesoru Jelínkovi přebíraly úkol redigovat časopis, přišly některé změny. Černobílá obálka byla nahrazena barevnou, v roce 2013 byl změněn anglický podtitul časopisu na „Anthropologie – International Journal of Human Diversity and Evolution“ a roku 2018 bylo časopisu přiděleno i elektronické ISSN.

Ženy – šéfredaktorky – časopisu vládou od roku 1996. Za tu dobu převzal nadvládu anglický jazyk nad německým a francouzským, časopis se zdigitalizoval, parametry se postupně přizpůsobily zahraničním zvyklostem. Pravidelnost vydávání nenarušilo ani několik covidových vln, potíže nám nečekaně způsobil nedostatek tiskařského papíru. Snad

je to signál, abychom definitivně přešli do virtuálního světa.

Zmínila jsem digitalizaci. Archivní čísla časopisu jsou volně dostupná na webových stránkách, stejně jako veškeré další informace o časopisu (<http://puvodni.mzm.cz/Anthropologie/>). Zájemci si zde mohou například přečíst článek Miroslava Prokopce vydaný v časopise Anthropologie v roce 1966 s názvem: „O časopisu Anthropologie od začátku.“ Chybí-li snad nějaké to „pé-deefko“ – věřte – víme o tom a snažíme se průběžně chybějící články digitalizovat a doplňovat.

Zdeňka Nerudová

šéf-editor časopisu Anthropologie

Foto: Archív MZM

ANTHROPOLOGIE

International Journal of the Science of Man

Edited by JAN JELÍNEK

XX/1—1982

Na obálce od roku 1981 přibýlo výstižné logo.

Výrazná vizuální změna obálky přišla v roce 1996, kdy byla černobílá změněna na barevnou s graficky upraveným původním logem.

Odkaz Jana Trefulky nepřestává rezonovat

„Moravu mi už pro jistotu zrušili, teď se mne snaží přinutit, abych bydlel v Česku. Šedesát let jsem se s tím slovem při četbě klasiků nesetkal, sám jsem je od doby, kdy jsem před padesáti lety napsal první fejeton, nepoužil a nepotřeboval.“ Jan Trefulka, *Host* 2004

Spisovatel, překladatel, publicista a literární kritik Jan Trefulka byl velkým moravským patriotem, což se zrcadlilo nejen v jeho dílech, ale také v jeho osobních i politických aktivitách. 22. listopadu 2022 je tomu právě deset let, kdy smrt jeho počínání umlčela. Trefulkova pozůstalost, která je velmi důležitým střípkem do mozaiky kulturních dějin 2. poloviny 20. století, se stala součástí sbírek Oddělení dějin kultury antitotalitního zaměření (ODKAZ) Moravského zemského muzea.

Z veřejného prostoru do světa samizdatu

Jan Trefulka se narodil 15. května 1929 v Brně, kde prožil téměř celý svůj život. Po maturitě na Státním reálném gymnáziu v Brně-Králově Poli (15. června 1948) nastoupil na Filozofickou fakultu Karlovy univerzity, obor literární věda a estetika. Z politických důvodů musel univerzitu opustit, ale po krátkém období působení v dělnických profesích a také povinné vojenské službě byl v roce 1953 přijat na brněnskou filozofickou fakultu, avšak ani studium literární vědy a češtiny nedokončil.

Roku 1957 se stal hlavním redaktorem Krajského nakladatelství v Brně,

následně působil jako redaktor a později šéfredaktor literárního měsíčníku *Host do domu* (1962–1970). V této době již vycházela jeho literární díla – *Pršelo jim štěstí* (1962), *Třiatřicet stříbrných křepelek* (1963), *Nálezy pana Minuse* (1966), soubor povídek *Výmysly* (1966) a kniha pro děti *Tajemství tajemníka Růdamora* (1969). Současně se spisovatel prosadil také jako scenárista – *Třiatřicet stříbrných křepelek* (1964), *Ptáček* (1969).

S velkou dávkou odhodlání angažovat se v obrodném procesu KSČ se v roce 1968 s přítelem Jaroslavem Šabatou účastnil tzv. vysočanského sjezdu KSČ, hned dalšího roku byl ze strany vyloučen a zároveň byl zbaven možnosti veřejně publikovat. Pro čtenáře detektivních a kriminálních příběhů to byla škoda, protože v té době Trefulka ztratil zájem o tento žánr stejně jako někteří další jeho současníci.

Autoři publikující v alternativních edičních formách cítili nutnost zobrazovat lidskou existenci v atmosféře zevšednělé životní reality. Podobně tomu bylo i u Trefulky, jehož dílo vycházelo následně samizdatem, a to především v edici Petlice – román *Veliká stavba* (1973), *O bláznech jen dobré* (1973), *Zločin pozdvižení* (1979)

a *Svedený a opuštěný* (1983), a také v zahraničí – Index (Kolín nad Rýnem), Sixty-Eight Publishers (Toronto), Gallimard (Paříž), S. Fischer Verlag (Frankfurt nad Mohanem) nebo Tidens förlag (Stockholm).

Spisovatel přispěl i do vydání knihy pro děti v samizdatu a v exilu s názvem *Uzel pohádek* (1978), jehož vznik inicioval Ivan Klíma v Mnichově. Některá jeho díla vycházela pod jmény pokrývačů, např. dramaturga Jaromíra Ptáčka. Jan Trefulka se stal také jedním ze signatářů Charty 77. Po sametové revoluci v letech 1991–1995 působil mj. jako předseda Obce moravskoslezských spisovatelů. Zasloužil se také o komplexnější veřejné představení díla Zdeňka Rotrekla, výborem *Sněhem zaváté vinobraní* (1991).

Trefulkova pozůstalost odráží část novodobé historie

Fond obsahuje vedle materiálů osobní povahy dokumenty z Trefulkovy veřejné politické činnosti – členství v KSČ, kandidatury do městského zastupitelstva a do senátu. Součástí sbírky je i dokumentace týkající se tvorby a redaktorova působení v časopise *Host do domu*, nechybí ani recenze na první Trefulkovy knihy, články o jeho osobnosti, rozhovory, výstřižky z českého i zahraničního tisku z let 1949–2007. Vedle sešitů spisovatelových rukopisů zde nalezneme i strojopisy nedokončených románů, původních textů, přednášek

Jan Trefulka s Eduardem Petiškou a Adolfem Bránaldem v Paříži v roce 1964.

Jan Trefulka s Lenkou Procházkovou a Ludvíkem Vaculíkem v Mnichově roku 1990.

Sylvie Richterová, Jan Trefulka a Ludvík Vaculík na cestě z Paříže do Lyonu v roce 1999.

Jan Trefulka ve Frankfurtu nad Mohanem v roce 1966.

v anglickém a německém jazyce nebo studií, úvodních řečí k besedám, večerům poezie (například úvodní řeč k zahájení podzimní sezony v Domě umění Wolkerovou poezií) i dalším akcím – k životním jubileím, k četbě pro veřejnost. Výrazným artefaktem je Trefulkova kritika poezie Pavla Kohouta a na ni navazující rozsáhlý soubor reakcí ostatních literárních osobností, například Karla Šiktance, Václava Zykunda, Sergeje Machonina nebo samotného Pavla Kohouta ad.). Najdeme zde studie, recenze o dílech jiných autorů, fejetony i úvahy.

Nepřelíká rozsáhlá knihovna obsahuje vedle časopisů a knih běžné produkce (díla Ivana Kříže, Jaromíra Tomečka, Ludvíka Kundery, Václava Havla, Pavla Kohouta či Jeleny Mašíkové) a překladů Trefulkových děl do cizích jazyků také množství samizdatů – *Z pěstiček zaťatých, básníkovi Janu Skácelovi k šedesátinám; Nad procesem* – shromážděné texty dedikované Václavu Havlovi (Praha, 1980) nebo sborník k šedesátinám Josefa Škvoreckého [Praha/Toronto, 1984]). Samizdaty obsahují také díla Václava Havla, Václava Černého, Evy Kantůrkové, Ivy Kortlé, Jiřího Kratochvíla, Jiřího Lederera, Jana Patočky, Sylvie Richterové, Dominika Tatarky, Milana Uhdeho, Ludvíka Vaculíka, Milana Šimečky, Zdeňka Rotrekla ad.

Zajímavostí jsou také již porevolučně vzniklé sborníky *Evropský fejeton* (1993–2004), při jehož vzniku Jan Trefulka stál a věnoval mu spoustu úsilí, což reflektuje i jeho rozsáhlá osobní, přijatá korespondence. Dopisy, pohlednice, korespondenční lístky, blahopřání byly často odeslány známými spisovateli (Ota Filip, Pavel Kohout, Ludvík Vaculík, Václav Havel, Milan Kundera, Ludvík Kundera, Eva Kantůrková, Ivan Klíma, Josef Škvorecký, Oldřich Šuleř, Vilém Závada, Jan Zábřana, Oldřich Mikulášek, Karel Šiktanc, Zeno Kaprál, Ursula Haas, výtvarníci (Ota Janeček), překladateli (Barbora Faure, Milada Blekastad), novináři a redaktory (Jiří Lederer, A. J. Liehm), literárními

Soubor sborníků oceněných prací Evropský fejeton Brno z let 1992–2001 vydaných Obcí moravských spisovatelů, redaktor Jan Trefulka.

vědci, historiky a kritiky (Milan Jungman, Milan Jelínek, Sergej Machonin), českými i zahraničními politiky (Karel Dostál, Magda Vašáryová), cestovateli (Miroslav Zikmund), lékaři a vědci (František Janouch, Jiří Grygar), režiséry (Antonín Kachlík) nebo literárními nadšenci.

Moravě zůstal věrný do posledních chvil

Nechybí ani korespondence rodinných příslušníků. Tento rozsáhlý soubor je velmi cenným dokumentem pro sledování cest Trefulkových děl i prací jiných autorů do ciziny a k cizojazyčným čtenářům v dobách komunistické cenzury a také proměn Trefulkových pracovních kontaktů v přátelské. Je záznamem osobních i profesních osudů jednotlivých osobností. A podobně jako v korespondenci se společenské a pracovní styky Jana Trefulky zrcadlí v bohaté galerii zachovaných fotografií osobností z oblasti rodinného, kulturního i politického života.

Ve sbírce lze nalézt také magnetofonové pásky s rozhlasovými pořady a videokazety např. s nahrávkami z televizních vysílání nebo filmové adaptace literárních děl Jana Trefulky (*Pršelo jim štěstí* – 1963, *O blá-*

zdech jen dobré – 1991 nebo *Na krásné vyhlídce* – 1993).

Součástí jsou i Janu Trefulkovi udělená ocenění za jeho dílo i přínos kulturnímu a společenskému životu – např. Zlatá plaketa (1990), Cena Česko-německého porozumění (1995), Cena města Brna (1999), Zlatá stuha (2001) nebo Cena Ladislava Fukse (2009) – a dokumentace a korespondence s nimi spojené.

Jan Trefulka byl výraznou osobností moravského kulturního života. Jeho osobní vazby daly vzniknout množství zajímavých projektů, podobně jeho názory a kulturní přehled ovlivňovaly a inspirovaly mnohé osobnosti. Díky jeho zanícenému moravanství řada moravských děl či událostí nezapadla bez povšimnutí.

Muzejní sbírka obsahující část jeho pozůstalosti je tedy důležitou součástí literárních dějin a v Moravském zemském muzeu má své nezastupitelné místo. Je přístupná badatelům i otevřená případným dalším přírůstkům.

Romana Dominika Hrbatová,
ODKAZ MZM

Brnem s J. G. Mendelem.

Stezka mapuje jeho odkaz

Tady všude byl (a určitě i seděl). Cimrmanovsky odlehčený začátek ale v žádném případě neubírá ani na významnosti odkazu Johanna Gregora Mendela, ani na důležitosti nové stezky, která od letošního jara provádí Brnem po stopách proslulého badatele. Nejde totiž ani jen o turistickou atrakci, vzhledem k promyšlenému konceptu a umístění jednotlivých zastavení se i Brňané sami zřejmě s překvapením dozvědí, kde všude J. G. Mendel působil a zanechal odkaz své práce. Že byl nejen opatem a přírodovědcem, že se věnoval i včelařství, ale také třeba finančnictví a ekonomii. Stezka zároveň osobitým způsobem přibližuje podobu života v Brně 19. století.

Vybudováním a otevřením Mendelovy stezky Brnem bylo završeno úsilí, které započalo už v roce 2000, kdy se zrodil její koncept. Autorem myšlenky i většiny textu je Anna Matalová, bývalá vedoucí Mendeliana, která ve spolupráci se svou dcerou prof. Evou Matalovou připravila podklady, které doplnili kurátoři Jiří Sekerák a Pavlína Pončíková. Realizace se ujalo Oddělení komunikace a marketingu MZM a technické řešení mělo na starosti Oddělení investic MZM.

„Velmi oceňuji doprovodné informace, které návštěvníci získají prostřednictvím QR kódu a věřím, že expozice zaujme jak nejširší veřejnost, tak například školáky,“ uvedl

ministr kultury Martin Baxa při slavnostním zpřístupnění stezky veřejnosti. Nezbytná páska u prvního zastavení na Biskupském dvoře MZM byla přestřižena symbolicky na Mezinárodní den DNA 25. dubna 2022. Jeho netradičním připomenutím i upomínkou na badatele se stala také třeba hrášková zmrzlina či velký nafukovací hrášek, který se zazelenal uprostřed Biskupského dvora. „Právě dnes jsme tak v Brně učinili také další krok, který je spjat s 200. výročím narození J. G. Mendela, které se snažíme průběžně připomínat po celý rok, i když oslavy pochopitelně vyvrcholí v létě, kdy se vědec narodil,“ připomněla primátorka města Brna Markéta

Vaňková, která se zahájení rovněž zúčastnila. Na projekt Moravského zemského muzea město Brno přispělo částkou 600 tisíc korun.

Sedmnáct zastavení ▼

Stezku tvoří šestnáct informačních panelů, instalovaných v místech spojených s Mendelovým životem. První zastavení se nachází na Biskupském dvoře, kde měla sídlo Hospodářská společnost, jejímž byl Mendel členem a funkcionářem.

Další zastavení stezky často představují známá místa v nových souvislostech. Mnohé návštěvníky udiví, že dnešní divadelní budova Reduty sloužila v 19. století jako prostor pro výstavy květin, ovoce a zeleniny, kterých se Mendel účastnil jako hodnotitel. Překvapující může být i skutečnost, že studiem zemědělství, ovocnářství a vinařství se mladý Mendel zabýval na Filozofickém studijním ústavu u Minoritů. V roce 1865 Mendel poprvé zveřejnil výsledky svých výzkumů s hybridy rostlin v budově vyšší státní reálky na Janské ulici 22 – zastavení číslo 5. S výukou přírodovědy pak

po úspěšném absolvování studia vypomáhal v budově Technického studijního ústavu na Komenského náměstí 2 (dnes tu sídlí Filozofická fakulta Masarykovy univerzity).

V postavení ředitele Hypotéční banky Markrabství moravského docházel do budovy v Zemském dvoře, dnešní Ústavní soud. (Budova dnešní ČNB za Mendela neexistovala, je na ní pouze pamětní deska k Mendelovu působení v Hypotéční bance.) Opomenout nelze ani Mendelovo kněžské působení. Svoji první mši sloužil v kostele sv. Michala a duchovní péči vykonával také v Nemocnici sv. Anny.

Život Mendela je nerozlučně spjat s augustiniánským klášteřem, kde působil od svého příchodu do Brna a v jehož zahradách prováděl pokusy a pozorování.

U posledního, sedmnáctého zastavení stezky se nenachází žádný informační panel. Jedná se o místo posledního odpočinku J. G. Mendela, augustiniánskou hrobku na brněnském centrálním hřbitově. Mendel zemřel 6. ledna 1884.

Johann Gregor Mendel (1822–1884) je vědec světového významu. Narodil se v Hynčicích ve Slezsku, v Brně působil od svých jednadva-
ceti let až do smrti. Prováděl zde pokusy s hybridy rostlin a publikoval jejich výsledky, které se staly základem genetiky.

(red)

Foto: Archív MZM

► Součástí letošních oslav Dne DNA bylo otevření a prohlídka Mendelovy stezky Brnem, která začíná v Biskupském dvoře Moravského zemského muzea kde sídlí i Centrum Mendelianum.

Mendelovu stezku společně otevřeli ministr kultury Martin Baxa, primátorka města Brna Markéta Vaňková a generální ředitel Moravského zemského muzea Jiří Mitáček (uprostřed).

Jednotlivá zastavení představili vedoucí Mendeliana Jiří Sekerák a jeho kolegyně Pavlína Pončíková.

Poslech zakázaných stanic umožňovalo rádio sovětské výroby

Rozhlasové přijímače Seleny B211 měly na svém krytu vyryto *Made in USSR*. Původem z Lotyšska patřily však díky svým pěti pásmům krátkých vln k typické výbavě disidentských československých domácností v 70. a 80. letech minulého století. Potvrzuje to také český esejista, historik, disident a prvosignatář Charty Jan Tesař, jehož vlastní aparát patří nyní do sbírek ODKAZu MZM. Dobové recenze hovoří spíš o konzervativním přístroji a dovolují si i kritiku zmateného návodu. Co však kvitují s povděkem, jsou již zmíněné krátké vlny, které umožňovaly přeladovat podle denní doby a počasí. Využívány tak byly paradoxně především „protisocialistickými živly“.

Prostřednictvím vlastního přístroje Jan Tesař ve svém útočišti na chalupě v Proseči nejčastěji poslouchal Hlas Ameriky, relaci, která vznikla během 2. světové války. Rozhlasová stanice sídlící v New Yorku (později ve Washingtonu) podávala mezinárodní zpravodajský servis pro okupované národy v Evropě. S Hlasem Ameriky spolupracovali například i herci Voskovec a Werich, později spisovatel Josef Škvorecký, z Vídně publicista Ivan Medek a další. Stanice představovala život v demokratické Americe, tím se lišila například od Rádia Svobodná Evropa. V poslechovosti jasně vítězil Hlas Ameriky. Komunisty v Československu rádio dohánělo k zuřivosti. Vysílalo

totiž zprávy o zaostávání totalitního státu v hospodářství, o nepravě vězňů, kauzách politiků i o zakázaných umělcích. V 80. letech informovalo o akcích Charty 77, náboženské svobodě a jeho příspěvky obecně upozorňovaly posluchače za železnou oponou na to, co nezákonného se děje v jejich zemi. Vysílací čas pro Československo byl před sametovou revolucí tříhodinový (rozdělený na ranní a večerní relaci). Oproti Svobodné Evropě, která pouštěla předtočené pořady, byl Hlas Ameriky pružnější, neboť vysílal naživo (hodilo se to pak například při sledování aktuální situace kolem listopadu 1989).

Samotné rádio je pouze jedním z předmětů rozsáhlého fondu Jana Tesaře uloženého v ODKAZu MZM. V jeho fondu také nalezneme například tajný zvětšovací přístroj na čtení mikrofilmů skrytý v kufríku a propašovaný z Prahy do Paříže. Zajímavý je i nezávislý a nekomerční samizdat *Dialogy* (jak ho nazval Jan Tesař), který vznikl v Československu a nakonec se opačnou cestou dovážel do Prahy z Paříže (nebyl tedy považován za časopis emigrační).

Historické bádání

Jana Tesaře „zevnitř“ ▼

Jan Tesař narozený v roce 1933 se celý život věnuje odboji za druhé světové války. I v 50. letech se mu podařilo dostat do archivů a pracovat s málo dostupnými dokumenty z války. Tesař předběhl dobu, neboť osobně vyhledával pamětníky odboje a zaznamenával jejich výpovědi (dnes populární metodou orální historie, tehdy neznámé). Výsledky jeho práce jsou v archivu ODKAZu. Při bádání byl sledován tajnou policií, velké nebezpečí, které mu hrozilo, si přiznal až později. Po studiu

pracoval jako historik, několikrát byl z veřejných institucí z politických důvodů propuštěn. V toce 1966 vstoupil do KSČ. Po okupaci vystoupil a začal pracovat v nezávislých odborových skupinách organizovaných Rudolfem Battěkem (budoucí počátek rezistence). Zkraje normalizace byl bez soudu vězněn. Poté začal spolupracovat s Jiřím Müllerem, Jaroslavem Šabatou a dalšími, s kterými vystupoval opět proti normalizaci. V roce 1971 byl spolu s dalšími aktivisty znova zatčen a v politických procesech odsouzen na 6 let, z čehož si pět skutečně odseděl. Kvůli neposkytnutí adekvátní lékařské péče ve vězení si Tesař nese vážné zdravotní následky dodnes. Po návratu z žaláře se věnoval psychiatrickým represím proti nepohodlným (na žádost nespravedlivě hospitalizovaného katolíka Augustina Navrátila). Ihned také podepsal Chartu 77. Ta ho ale zklamala, stál proto u zrodu Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONSu). Nakonec přijal nabídku k emigraci do Německa, poté se usadil v Paříži. Odtud organizoval další akce – vydával časopisy, spolupracoval s polským a ruským exilem, z prostředků polského exilu vydával Afgánský zápisník, účastnil se akce pašování knih za pomoci kamionu (organizováno Janem Kavanem, nakonec prozrazeno).

Tesař měl vždy jiný přístup k historickému bádání, studoval zevnitř – shromažďoval informace o době v aktuálním čase. Snažil se tak originálním způsobem nahlížet na dějiny. V normalizační společnosti identifikoval pocit strachu, který bránil adekvátně se postavit kon-

solidaci režimu. Jan Tesař stále spolupracuje a navštěvuje oddělení ODKAZ. Zapůjčením Národnímu muzeu nyní tak pouť jeho rádia pokračuje do prvního působiště tohoto disidenta – do Národního památníku na Vítkově, tehdy Památníku

odboje – Vojenského historického ústavu. A pak, že náhody neexistují...

Jan Krejčí
(ODKAZ MZM)

Beseda organizovaná pod hlavičkou Centra kulturně-politických dějin 20. století, předchůdce ODKAZu. Bývalý vedoucí oddělení PhDr. Zdeněk Drahoš, kolegyně Mgr. Marta Mrázová a historik Jan Tesař.

Rádio Seleny B211 z fondu disidenta Jana Tesaře umožňovalo poslouchat zakázané stanice v tehdejší komunistické Československu.

Počátkem roku Oddělení dějin kultury antitotalitního zaměření (ODKAZ) Moravského zemského muzea dlouhodobě zapůjčilo Národnímu muzeu v Praze rádio Seleny B211 disidenta a historika Jana Tesaře. Stalo se tak ve spolupráci s ředitelem Historického muzea Markem Junkem. Přístroj, který díky svým pěti pásmům krátkých vln dokázal v době komunismu eliminovat rušičky vysílání, je nyní k vidění v Národním památníku na pražském Vítkově. Toto pietní místo se věnuje československé moderní historii. Rádio kurátoři Národního muzea umístili v expozici Křižovatky české a československé státnosti. Samotná expozice má pět důležitých mezníků, v nichž reflektuje vznik Československa, období Mnichova před druhou světovou válkou, komunistický převrat v roce 1948, vznik ČSFR v roce 1968 a pád komunismu. Součástí jsou i prostory připomínající zneužití památníku komunisty pro vybudování Gottwaldova mauzolea.

Tváří v tvář předkům

Ostatky vždy byly důležitým a využívaným zdrojem informací o nás a historii lidstva. Jak na ně ovšem nahlížet, aby v nás probudily fantazii a touhu vědět o společné minulosti více? Pohled na hyperrealistické rekonstrukce, které v poslední době vycházejí z Laboratoře antropologické rekonstrukce MZM, podává podmanivý a informacemi nabitý obraz možného tehdejšího života nebo alespoň jeho části či jedné konkrétní osoby... Snad ne zcela dokonalý a absolutně přesný. Ale jinak bychom pravěk nikdy nedokázali oživit a zpřístupnit třeba dětem a široké laické veřejnosti. Zůstal by jen definitivně mrtvým výčtem nesrozumitelných fragmentů. Podívejte se s námi na dvě z posledních výjimečných prací Laboratoře antropologické rekonstrukce MZM.

„Darem z nebes“, byť hluboko v zemi, se stávají pro archeology kostrová pohřebiště. Proti jiným typům nálezů, jako jsou třeba sídliště nebo depoty předmětů, obsahují totiž lidské kostry, pohřební výbavu zemřelých a mnoho dalších důležitých věcí. A právě kosterní pozůstatky jsou pro vědce velmi perspektivním zdrojem informací, zejména díky dynamicky se rozvíjícím oborům, jako jsou archeogenetika, výživové a mobilitní izotopie, paleopatologie, radiokarbo- nové datování a mnohé další.

Pravým zlatým dolem se stalo i pohřebiště v lokalitě Mikulovice u Pardubic z počátků doby bronzové (tedy z období let 2200–1700 před Kristem), které v letech 2007–2009 prozkoumali archeologové z Archeologického ústavu AV ČR, Praha, a Východočeského muzea v Pardubicích. Ze spolupráce Laboratoře antropologické rekonstrukce Moravského zemského muzea s archeologem Michalem Ernée z Archeologického ústavu AV ČR, Praha vznikla geneticky podložená přesná antropologická rekonstrukce podoby ženy z hrobu č. 2, pohřbené s přepychovou výbavou.

Zemřela ve věku kolem 35 let a pocházela zřejmě z vyšší společenské vrstvy starší doby bronzové. Její hrob je nejbohatším ženským hrobem tzv. únětické archeologické kultury a jeden z nejbohatších v tehdejší Evropě. Téměř kompletně a dobře dochovaná lebka i analýza archaické DNA z kostí potvrdila pohlaví a umožnila získat rovněž bližší informace o barvě kůže, vlasů a očí. Hnědovláska s hnědýma, široko od sebe posazenýma očima se světlou pletí má výraznou bradu, byla ale drobnější postavy. Pro dokreslení jejího postavení její bustu, která zatím slouží pro prezentační účely ARUP Akademie věd ČR v Praze, zdobí kopie původních bronzových a zlatých šperků i s nádherným náhrdelníkem z jantaru. Časem bude jistě stejně jako originály nálezů zapůjčena do spolupracujícího muzea v Pardubicích. A třeba také dodat, že antropologická rekonstrukce podoby ženy z pohřebiště v Mikulovicích u Pardubic vzbudila pozornost redakce německé mutace National Geographic. I to je důkaz o správnosti nastoupené cesty.

K šamanismu ho možná přivedly silné bolesti ▼

Archeologické pozůstatky objevené na nároží brněnských ulicí Francouzská a Přadlácká se těší zájmu badatelů tuzemských i zahraničních už od svého odhalení v roce 1891, kdy na hrob narazili dělníci při opravě kanalizace. O unikátnosti objevu svědčí i fakt, že vloni MZM v místě nálezů odkrylo pamětní desku, pravděpodobně vůbec první svého druhu v tuzemsku. Kostra a nalezený inventář dala letos vzniknout i podobě „muže z hrobu Brno 2“, jak byl oficiálně archeologický nález pojmenován. Znamější je však jako šaman z Francouzské.

Jaký byl? Muž tmavší pleti, robustní a silný, trpící však úpornými bolestmi. Jeho pravděpodobný vzhled i osud nabízí jeho rekonstrukce. Od těch dřívějších se tato nejnovější liší tím, že z lebky byla k dispozici jen lebeční klenba a drobné fragmenty obličejce, což je ovšem kompenzováno unikátní archeologickou výbavou a celkovou jedinečností i atraktivitou nálezů. Na dlouhé mozkovně zaujmou výrazné nadočnicové oblouky, oddělené zřetelnou prohlubní od nízkého čela. Hrbolek na šípovém švu snad mohl být důsledkem zranění, stejně jako jamka v pravé části čelní kosti.

Nejdůležitější patologické změny se však nacházejí na zlomcích dlouhých kostí. Na těch lze pozorovat zřetelné stopy dlouhodobého zá- nětu. Nemoc byla chronická a muž musel po delší dobu značně strádat, což se bezpochyby projevilo i na jeho duševním stavu. To je jistě důležitou okolností spojující pohřbeného muže se šamanismem.

O vlastním uložení kostry a hrobové výbavy víme poměrně málo, protože značná část inventáře byla zachráněna dělníky z výkopu: kosti a zuby nosorožce, dlouhé mamutí kly a červeně zabarvené menší kosti, mezi nimiž spočívalo několik kostěných a kamenných destiček. Při lebce ležely další lidské kosti, rovněž červeně zabarvené. Barvivo obsahovala i spráš v okolí lebky, z níž byly vysbírány stovky schránek třetihorních kelnatek. Dále se v hrobě nacházelo větší množství žeber nosorožce, malé křehké destičky a rozpadlý kus mamutoviny, který se podařilo slepit do podoby mužské plastiky. Mužský idol v podobě (šamanovy) loutky je dosud jedinou lidskou sovkultúrou z paleolitického hrobu a jeho sestava z několika částí nemá v evropském paleolitu obdobu.

Pro někoho může být překvapivá tmavší barva šamanovy kůže. Nejnovější genetické studie však poukazují na to, že pro lidi v období gravettien byla možná typická. Vědecké poznatky tak mění zažitá stereotypy a především jsou velmi pádným argumentem proti hlasatelům „výlučnosti bílé rasy“.

Prvním představením šamana veřejnosti se stala jeho instalace ve výstavě v Pavilonu Anthropos Nejstarší šperky a ozdoby těla.

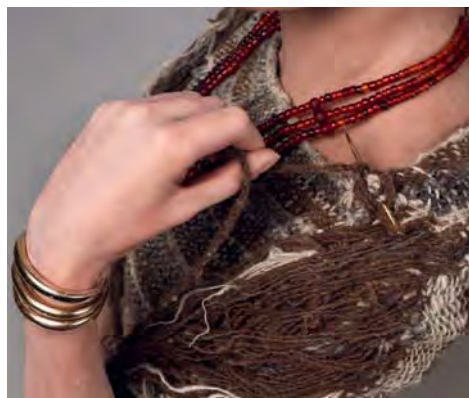
Eva Vaničková, LAR MZM

Foto: Jan Cága, MZM

Dosavadní činnost Laboratoře antropologické rekonstrukce MZM v oblasti tvorby hyperrealistických antropologických rekonstrukcí našich předků je shrnuta v publikaci **Tváří v tvář předkům**, která formou odborného katalogu, doplněného atraktivními fotografiemi, na více jak 220 stranách, prezentuje celkem 16 realistických podob našich předchůdců od doby lovců mamutů po našeho nejznámějšího světce – sv. Jana Nepomuckého.

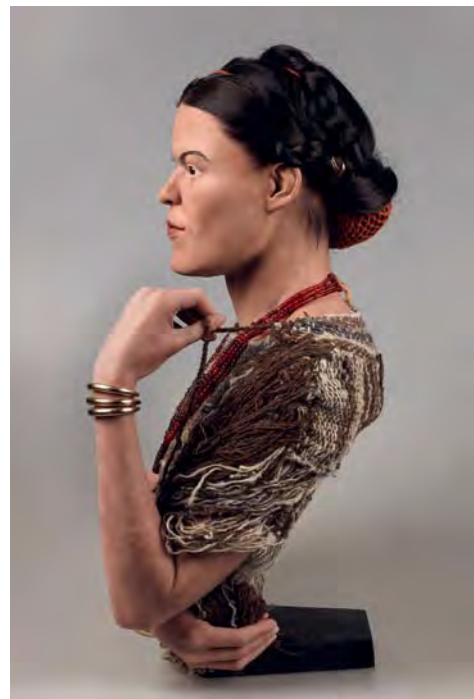
Hyperrealistická figura šamana z Francouzské v přírodě.

Detailní pohled na bohatou archeologickou výbavu ženy z Mikulovic.

Pamětní deska sochařky Ireny Armutidisové odhalená vloni na nároží brněnských ulic Francoužská a Přadlácká u příležitosti 130. výročí nálezů zřejmě nejstarší loutky na světě.

Figura šamana v expozici Nejstarší šperky a ozdoby.

Antropologická rekonstrukce ženy z Mikulovic.

Geneticky podložená antropologická rekonstrukce ženy z Mikulovic.

Jára Cimrman má špičku!

Že byl Jára Cimrman zapáleným vědcem a téměř žádný z dosud známých oborů mu nebyl cizí, o tom ví snad každý. Když jsem tedy hledala jméno pro novou špičku, což je rod drobných hub, Jára Cimrman jako mykolog byl pro mě jasná volba.

Vždyť v Praze na Letné působila velmi moderní telefonická houbařská poradna, kde Cimrman a jeho tým emeritních profesorů zodpovídali na mykologické otázky v rámci „Cimrmanova Informačního Šapitó“. Dochoval se dotaz jedné dámy, jak moc je jedovatá muchomůrka zelená a odpověď Prof. Šustra: „Hlavní jed muchomůrky zelené, tzv. *Amanitin*, je tak prudce jedovatý, že množství, které bychom nabrali na špičku nože, usmrtilo by 100 000 myší, které seřazeny za sebou, utvořily by řadu 18 km dlouhou, podle níž bychom si vykračovali 4,5 hodiny vojenským krokem.“ Zatímco běžně profesor Šustr údajně Cimrmána přiváděl téměř k šílenství tím, že jako měřítko důsledně používal myš polní, pravděpodobně při této odpovědi napadlo Cimrmána začít používat jako měřítko sůl na špičce nože, což bylo značně přesnější než dosavadně používaný palec, jehož délka se u různých lidí velice liší a tak tato míra často uváděla laiky ve zmatek. Cimrmanův názorný pří-

měr pochopila každá venkovanka a také se snadněji vysvětloval dětem než například moderními vědci protěžovaný centimetr.

Řekneme-li tedy, že Cimrman má špičku, není to neúcta k našemu největšímu Čechovi, který zcela jistě nebyl opilcem. Naopak, pojmenování nového druhu houby *Collybiopsis cimrmanii* – špička Cimrmanova, je poctou, kterou si Jára Cimrman zcela jistě zaslouží. Špičku jsem objevila v roce 2015 při exkurzi v rámci Evropského mykologického kongresu, ale popisovat na základě jednoho sběru nový druh drobné houby nebylo vhodné a ani při opakovaných návštěvách Madeiry se mi nepodařilo ji znovu nalézt. Měla jsem proto velkou radost, když mi mykolog Pierre-Arthur Moreau poslal některé jeho exsikáty z ostrova Madeira, mezi nimiž jsem našla další sběr tohoto druhu.

A jak vlastně géniova houba vypadá? Stejně jako Jára Cimrman, i jeho špička je krásná hlavně zevnitř. Zatímco na první pohled je to

houba drobná, světlá a ničím nevýrazná, její mikroskopické znaky jsou nádherné. Pokožka klobouku jako z jemných krajek, podobně půvabné buňky na ostří lupenů a rozevláté elementy na třeni vyvolávají estetický zážitek ne nepodobný některým Mistrovým divadelním hrám.

Někdo by možná mohl být překvapen, proč byla po Cimrmanovi pojmenována špička z Madeiry, když o jeho pobytu na tomto ostrově nejsou dochované zprávy. Existuje však odůvodněná domněnka, že se Jára Cimrman zastavil na tomto ostrově při své cestě za polární kruh, když zával nepříznivý vítr a vzducholod, kterou testoval pro svého přítele Zeppelina, se vydala zcela nevhodným směrem. Tento pravděpodobný pobyt není sice zatím vědecky prokázán, génius Járy Cimrmána na ostrově je však jasně patrný.

Příkladem mohou být typické sáně, kterými v létě a bez sněhu sjíždí z prudkých svahů obyvatelé Funchalu. Dobové prameny uvádějí, že tento vynález byl zaveden již v roce 1850 (tedy ještě před narozením Járy Cimrmána) pro svážení těžkých nákladů (například dřeva na otop) ze strmých svahů do dolní části ostrova, kde žila většina obyvatelstva. Zdá se, že tyto sáně, nazý-

vané tehdy „bobosas“ – tedy hloupý, byly velmi těžké a neobratné a tahali je jen velmi chudí obyvatelé. Když však Cimrman navštívil Madeiru, bylo mu chudých obyvatel líto a saně značně vylepšil. K tomuto vylepšení použil proutí podobně jako při konstruování koše vzducholodě. Překvapeným místním obyvatelům také vyprávěl o tom, že sáňkování je v Čechách a na Moravě oblíbená kratochvíle dětí a že se panstvo v zimě nechává vozit saněmi taženými párem koní. Saním dal módní podobu a přejmenoval je na „babosas“, což byl předchůdce výrazu „babolep“. V neděli po mši sjel z vysokého svahu od kostela Nanebevzetí Panny Marie (Nossa Senhora, Monte) až do Funchalského přístavu a vzbudil tím nejen všeobecné pozdvižení, ale i touhu místních dam nechat se módními saněmi svézt. Sáně potom řídil sám Cimrman stojíc na zadním konci saní, aby se dámy cítily bezpečněji, oblečen v apartním bílém obleku a módním klobouku. Tím založil tradici, která se drží až dodnes pouze s tou obměnou, že Cimrman vozil dámy pouze pro krásný úsměv, zatímco místní mladí muži využili tohoto módního trendu k vlastní obživě.

*Hana Ševčíková,
Botanické oddělení MZM
Foto: Archív MZM*

Lokalita holotypu špičky Cimrmanovy – Madeira, Ribeiro Frio, levada do Furado. Foto H. Ševčíková.

Špička Cimrmanova – Collybiopsis cimrmanii Ševčíková & P.-A. Moreau. Foto P.-A. Moreau.

Sáňkaři ve Funchalu nabízející svezení na tradičních sáních. Foto H. Ševčíková.

Před novou výstavbou začala vydávat Stará hora svá tajemství

Zanedlouho tudy povedou silnice a chodníky nové obytné čtvrti s veškerou občanskou vybaveností... V červenci a srpnu 2022 proto proběhl v prostoru budoucích cestních komunikací lokality Stará hora v Oslavanech (okres Brno-venkov) záchranný archeologický výzkum, na němž se vedle odborníků MZM podílela také společnost Archaia Brno z. ú.

Archeologické situace se kumulovaly v jižní části lokality. Mírný svah orientovaný na východ býval domovem různých kultur od mladší doby kamenné až po mladší dobu bronzovou. Nejstarší nálezy jsou připisované kultuře s lineární keramikou, tedy mladší době kamenné, která má na lokalitě nejvýznamnější postavení. Její lid vystavěl na Staré hoře ohrazené sídliště s dlouhými domy, pyrotechnickými zařízeními a řadou různých sídlištních jam vyplněných archeologickým materiálem.

Nálezy zahrnovaly především předměty denní potřeby: keramické nádoby a kostěné, parohové a kamenné nástroje. Surovinu na výrobu

kamenných nástrojů byly lokální i velmi vzdálené provenience. Předběžně tak můžeme konstatovat, že neolitické obyvatelé Staré hory udržovali kontakty se vzdálenými kraji. Byly nalezeny fragmenty keramických nádob s výzdobnými motivy známými z východního Slovenska, objevují se broušené nástroje z metabazitu z Malých Karpat, nebo šperky vyráběné ze schránek mlžů rodu *Spondylus* ze Středozemního nebo Černého moře. Tyto ozdoby byly objeveny v hrobu ženy.

Vedle nálezů spojených s běžným životem byly nalezeny i předměty nadstavbové sféry. V prvním případě se jednalo o *votum* kultury s lineární

keramikou. Globulární miska byla uložena v malé jamce čtvercového půdorysu a již v počátku preparace nálezů bylo známo, že se v nádobě nachází zbytky organických materiálů. Byla i se svou výplní opatrně vyňata a převezena do laboratoře k analýze makrozbytků pro přesné určení jejího obsahu. Kultuře s moravskou malovanou keramikou zas přináležel nález ruky gynekomorfní nádoby typu Svodín. Ruka je ohnutá v adoračním gestu se zvýrazněným loktem. Nádoba byla pravděpodobně používána při rituálních praktikách a je spjata s kultem plodnosti nebo s kultem předků.

Po zániku neolitické osady se na Staré hoře usídlují eneolitické kultury. Nejdřív kultura s nálevkovitými poháry, posléze boleslavská skupina kultury s kanelovanou keramikou. Svoji činností narušují starší neolitické objekty, ba dokonce se v jednom případě zdá, že kultura s nálevkovitými poháry druhotně

využila kamenný sekeromlat kultury s moravskou malovanou keramikou.

Nakonec se lidé vrací na Starou horu ještě v mladší době bronzové. Zanechali po sobě několik sídlištních a zásobních jam. Lze jim připisat i některé stavby se sloupovou konstrukcí, jelikož byly ze zásypu kulových jam vyzvednuty úlomky strusky a v jednom případě byla v prostoru domu do spráše zapuštěna poměrně velká nádoba – amforovitá zásobnice.

Katarína Bučová Čerňavová (MZM)

Alžběta Bedáňová (MZM)

Michal Bučo (Archaia Brno)

Foto: Archív MZM

Ruka gynekomorfní nádoby typu Svodín, kultura s moravskou malovanou keramikou.

Letecký snímek neolitického příkopu.

Hrob dítěte s nádobou u nohou, kultura s lineární keramikou.

Půdorys domů se sloupovou konstrukcí.

Zásobnice velatické kultury.

Další objevy z Němčic: „zabité meče“ i jantarová dílna

Letos v létě pokračovali pracovníci Moravského zemského muzea a Ústavu archeologické památkové péče Brno v terénních odkryvech jedné z nejvýznamnějších lokalit na Moravě, tj. rozsáhlé aglomerace z doby laténské v Němčicích nad Hanou.

Výzkum byl zaměřen na prozkoumání sakrálního objektu zhruba čtvercového půdorysu o stranách 13 × 13 m, který byl zachycen v severozápadní části lokality pomocí geofyzikálního měření. Uvnitř areálu byly objeveny pozůstatky dvou keltských žárových hrobů v nádobách, v horní části hrotitého příkopu pak bylo uloženo několik železných mečů, resp. jejich částí, některé ještě v plechových pochvách, které byly záměrně rituálně poškozeny. Tyto tzv. „zabité meče“ nejsou na keltských pohřebištích ničím výjimečným. Deformovány byly po smrti bojovníka často také hroty kopí a další zbraně. V kontextu němčické „svatyně“ by však mohly představovat způsob symbolického ukončení zdejších rituálních aktivit v důsledku rozmachu obchodního a výrobního centra a potřeby uvolnit tento prostor pro urbanizační záměry. Skutečnost, že nebyl posvátný areál využíván a respektován po delší časové období, potvrzuje také přerušení příkopu mladší laténskou zahloubenou chatou.

Na sousední ploše byla prozkoumána na svou dobu poměrně velká chata

obdélníkového půdorysu (7 × 4 m), v jejímž zásypu se dochovalo množství zvířecích kostí, zlomků keramických nádob, ale také části skleněných náramků a korálků.

Překvapení přišlo na konec ▼

Největší překvapení však přineslo dokončení výzkumu plochy zkoumané v minulém roce, těsně sousedící s prostorem sklářské dílny, kde se podařilo odkrýt zahloubený výrobní objekt s doklady zpracování jantaru. Předchozí sezónu byl nález jantarové suroviny novinkou, jelikož mezi tisíci nálezy z povrchových prospekcií na lokalitě tento materiál do té doby zastoupen vůbec nebyl. Nyní jsme však kromě velkého množství suroviny rozpoznali drobné jantarové korálky, jejich polotovary i větší soustružené exempláře. Podlahová vrstva byla hustě pokryta drobnými zašlapanými úlomky, které vznikly při opracování korálků. Na Moravě jde prozatím o jedinou dílnu zaměřenou na zpracování jantaru pro 3.–2. století př. Kr. Jedna časné laténská dílna byla objevena minulý rok v Polešovicích

a výrobní objekty byly již dříve dokumentovány v rámci dlouholetých výzkumů pozdně laténské oppida Staré Hradisko.

Archeologické léto přilákalo i laiky ▼

Archeologický výzkum navštívilo během necelého měsíce trvání množství zájemců z řad odborné i laické veřejnosti. Němčická lokalita je mezi archeology natolik proslulá, že mezi návštěvníky a pracovníky nechyběli kolegové z Čech, Slovenska, Polska a Francie. Kromě průběžného provázení obyvatel okolních obcí jsme se zapojili do prohlídek v rámci Archeologického léta organizovaného již třetím rokem Archeologickým ústavem Akademie věd ČR. Po celé prázdniny bylo možné navštívit desítky archeologických lokalit a výzkumů po celé České republice a kromě Němčic jsme se letos věnovali tradičně také oppidu Staré Hradisko.

Hana Čižmářová, Archeologický ústav MZM; Ivan Čižmář, Ústav archeologické památkové péče Brno

Foto: I. Čižmář, H. Čižmářová

Pohled na všechny tři plochy výzkumu od jihu.

Výzkumný tým v zahloubené chatě v závěru výzkumu.

Zlomky skleněných náramků.

Jantarové korálky a jejich polotovary.

Keltský železný meč s ulomenou čepelí.

Sběru drobných kousků jantaru se během výzkumu účastnili i nejmenší návštěvníci.

Moravská archeologická naleziště kustoda Morice Trappa

Mezi více jak 350.000 sbírkovými předměty, které jsou uchovávány v depozitářích Archeologického ústavu MZM, se nachází řada unikátů. Mezi ně bezesporu patří i cyklus sedmi velmi působivých velkoformátových akvarelů moravských archeologických nalezišť, které nechal vytvořit kustod - tedy hlavní a jediný správce tehdejších sbírek Františkova musea - Moric Wilhelm Trapp (1825 – 1895). Celý soubor akvarelů byl analyzován a publikován ve Studiích Centra kulturní antropologie MZM 7/2022.

Trapp je poněkud neprávem zapomenutý zakladatel moravské archeologie, jíž se vedle jiných humanitních oborů systematicky jako jeden z prvních věnoval ve Františkově museu od roku 1859, tedy v době, kdy tato vědní disciplína byla v celé Evropě skutečně v pomyslných plenách a byla pěstována pouze několika zaujatými jednotlivci. Jako první z kustodů našeho muzea obrátil svoji pozornost od tradičního přírodovědného zaměření instituce k historickým sbírkám

a soustředil zde první ucelenější archeologickou kolekci. Již v roce 1850 prováděl samostatné výzkumy pravěkých mohyl u Borotic na Znojemsku a byl i prvním oficiálním představitelem rakousko-uherské památkové péče, když se stal v roce 1875 konzervátorem pro území Moravy. Intenzivně se věnoval také historii moravských šlechtických rodů a jako první například dokumentoval románské malby znojemské rotundy. Trapp působil v Brně v době, kdy sílily národnostní třenice mezi Čechy

a Němci, přičemž také archeologie v tomto „zápase“ hrála často až příliš angažovanou roli. Národností byl Němec, ale v této době běžné národnostně vyhrocené postoje odsuzoval, naopak s českými kolegy udržoval až nebývale přátelské vztahy.

Moric Trapp měl blízký vztah k umění, což jej patrně přivedlo k novátorské myšlence nechat vyhotovit zmíněné akvarely, které zdobily jím připravenou archeologickou expozici, zpřístupněnou v roce 1889. Vybraný obraz ukazuje jednu z největších a nejvýznamnějších funerálních památek našich zemí – monumentální mohylu Žurán na katastru obce Podolí u Brna. Původně se jednalo vlastně o kamenné mauzoleum, určené pro člena vládnoucí germánské elity z přelomu 5. a 6. století z doby stěhování národů, kdy Moravu obývali Langobardé. Mohylu v roce 1853 odkryl historik rytíř Petr Chlumecký. Na poměrně naivistickém vyobrazení nálezové si-

tuace vidíme skutečné předměty, dodnes dochované v našich sbírkách – kosti koně, pohřbeného spolu s nebožtíkem, vyřezávané dřevěné konstrukce hrobové komory i záhadné železné svícnovité předměty, které mohou zobrazovat bájný strom z oblasti germánské mytologie – Yggdrasil. Trappovy akvarely, vytvořené malířem Kopřivou, představují jedinečný doklad dobové dokumentace a prezentace archeologických památek, které jsou v evropských muzeích z této doby velmi vzácné.

Petr Kostrhun, Centrum kulturní antropologie MZM

Foto: Archív MZM

Kustod Moric Wilhelm Trapp ve stylizované pracovně. Archiv města Brna, fond T 43 Rodinný archiv Trappů.

Akvarel dokumentující nález z lokality Žuráň z roku 1853. Archeologický ústav MZM.

Ihned po nálezu nechal rytíř Chlumecký některé nálezy v roce 1853 detailně nakreslit. Takto jsou dokumentovány záhadné železné předměty Joh. Swobodou. Originály kreseb jsou uloženy ve sbírkách Moravské galerie – sbírka kreseb M. V. Trappa, inv. č. B000288-9.

Jak BRONZOVÝ BÝČEK ke slávě přišel

Jeho náhodný, ale nicméně „epochální“ nález měl vést k objevu mýtického i mystického pohřebiště v Býčí skále, jehož 150. výročí nelze letos opomenout. Bronzový býček stále zůstává symbolem Moravského krasu a spolu s Věstonickou venuší i našeho pravěku, a proto jej dodnes vidáme na obálkách knih. Je to vskutku objev, který by bylo záhodno uctít jinak než pohříchu skeptickým článkem...

Prý se to mělo odehrát takto: o prázdninách roku 1869 navštívil student medicíny z Olomučan Gustav Felkl se svým bratrancem Ernstem Předsíní jeskyně Býčí skály, a to právě když dělníci odkopávali suť a písek na šterkování silnice. Mládenci se začali přehrabovat v odkryté hlíně se střepy a záhy našli lidské obratle a žebro. Povzbuzeni kopali dále, až narazili na hroudu velmi sazovité hlíny, z níž vydobyli pár hliněných střepů z nádoby o průměru asi osmi palců, zdobené lichoběžníkovitě se křížícími liniemi. Z hlíny poté vyjadla bronzová figurka býčka, která se nešťastně odlomila od destičky z bílého plechu, na němž byla přinýtována. Tím přišla o tři nohy a zbyla jen ta zadní levá, s dírkou po nýtu na spodku kopýtka. Kam se ztratil plech, patrně stříbrný, nálezce ve svém dopisu Heinrichu Wankelovi vysvětlit nedokázal. Neodpustil si však uvést, že oční důlky jsou spojené otvorem, a že na čele, nad lo-

patkami a na břiše jsou zahlobené vysoké rovnoramenné trojúhelníčky. Později se psalo, že měly být vyplněné rezivým železem, a že oči byly asi oživeny skelnou pastou. Takto obsah nedochovaného dopisu reprodukuje Wankel v předním vídeňském časopisu tři roky po nález.

Wankel mezi mlýnskými kameny medicíny a archeologie ▼

Jindřich, resp. tehdy ještě Heinrich Wankel, byl blanenský lékař, který veškerý volný čas věnoval výzkumu jeskyň, jež jej zajímaly jak svým utvářením, tak hlavně předpotopní zvířenou a památkami po pralidech. Kosti jeskynních medvědů a lvů již po desítky let shromažďoval v „doktorském domě“ pod blanenským zámekem, který obýval se svou ženou Eliškou a čtyřmi dcerami.

V Předsíní Býčí skály začal kopat až roku 1868 a o tři roky později mohl ve zmíněném vídeňském časopise oznámit první doklady paleolitického osídlení na půdě Rakousko-uherské monarchie, které objevil v Jižní odbočce hlouběji v jeskyni. Ze zpráv vesničanů, kteří v Předsíní těžili písek, i ze svých vlastních sondáží v roce 1868 Wankel věděl, že se tu skrývá obrovské množství střepů, kostí a bronzů. Na průzkum rozměrné prostory však jeho finanční prostředky nestačily. Každý sběratel i serióznější badatel si jistě dovede představit muka, která taková neuskutečněná touha po obohacení sbírek navozuje, i obrazotvornost, jíž skryté poklady rozehrají. Jak to jen zařídit?

Východiskem byl nález býčka, který rázem osvětlil i původ názvu jeskyně a identifikoval zdroj místní pověsti o bílém býku, jakož i o tajuplných průvodech do jeskyně a o kvílení, které se z ní linulo. Kníže Liechtenstein, kterému jeskyně s pozemky patřila, a jehož předkové zde budovali romantický park podobný tomu lednickému, se nechal přesvědčit a Wankelovi dal k dispozici partu rudických horníků, dobrých kopáčů. Ovšem jen na měsíc... Vše se tedy muselo stihnout v říjnu roku 1872.

Takto Zdeněk Burian zobrazil Wankelovu představu velmožského pohřbu s lidskými oběťmi.

Pod knutou termínu ▼

Není pochyb, že zkušený badatel by svůj životní výzkum provedl pečlivěji, kdyby měl dost času. Wankel sám ale v Býčí skále pracovat nemohl, byl to přece lékař a stěžel by pacienty odbyl tím, že kope v nějaké jeskyni. A určitě k jeho lítosti to podle toho taky vypadalo.

Vnuk jednoho z někdejších pracovníků v roce 1969 vzpomínal, že horníci vynášeli nálezy sami a předávali je některé z Wankelových dcer, která si pro ně každý den přijížděla kočárem. Blanenský lékař se v odlehlém údolí u Adamova objevoval jen vzácně. Je tedy logické, že nemohl zanechat náčrtů nálezových situací. Protože neexistovala ani nejhrubší metrická síť a zřejmě nic nebylo horníky odkrýváno plošně, o lokaci některých nápadných nálezů a jejich vzájemných vztazích se mohl dovídat nanejvýš jen druhotně od kopáčů a od svých dcer.

Pokud se postupovalo odpředu dozadu, mohl se domnívat, že dříve odhalené nálezy jsou zepředu a později vykopané zezadu, ale ne o mnoho více. Mohl být informován i o poloze žárovišť u severní stěny a o koncentraci kovářského náčiní při jihovýchodní stěně, případně i o hustých nálezech lidských kostí mezi oběma zmíněnými zónami. Polohu jednotlivých koster, jejich úplnost, vzájemné vztahy, přiložené milodary apod. nemohl bez pečlivého plošného výzkumu ani odhadnout.

Pozdější badatelé však jeho konkrétním údajům uvěřili, asi aby mohli citovat ty, které se jim hodily (a ty ostatní svěst na dřevní dobu výzkumu). Je sice pravda, že každá archeologická dokumentace je časem nedostatečná, tahle však nesnesla srovnání ani s tím lepším, co bylo v oné době běžné. Na pohřebišti v Hallstattu, zkoumaném v téže době dvěma amatéry, se na mistrných akvarelech zaznamenávaly a dokonce

i číslovaly pozice jednotlivých milodarů. V Býčí skále se nejen nic nekreslilo, ale většinu dokumentů kopáči ponechali v jeskyni a vzali jen to, co bylo nápadné a celistvé – lidské lebky, bronz, zbraně, železné nářadí, skleněné perly, odebrali něco z hromádek spáleného obilí, a z keramických nádob vzali jen ty celé. Ve Wankelově sbírce se nachází 15 celých nebo lehce rekonstruovaných nádob a stovka střepů, zatímco při drobných válečných sondážích se střepů našlo 260 – vybíraly se jistě jen ty větší a zdobené – a později snad ještě více. Současné proplachy a sondáže poskytují taky tisíce obilí, korálky atd.

Fantazii se meze nekladou ▼

Výběrovost nálezů, nedostatek dokumentace a osobní zkušenosti dovolily Wankelovi zapojit fantazii a zaujmout

Heinrich, tehdy vlastně už Jindřich Wankel ve slovanské čamaře.

K jak známým osobnostem Jindřich Wankel patřil, ukazuje jeho portrét na titulní stránce Humoristických listů.

čtenáře sugestivním vyličením nedoložených situací, např. desítkami koster pobitých dívek (ve skutečnosti vesměs nepobitých zralých mužů), useknutými pažemi (ve skutečnosti s přirozeně odrolenými konci a recentním skeletem dlaní) na oltáři z plochých kamenů (z nichž se vyklubaly zrnotěrky), číší vyřezanou z lidské lebky (mozkovny s přirozeně odrolenými okraji), kostrou muže vedle kostry prasete, velmožem na vozu (jeho kosti chybí a kol se našlo několik, ale různého průměru), zavaleného přepáleným vápencem (ve skutečnosti jeskynním sintrem), apod. Tuto představu posléze petrifikovali čelní představitelé naší archeologie jako Jaroslav Schránil, Jaroslav Böhm a Josef Pouлік téměř doslovnými překlady Wankelových fabulací. Karel Absolon inspiroval Zdeňka Buriana k namalování známého obrazu pravěkých „hekatomb“ a např. nejstarší litý

prsten na světě propagoval i poté, co se bezpečně ukázalo, že byl svařen ze dvou vykovaných půlek. Ideji velmožského pohřbu s oběti vzácných hmotných statků i lidí, ovlivněného zřejmě Wankelovou znalostí protohistorických Skýtů a severských raněstředověkých obřadů, byly potom přizpůsobeny i determinace jednotlivých nálezů.

Vzpomínám si, jak neobyčejná síla Wankelovy obrazotvornosti zapůsobila v dětství i na mě a jak jsem si tyto pasáže opisoval do sešitu, když jsem příslušné knížky ještě nevlastnil. Co se dá pochopit u kluka, je ovšem už stěží pochopitelné u osvědčených profesionálů – a přece i ti dali Wankelově sugestivní imaginaci přednost před výsledky kritické leč suché vědy – jinak by museli vzít v úvahu, že v pravěkých nádobách se nikdy neuchovávají zbytky potravin, že soška býčka postrádá ve střední Evropě bližší analogie, že vedoucí

výzkumu nemohl vycházet z jakékoli dokumentace, protože za tak krátkou dobu nemohl žádnou pořídit – zvláště když se zaznamenávání nálezových okolností nevěnoval ani jindy, nebyl na nalezišti přítomen a neměl na místě žádného schopného zástupce.

Na tak banální rozpory, jako jsou zrnotěrky namísto oltáře, přirozeně odlomené loketní kosti namísto useknutých paží, mozkovna s odroleným okrajem namísto seříznuté lebeční číše apod. musel přijít teprve pražský antropolog Milan Stloukal s brněnským archeologem Jindrou Nekvasilem v 70. letech minulého století, tedy stovku let po výzkumu. Na konferenci „Wankelův nále v Býčí skále“ v blanenském muzeu roku 1984 tím vyvolali pořádnou melu, protože řadě tradicionalistických vlastimilů se zdálo, že jde o špinění Wankelova jména (viz diskusi ve stejnojmenném sbor-

níčku z následujícího roku). Nedošlo se to ale jen regionalistů, ale překvapivě i našeho předního antropologa Jana Jelínka, pragmatického světáka, u kterého by takové lpění na místních tradicích nikdo nepředpokládal. „Největší záhada moravského pravěku“, jak zní tradiční epiteton halštat z Býčí skály, vznikl tedy spíše z nedostatečné dokumentace nálezových okolností, nezáměrně i účelově mylných ur-

čení a bujnou fantazií nálezce, než ze samotných faktů.

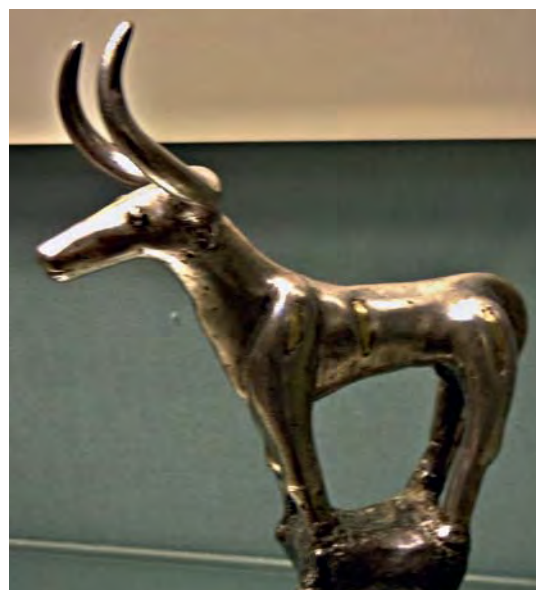
Patová situace zůstává bez řešení

Wankelův výklad, že šlo o pohřeb velmože na voze, doprovázený milodary v podobě keramických i bronzových nádob, šperků a zbraní, ovšem následovaly další. Podle Martina Kříže, I. L. Červinky a J. Kniese to byli cizí

kováři a prospektoři železné rudy, J. Nekvasil s M. Stloukalem se přidrželi myšlenky pohřbu, ale ne velmože na voze, nýbrž nějaké kněžky ve srubu. Potom se k nim připojil matematik Z. Weber a infikoval je myšlenkou výbuchu směsi moučného a uhelného prachu v nevětrané prostora, jejíž strop tudíž spadl. Zasypal přitom skupinu obyvatelstva, která se sem se svými zásobami a majetky ukrýla a prováděla běžné

Hlavu býčí plastiky z Tel el Ubaid bychom si si mohli poplést s hlavou našeho býčka. Britské muzeum.

Bronzový býček z Alaca Hüyük v Turecku (asi 2300 let př. Kr.) má na bocích rovněž kovové vložky. Britské muzeum.

Rekonstruovaný býček, jak jej Wankel vyobrazil ve svém hlavním článku z roku 1878.

Uměle osvětlená Předsín Býčí skály před válečnými úpravami, umělý vchod (uprostřed) je uzavřen. Pod pravou stěnou se měl nacházet vůz s velmožem (srov. s obrazem Z. Buriana).

práce, k nimž si sem přinášela i surovinu v podobě různých rozlámaných předmětů, určených k recyklaci. Nepřijatelnost tohoto názoru, hlavně po stránce přírodovědné, vyvolala na zmíněné blanenské konferenci ostrou reakci, která kompromitovala i cenné kritické postřehy, a vše se šmahem smetlo ze stolu jako nějaké nactiutrháčné výmysly.

Za vzniklé patové situace se nevědělo jak dál, takže byl osloven renomovaný a hlavně neutrální německý badatel Hermann Parzinger, aby dal všechno dohromady. Ten v dosud nejzevrubnější monografii, vyšlé roku 1995 v Mohuči, oživil představu obětní jeskyně s povražděnými lidmi. Ta platí v zásadě dosud, i když místo obětní jeskyně se hovoří o jeskynní svatyni, protože v oparu posvátnosti mohlo probíhat vícero činností, než jen občasné obětování lidí a nějakých komodit – mohly se tu odehrávat i pohřby do země, čili inhumace, jakkoli jim ve Wanklově líčení nic nenavědčuje. Někdy ovšem musí i Wankel ustoupit. Mohli bychom sem zahrnout i práci v legendární kovárně, předpokládané Wankelem v zadní partii Předšíně. Kovářství patří mezi nejposvátnější řemesla, neboť se jím přetváří hmota – vzpomeňme na kováře Wielanda z Niebelungů nebo na Ilmarinena z Kalevaly. Právě tak se tu mohly vyrábět třeba korálky. Že se takové zdánlivě světské činnosti vykonávaly i na rituálních okrsících, svědčí právě zkoumaná lokalita u Němcic nad Hanou, odkud detektoráři přinášejí plné kapsy šperků a mincí. Zde se Keltové, jen o málo později než halštatská kováři v Býčí skále, zabývali i výrobou z jantaru.

Ale je taky možné, že funkce Předšíně se i v krátkém období mladšího halštatu, mezi lety 575 až 450 př. n. l., měnila a že profánní činnost kovárny rozmachu rituálních aktivit předcházela. Přijmeme-li myšlenku svatyně, nebude na závalu ani její špatná přístupnost. Upozornil na ni Antonín Přichystal s tím, že původním vchodem se asi dovnitř nechodilo a všechno se sem naházelo šik-

mým komínem, čímž by se lokalita blížila jiným obětním slujím tohoto období.

Co se týče Býčí skály, interpretace byly vždy přehnané a vždy jim něco vadilo, nejvíce právě ta kovárna. Největší znalec problematiky Martin Golec z olomoucké univerzity upozornil na to, že překonávání nízkého, občas podmačeného vchodu nebylo na závalu, protože to mohlo zvyšovat efekt přechodu mezi světem každodennosti a světem 'jinosti'. To je jistě pravda, i když jiné badatelovy výklady již dávají spíše za pravdu jeho vlastnímu výroku o přetaženosti interpretací. Podklady k určitějším závěrům totiž chybí jak mezi nálezy, tak mezi nezaznamenanými či vymyšlenými náleзовými okolnostmi. Z přítomnosti šesti (ale třeba ani šedesáti) součástek vozů nelze soudit na přítomnost šesti vozů a už vůbec ne na šest pohřbených velmožů, postupně na svých vozech povodňovými proudy odnášenými do nějakého zásvětí. Ale představa je to jistě působivá, silná a poetická.

Čeká býčka stěhování? ▼

Dál jsme se v interpretacích zatím nedostali a i toto je už dost. Závěrem se ale vraťme k býčkoví, který to všechno způsobil. Bylo to všechno opravdu tak, jak jsme podle Wankela vyličili? I když autentický původ býčka žádný archeolog nepochybňoval, o souvislosti nálezu s názvem jeskyně, což byl nejpůsobivější Wankelův argument pro knížete Liechtensteina, už nezastával ani on sám a nikdo po něm. Býčka dnes v Naturhistorisches muzeu ve Vídni přechovávají v pancéřové vitríně a nikam ho nepůjčují – a když tak jen v doprovodu zakuklených ozbrojenců. Takhle se roku 1995 naposledy dostal i do našeho Moravského zemského muzea. Ale přece, nebylo by mu přes veškerou péči lépe v nějakém jiném oddělení, třeba ve sbírce blízkovýchodních starožitností? Mnohé tomu nasvěd-

čuje a, ke škodě naší posvátné tradici, to i skvěle do sebe zapadá.

Wankel rád cestoval, v mládí s přáteli po různých romantických hradech a historických městech, kde jej nepřestávaly trápit různé dívky (jak si zapisoval ve svých Efemeridách, které před pár lety MZM vydalo), a později se odvažoval mnohem dále. V roce 1868 se sběratel vydal na výstavu Dějin práce do Paříže, kde jej vystavené paleolitické nálezy přiměly k obnovení výzkumu v Býčí skále, a následujícího roku se vypravil až do Egypta, Palestiny a Sýrie. O pokladech skrytých v Býčí skále už věděl a znal místní pověsti o býčkoví – a právě plastika býčka, nalezená údajně téhož roku bratranci Felklovými, má nejbližší analogie právě zde. To musel uznat každý, kdo se jí trochu blíže zabýval a sám Jindřich Wankel si dokonce myslel, že byla do tehdejšího slovanského (jak se domníval) prostředí přinesena přímo z Egypta. Možná, že si tím mohl být i jist.

Dva nejdůležitější příspěvky o býčkoví od německých archeologů však hovoří jen o halštatských a skytských analogiích, byť pokulhávacích, a o východním Středomoří se vůbec nezmiňují. Zato Jindra Nekvasil na jedné přednášce uvedl, že její jedinou analogii viděl mezi iráckými starožitnostmi v pařížském Louvru, kde jej překvapila podobná stříbrná soška se železnými vložkami. O ty vložky totiž právě jde. Trojúhelník na čele by měl analogie i v Evropě. Má jej třeba i kráva s teletem na držadle bronzové nádoby z pohřebiště v rakouském Hallstattu, ale s trojúhelníčky na lopatkách se setkáváme skutečně až v Egyptě a na Blízkém východě, i když samotný styl sošky by mohl připomínat i archaické umění řecké. Antonín Přichystal, geolog, který přinesl k otázkám Býčí skály mnoho nového, vyfotografoval dvojici býčků s trianglem v Muzeu anatolských civilizací v Ankaře, pocházejících z chetitského města Boghazköy, a proto zhruba o dva tisíce let starších než svatyně v Býčí skále, a vyobrazil

i sošku egyptského Apise se stejně umístěnými trojúhelníčky. Já jsem měl podobné štěstí v Britském muzeu, kde vystavují bronzovou sošku býčka s kovovými vložkami z Alaca Hüyük ve středním Turecku (ca 2300 let př. n. l.) a velkou plastiku z Tel el Ubaid (2500 let př. n. l.), jehož hlava je na vlas stejná jako u malé sošky z Býčí skály.

A co ta bílá kovová destička, co se měla Felklům ztratit neznámo kam? Žádný bílý kov se mezi laboratorně nezpracovanými nálezy z pravěku nevyskytuje, a stříbro mezi našimi nálezy z doby halštatské zcela chybí. Podléhá navíc korozi a po vyjmutí z hlíny by bylo patinované do černá. Wankel tento slabý bod asi vycítil, a proto jej ve svém hlavním článku o býčkovi z roku 1878 zrelativizoval: *nálezci si na tuto okolnost už vzpomínají jen matně...*

Felklovi nechali sošku u majitele olomučanské továrny na kameninu Dr. Schütze, u nějž o prázdninách bydleli. Ten ji měl po třech letech darovat Wankelovi, který si o tom všem pořídil notářský zápis, protože musel čelit pochybám. Jeden anonymní kulturní redaktor píše u příležitosti výstavy, uspořádané Antropologickou společností ve Vídni z archeologických nálezů svých členů v překladu toto: „Ve skříní č. 1 se nachází bronzová soška býčka, údajně pocházející z jeskyně Býčí skála. Dr. Wankel ji získal od nálezce, který ji našel již roku 1869, a v dobré víře ji přiřadil k ostatním nálezům. (...následuje zpochybnění ztracené stříbrné destičky...). Tyto údaje se nám zdají prazvláštní; kromě toho máme další důvody, proč tuto figurku přejdeme mlčením“ (list Vaterland 8. 9. 1873).

Absolonův snímek zevnějšku Býčí skály před válečnými úpravami. Vchod do Před-síně vlevo nechal prorazit kníže Liechtenstein, nad ním je patrné zamřížované okno přírodního původu. Pravěký vchod, rovněž později rozšířený, je dale uprostřed.

Zbožná lež, šťastný omyl... nebo?

Snaze podpořit nějakým trikem dobrou věc se říká *pia fraus* – zbožná lež. A když to původce činí v dobré víře, tak se hovoří o šťastném omylu. I ten se Wankelovi podařil, a to když ve Sloupských jeskyních našel medvědí lebku s vyhojenou ránou nad čenichem, vedle níž měl ležet krátký úštěp z radiolaritu. Badatel jej považoval za ulomený hrot, vypadlý po vyhnásání z rány. Artefakt je sice celý a jako hrot by sloužit nemohl, ale tehdy úspěšně posloužil jako důkaz oprávněné myšlenky současnosti člověka s jeskynním medvědem. V případě býčka ale o zbožnou lež jít nemohlo; nanejvýš o zbožný podvrh, který měl mohovitého sponzora

rozhoupat k tomu, aby sáhl do kapsy (a vymínil si přitom předání zlatých předmětů, o jejichž osudu není nic známo). Nelze však mluvit ani o omylu, a asi ani o štěstí – s ohledem na to, po jak krátkou dobu mohl Wankel disponovat propůjčenými horníky, by bylo lépe, kdyby ke kopání tehdy vůbec nedošlo. Věděli bychom toho o mnoho víc a Býčí skála by sice nebyla největší záhadou našeho pravěku, ale zato vynikajícím dokladem materiálního i duchovního života našich předků.

Martin Oliva,
Ústav Anthropos, MZM
Foto: Archív MZM

HLEDÁNÍ mám pořád rád

Mgr. Vladimír Hrazdil

- narozen: 1969 v Brně
- vedoucí Mineralogicko-petrografického oddělení MZM
- absolvent Střední průmyslové školy chemické v Brně,
Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně [(bývalá UJEP),
obor mineralogie - geochemie

Geolog, nebo mineralog?

Mineralog. K minerálům jsem se dostal už někdy v druhém ročníku na chemické průmyslovce. K nám do třídy propadl kluk z vyššího ročníku a já s ním sdílel lavici. Jeho tatínek sbíral minerály a vedl k tomu svého syna, který mi řekl: pojď, pojedeme na pegmatity. V tomhle věku každý kluk rád vyrazí na čundr, takže jsme se vydali na Českomoravskou vrchovinu. A protože jsme opravdu našli nějaké pěkné záhnědy, chytlo mne to a bylo... Začali jsme jezdit častěji, primárně jsme to brali jako pobyt venku, večer sedávali u ohně, přes den jsme hledali kameny.

Takže po maturitě byla mineralogie jasná volba?

Ano. Dostal jsem se na obor mineralogie a geologie na UJEP, dnešní Masarykovy univerzity, který se pak od

třetího ročníku specializoval, takže jsem pokračoval na katedře mineralogie a geochemie.

Co vás právě na minerálech přitahuje?

Paradoxně hlavně ona možnost být v přírodě. Dostat se na místa, kam se běžný člověk nedostane. Většina lidí ani neví, že se někde nacházejí opuštěné štoly, stará důlní díla... Přitom se velmi často jedná o mimořádně pěkné lokality i z pohledu přírody, byť bývají obvykle schované a nevedou sem turistické značky. Zatímco ty zavedou všechny k nějaké pamětihodnosti nebo přírodnímu unikátu, my se běžně pohybujeme v neméně atraktivním prostředí, aniž o něm má někdo tušení. Navíc jste v doprovodu kamarádů a přátel, s nimiž si máte co říct. Nepojedete s někým, koho nemáte rád, protože víte, že se na sebe vzájemně musíte absolutně spolehnout, neboť někdy se nepohybujeme v úplně bezpečných místech.

Takže dobrodružství?

Aby to nevypadalo, že minerály mám až někde vzadu... Minerály jsou krásné. Když najdete nebo vykopete nějaký kámen, který tam ležel už miliony let, a vy tu dutinu odhalíte... To je aspoň z chlapského pohledu obdobný zážitek, jako když naleznete poklad, a tím nemyslím finanční hodnotu. V takových chvílích panuje skutečně magická, jen těžko popsatelná atmosféra.

Znám dokonce spoustu lidí, kteří sbírají kameny ne proto, aby je doma uložili do vitríny, to je ani tolik nezajímá. Hledají a sbírají pro ten pocit, že je najdou. Chvilé, okamžik, kdy kámen objeví, je pro ně nejlepší. Ale to je jen jeden pohled.

A ten druhý?

Na druhé straně existují ti, kteří upřednostňují právě sbírku. Volný čas tráví

sbíráním a po večerech minerály třídí, zařazují a vlastně vedou jakási malá soukromá muzea. To jsou praví sběratelé. A pozor, právě na nich a jejich předchůdcích stojí často základy muzejnictví. Určitě nemůžeme říkat, že když badáme, jsme něco víc než oni.

Spolupracujete s amatérskými sběrači?

Jejich přínos je pro nás zásadní a neocenitelný. Oni minerálům věnují neuvěřitelné nasazení, peníze a obrovské množství času. Až na úkor svého osobního života, tak je láska k minerálům pohltila a svoji vášeň nedokáží často korigovat. Ovšem jsou to oni, kteří pak přijdou a řeknou, byli jsme

V Evje s kolegou J. Tomanem, Norsko 2016.

Důl na získávání rtuti, Mina Carmina, Španělsko 2018.

tam a tam a něco jsme našli... Než se tak stane, klidně to trvá dlouhé roky.

Jak kooperace funguje? Vy dáte zadání, co potřebujete, nebo oni sami nosí, co našli?

Oběma způsoby. Jedna skupina za námi pravidelně dochází, máme navázané vztahy. S lidmi z druhé skupiny jsme v kontaktu, scházíme se třeba na mineralogických burzách.

Kolik laiků vám takto pomáhá?

Známe jich desítky, spolupracujeme se zhruba dvaceti i více, na něž se můžeme zcela spolehnout. Protože ne každý je vám nakonec ochoten přesně říct, co a kde našel. Minerály sbírají tisíce lidí, je to jev doby, který se za posledních patnácti dvacet let neuvěřitelně rozšířil. Přičemž většina sbírá kameny ne kvůli tomu, že jim vyloženě rozumí, ale proto, že

jsou hezké. Pro mnoho je motivací ještě esoterika, léčitelství... Lokality, kam jsem chodil jako kluk, nasbíral si a odešel, aby po mně totéž udělali další, vymizely, neexistují. Nezřídka potkáte při hledání celé rodiny. Pole začínají být doslova vyluxovaná, takže se stupňují problémy s majiteli pozemků, kterým hledači ničí úrodu. Chápu majitele, když se jim nelíbí, že třeba na Vysočině zastaví autobus u jejich pole, pasažéři se vyhrnou ven a zcela jim ho podupou... Kvůli tomu i kvůli nelegálnímu kopání pak bývá problém, abychom se domluvili, když pak někde potřebujeme hledat my.

Jsou za tím peníze?

To je hlavní důvod, proč se vše zkomercializovalo. Když jsem v první polovině 80. let začínal já, prodávalo se jen výjimečně. Trochu na burzách, částky byly desetikorunové, možná pár stovek. Teď mluvíme o desítkách

Na cestě za anatasy, Hardangervidda, Norsko 2014.

tisíc. Takže mnoho vlastníků nějakého pozemku si navíc myslí, že sběrači je okrádají, že si z jejich pole odnese kámen za čtvrt milionu a přitom by zisk měl patřit jim. Nepopírám, že čas od času se podaří unikátní nález, ale skutečně jde o světlé výjimky. Těžko se pak s takovým pocitem nespravedlnosti bojuje a my jako muzejníci - mineralogové nemáme volnost vstupu, to je privilegium pouze kolegů z České geologické služby, kteří mohou vstoupit do lomu na základě své profese, samozřejmě taktéž po domluvě. My si musíme vždy vyřizovat povolení, což je například v případech, kdy je pozemek rozparcelovaný na kousky různých majitelů po celé republice, velmi náročné až nemožné.

Co Těžební unie?

Spolupráce s ní je pro nás stěžejní a vynikající, i proto, že zaměstnává některé naše bývalé kolegyně, které přesně ví, co potřebujeme. Unie sídlí v Brně, sdružuje nejen těžaře, ale i jiné organizace, které svým zaměřením mají k těžbě blízko. Přes unii jsme schopni se podívat do vybraných lomů a dohodnout se na možných postupech, aby vyhovovaly všem, protože naše pohledy vědců jsou odlišné od „praktického“ pohledu a starostí těžařů.

Mohl byste představit sbírku, kterou v MZM spravuje vaše oddělení?

Naše sbírky jsou rozdělené na světové – české s tím, že samostatně máme minerály Moravy. Obdobně je to s horninami svět – české a horniny Moravy. Zvlášť jsou pak drahé ka-

Třenice s kolegou J. Tomanem 2015.

Lom Horní Lánov, 2017.

Dva muži na Havlíčkovodsku – s kolegou S. Houzarem, 2017.

meny, tektity a vltavíny. Ty jsou tu-
zemským fenoménem, ale bohužel
v době, kdy to ještě šlo, nebyly stře-
dem zájmů našich předchůdců a nyní
je strašně těžké, skoro nemožné za-
platit kousek v kvalitě, jakou bychom
chtěli. Což platí i o mnohých dalších
minerálech, které bychom rádi studo-
vali nebo s nimi jen sbírky obohatili.

Můžete kolekci nějak „kvantifiko- vat“? A nejcennější kousek?

Zapsáno je na 45 tisíc kusů. Na váhu
to budou určitě tuny, největší ka-
meny mají kolem dvacet třiceti kilo
i více. Zpevněné stropy, nebo raději
prízemí jsou pro naše depozitáře
nutností. Označit nejcennější by ale
bylo velmi složité. U zlata nebo dra-
hých kamenů jsou určující karáty
nebo ryzost, ale u minerálů to měři-
telné není. Neexistují katalogy, jako
používají například numismatikové.

Zjednodušeně platí, že cena mine-
rálu závisí na tom, kolik je ochoten
kupec zaplatit.

Nutno zdůraznit, že cenné mine-
rály se do MZM dostaly především
se sbírkou doktora - chirurga, ope-
ratéra a nadšeného přírodovědce Ja-
roslava Bakeše ve třicátých letech
minulého století. Tomu se podařilo
vybudovat jednu z nejvalitnějších
sbírek na Moravě vůbec. Jezdil po
celém světě, sháněl a nakupoval
nejen minerály, které bychom my
dnes nezaplatili, ale ani se k nim už
nemůžeme dostat. Jeho kolekci od-
koupilo muzeum ve třicátých letech
minulého století

Nejvzácnější jsou ale minerály,
které jsou v muzejní sbírce uloženy
a evidovány jako vědecky mimo-
řádně cenné, tedy typové a co-typové
minerály. Některé objevili pro svě-
tový mineralogický systém pracov-
níci našeho oddělení. Ze starších
minerálů u nás uložených možno
uvést letovicit (Letovice-Písečná),
cyrilovit (Cyrilov) a sekaninait (Dolní

Bory), z těch nejnovějších můžeme
jmenovat rossmanit (Rožná), oxy-
skoryl (Přibyslavice u Čáslavi), dar-
relhenryit (Nová Ves u Č. Krum-
lova), lucchesiit (Mirošov), vránait
(Manjaka, Madagaskar), celleriit
(Pikárec), a v neposlední řadě dobši-
nait (Dobšíná, Slovensko), na jehož
objevu se v nedávné době podíleli
spolu s dalšími odborníky ze Slo-
venska i České republiky moji kole-
gové Eva Víšková a Jiří Toman.

Občas se ale objevují názory, že by bylo lepší nechat minerály v zemi, aby se zachovaly pro další gene- race...

Já si to nemyslím. Kdyby v lomech
nebyl někdo, kdo kameny sbírá a má
je rád, skončily by v drtiči a byly by
tedy nenávratně zničeny. Možná na
nich někdo teď vydělá, ale přede-
vším je zachránit, kameny se dosta-
nou do oběhu a obvykle stejně skončí
v nějaké veřejné sbírce, v muzeu nebo

Zlatý vrch u České Kamenice, 2015. ▼

jinde, třeba i za padesát let. Ale nezmizí ze světa.

Naší snahou je, abychom posílili povědomí lidí o tom, že když něco chceme, je nutné těžit. Rovnice těžba rovná se nebezpečí není tak úplně pravdivá. Například zavíráme lomy na písek a štěrky, začínáme se potýkat s jejich citelným nedostatkem nebo je vozíme odjinud desítky či stovky kilometrů, takže o ekologii nemůže být řeč. Ložisko je nepřenositelné, pokud ho máte a potřebujete, je nutné ho prostě vytěžít v místě, kde se nachází. Dnes už se dá navíc dobře ohlídat, aby vše bylo co nejšetrnější, i dohlédnout na rekultivaci, díky níž pak může vzniknout zase něco zajímavého... Vždyť nejlepší na koupání v přírodě jsou právě zatopené staré pískovny.

Musím přiznat, že jako laika mě překvapuje, když se najde nový minerál. Jsou tady přece odjakživa, vnímám je jako neměnné, že snad musejí být už všechny známe, ne?

Aby se podařilo objevit viditelné zrno či krystal nějakého nového, nepopsaného minerálu, to je výjimkou. Nové minerály se nacházejí především vzhledem k posunu v analytických metodách, které se stále zpřesňují a zdokonalují, takže to, co se dřív bralo jako jeden minerál, dokážeme dnes rozdělit na dva i více samostatných druhů. Obvykle se jedná skutečně o mikrovzorky, ne o několikacentimetrové viditelné nerosty.

Letos jste společně s kolegy z oddělení vydali knihu Historické doložení drahých kovů na Českomoravské vrchovině. Při křtu jste přiznal,

Mineralogická konference - IMA, Budapešť 2010.

S Evou Viškovou v dolech na zinkovou rudu, Las Manforas, doly na zinkovou rudu, Španělsko 2012.

Cesta k dolům na smaragdy, Habachtal, Rakousko 2012.

že impulsem k jejímu vzniku bylo udělat pořádek ve sbírkách...

Dá se to tak říct. Ve sbírkách a také v evidenci minerálů pocházejících z lokalit historické těžby bylo mnoho nejasností, a to jak z hlediska lokalit, tak i minerálních druhů. Měli jsme tu třeba věci popsané jako nálezy spojené se Štěpánovskem, ale my dnes už vyžadujeme mnohem přesnější specifikaci. Úplně původně jsme zamýšleli připravit kapesního turistického průvodce, člověk se podívá, dozví se o historickém dolování, podle mapky se snadno zorientuje. A tak jsme začali vědecky a systematicky zpracovávat jednotlivé lokality, zmapovali jsme dolování stříbrných rud na Štěpánovsku, popsali, jaké minerály včetně sekundárních se tam nacházejí, spolupracovali jsme s historiky, archeology... a postupně pokračovali po oblastech dál, Bílý potok, Nedvěďicko, Havlíč-

kobrodsko, zpracovali jsme Vysočinu kromě Jihlavska, které přináleží kolegům z tamního muzea...

Výsledkem je takřka pětisetstránková publikace, která dává čtenářům, expertům i neodborníkům, kompletní a komplexní přehled toho, co bylo o historickém dolování do roku 2020/21 známo. Jsou zde historická fakta, přesný popis revírů i to, kdo se dolováním kde zabýval, jak se dolovalo... Protože dnes už povědomí o tom, kde všude se u nás historicky těžilo nejen zlato a stříbro, upadá. Pro zajímavost, došlo i na čerty. Protože některá podkopaná místa, odkud bylo slyšet třeba burácení, jak se původní štolý řítily, si lidé spojovali s peklem a i takové pověsti a báje jsme zaznamenali.

Nakonec jsme na knížce pracovali zhruba dvacet let a jsme velmi rádi, že se ji podařilo vydat. Jeden z důvodů je příchod kůrovce...

Jak souvisí kůrovec s minerály a dolováním?

Lesní komplexy na Vysočině jsou víc jak z poloviny pryč, zmizely. Lesníci zničené stromy odtěžili a lokality znovu osadili, což ale znamená, že do těch míst, kde jsou malé stromky, dalších dvacet let nemůžete vstoupit. Proto je dobře, že jsme stihli zaznamenat a ukázat, jak to vypadalo, neboť místa staré těžby budou nyní dlouhodobě nepřístupná a často se vytěžením zcela změní či v horších případech úplně zničí.

Nebylo by nějaké jiné řešení?

Možná, chápu však, že vytahovat po jednom pokáceném kmeny v terénu s haldami a propady pomocí koně je drahá záležitost, kterou lesákům ani

*Picos de Europa, cesta k dolům na měděné rudy,
Španělsko 2018.*

majitelům lesa nikdo nezaplatí. A tak je pro ně mnohem výhodnější použít těžkou techniku a vjet tam traktory a mechanizací.

Lokality historického dolování ale mizí nejen kvůli tomu. Mnoho z nich se proměnilo ve skládky – jak je někde díra v zemi, šup tam s odpadem, ledničkami, sporáky. Například v Jezdovicích takto ve starém důlním díle během jednoho roku zmizelo celé staré auto.

Vyhlášení chráněné oblasti?

U vyhlášení chráněných geologických lokalit je to složitější. Maloplošné chráněné území z hlediska minerálů znamená, že místo uzavřete, nikdo tam nesmí, zaroste... Minerály nikdo nenajde a ony zmizí...

Historické dolování, to je také vaše specializace?

Ano, přesněji veškeré geologicko-mineralogické aspekty historického dolování a věci s tím související plus topografická mineralogie Moravy. Tedy zkoumat co a jak se těžilo, protože ani to nevíme. Terénním výzkumem, následnými analytickými metodami se snažíme ověřit a zjistit, kolik se kde mohlo nacházet stříbra, jaké minerály se těžily spolu s ním, jaké sekundární minerály na dolovaných loka-

litách vznikaly například zvětráváním primárních rud. Soustředíme se nejen na drahé kovy, zkoumáme všechny minerální asociace, které s danými lokalitami souvisí. Není to však jediné téma, pozornost také věnuji granitickým pegmatitům a jejich minerálům a v poslední době se začínáme s kolegy více zaměřovat na supergenní minerály polymetalických ložisek a křemičité zvětraliny.

O tom, že se těžilo stříbro, samozřejmě vím, ale že i zlato v nezanedbatelném množství? Opravdu Vysočina fungovala jako Klondike?

Jednu dobu se domnívám, že tomu tak skutečně bylo. S objevem rudních žil v okolí dnešní Jihlavy v první polovině 13. století a příchodem německých havířů došlo k poměrně masivní těžbě stříbra a intenzivnímu průzkumu rudních výchozů na celé Českomoravské vrchovině. Na Štěpánovsku to byla například hornická osada až městečko Havírna (neboli Cumberk), která ve své době vedle Jihlavy musela platit za poměrně významnou těžební oblast.. Vše záleželo na mocnosti a vydatnosti rudních žil. Začátek 14. století pak již patří těžbě stříbra v Kutné Hoře, kde získávání rudy bylo mnohem rentabilnější. U zlata se o Klondiku na Českomoravské vrchovině hovořit nedá, to však neznamená, že by se v této oblasti nezískávalo. Před hlubinnými dobývkami převažuje jeho

těžba rýžováním. Za zmínku určitě stojí Předínsko a Humpolecko. Na prvním zmiňovaném výskytu právě amatérští hledači objevili kousky zlatonosné rudy, o které jsme neměli ani tušení, a dnes jsou tyto vzorky uloženy i ve sbírkách našeho muzea.

Plánujete nějakou další knihu?

Máme v hledáčku Brno. Rádi bychom zmapovali jeho minerály tak, aby knížka byla opět pro odborníky i laiky. Je to ale složitější, hledáme, jak obě skupiny přitáhnout, protože moravská metropole nemá mnoho estetických minerálů, nad nimiž devět z deseti laiků vydechne údivem. Možná cesta je nefixovat se jen na katastrální území Brna, ale zahrnout i nejbližší okolí.

Který kámen je tedy pro Brno typický?

Brno nemá typický minerál, který by převyšoval ostatní. Zajímavostí jsou biotity z Líšně, později přeурčené na vermikulity. Estetické jsou nálezy přeplavených rudických geod, které mohou obsahovat ametysty, křišťál, chalcedony... Stránská skála je proslulá kalcity – medovci. Na černo-vické terase je možno sbírat zkamenělá dřeva a za zmínku stojí i turmalínová sluníčka z Bystrce.

Symbolický křest knihy Historické dolování drahých kovů na Českomoravské vrchovině, Dietrichsteinský palác MZM 2022.

Truhla s pokladem permoníků na výstavě Stříbrná a zlatá Vysočina v Dietrichsteinském paláci v Brně, 2021.

Podpisy autorů knihy Historické dolování drahých kovů na Českomoravské vrchovině významnému brněnskému sběrateli minerálů Pavlu Konečnému.

Jaký minerál máte vy jako nejoblíbenější?

Zrovna rudické geody mám moc rád. Jedna z nejnavštěvovanějších lokalit je lom Seč (Rudice), který je dnes uzavřen a po domluvě s CHKO Moravský kras se podařilo prosadit možnost sběru těchto geod, takže lze sbírat – ne kopat krompáčem, ale s kladivkem zkusit objevit nějaký pěkný kousek. Oblíbené jsou i dutinové pegmatity vysočiny. Na ty jsem jezdil od mládí, bohužel dnes se minerály pegmatitů staly vyhledávaným artiklem a byly až přesprilíši zpopularizovány. Pole prochozená ve všech směrech nejsou výjimkou, ale to platí v podstatě o všech lokalitách.

Už jsme to zmínili, mohou skutečně kameny léčit?

Kdyby to byla pravda, tak se s kolegy musíme dožít nejmíň sto padesáti let. Mezi minerály jsme skoro pořád, a to jak mezi těmi, které léčí, tak mezi těmi, které dnes ještě neléčí a možná za deset let budou. ☺

Nicméně negativní postoj k tomu nemám, ani bych to nezesměšňoval. Reálné to podle mne sice není, ale z hlediska psychiky – ne nadarmo se říká víra tvá... Navíc je neoddiskutovatelné, že držet v ruce křišťál, amethyst nebo jiný kámen, je příjemné.

Co výzkumy v zahraničí?

Amatérští sběrači se zvláště po listopadu 89 dostanou kamkoliv. My to tak jednoduché nemáme. Ale s kolegou Jiřím Tomanem jsme téhož názoru, že bychom jako odborníci měli udržovat základní přehled a povědomí o tom, co se objevuje na zahraničních burzách, které světové lokality jsou v danou dobu produktivní a, když je možnost, tak známé i méně známé výskyty nerostů alespoň v Evropě navštívit.

Nikdo z našeho oddělení tak na nepohodlí nehledí, máme stan i spacáky, a pokud se nám podaří něco domluvit, vyrazíme. Jezdíváme takto například do Rakouska, Itálie, Norska, kde jsme měli zázemí u kamarádů v Oslu, do Španělska – tam je odlišná situace od naší republiky, protože opuštěná důlní díla nejsou zasypávána a často nijak rekultivována, ve štolách je možno i dnes vidět těžené rudní žíly, tedy na místě – in situ. Samozřejmě se snažíme při těchto příležitostech získat sbírkový i vědecký materiál, kterým obohacujeme sbírky mineralogického oddělení.

Povinná otázka na závěr: měnil byste práci v muzeu za něco jiného?

Po škole jsem chvíli pracoval na brněnské hygienické stanici, protože

jsem musel čekat, než se uvolní místo v MZM. Takže už to bude skoro čtvrt století, co jsem tady. Neměnil bych, i když přibývá papírování, na které fakt nejsem. Byrokracii nemám rád. Se stejným problémem se ale potýkají všichni a všude, takže jinde by to mohlo být ještě horší. Navíc na mineralogickém oddělení vždy byl a je skvělý kolektiv. Na vedoucí pozici se přede mnou vystřídali například Milan Novák, který dnes pracuje na Ústavu geologických věd Masarykovy univerzity, nebo Stanislav Houzar, což je podle mne jeden z nejlepších muzejníků v našem oboru v tuzemsku a s nímž je pro mne čest spolupracovat. Do terénu nejčastěji vyrazím s kolegou kurátorem Jiřím Tomanem, Standou Houzarem a kolegyněmi Evou Viškovou a Pavlou Hršelovou, obě kromě své kurátorské práce skvěle zvládají i lektorskou činnost. Zmínit musím i našeho preparátora Petra Dočkala.

Pryč by se mi opravdu nechtělo, do muzea chodím rád. A hledání mne pořád baví. Pokud vás přitahují minerály, kombinace terénní práce s vědeckým bádáním, dobrý kolektiv a možnost výjezdů na lokality – kdo by to chtěl měnit.... ☺

(jih)

Foto: archiv MZM
a osobní archiv V. Hrazdila

Katalog stálé expozice Etnografického ústavu obdržel cenu

Hlavní výbor České národopisné společnosti vyhodnotil další ročník Ceny ČNS. Ty jsou určeny pro významné počiny, které v uplynulém roce výrazně přispěly k rozvoji a propagaci oboru etnologie. Cenu České národopisné společnosti v kategorii publikace získal katalog stálé expozice Etnografického ústavu Moravského zemského muzea autorky Heleny Beránkové a Hany Dvořákové (eds.): Lidová kultura na Moravě v zrcadle času, který vydalo

Moravské zemské muzeum. Cenu převzala 25. června 2022 v rámci 77. mezinárodního folklórního festivalu ve Strážnici autorka a editorka Hana Dvořáková.

(mzm)

Foto: Archív MZM

Muzeum bez bariér. Přesvědčí vás video

Máte problémy s pohybem nebo jste na vozíku? Z návštěvy Moravského zemského muzea ale nemusíte mít obavy. MZM myslí na své návštěvníky s handicapem dlouhodobě a takřka všechny jeho výstavní pro-

story jsou bezbariérové. Nyní navíc právě pro lidi s omezenou mobilitou MZM připravilo speciálního, podrobného videoprůvodce po dvou ze svých budov, Dietrichsteinském paláci a Pavilonu Anthropos. Ještě před samotnou návštěvou vybrané výstavy tak nyní lze snadno v klidu domova zjistit, jak se k dotyčnému objektu co nejpohodlněji dostat městskou hromadnou dopravou nebo kde zaparkovat, kde si přivolat ostrahu na pomoc a kde hledat výtah či bezbariérové toalety. Video připravila společnost HandMedia a celý projekt vznikl za podpory statutárního města Brna v rámci projektu Brno je i moje město. Více o bezbariérovém muzeu najdete na www.mzm.cz/aktuality-1/bezbarierove-muzeum-se-vam-otevira-v-dietrichsteinskem-palaci-a-pavilonu-anthropos. Těšíme se na vás!

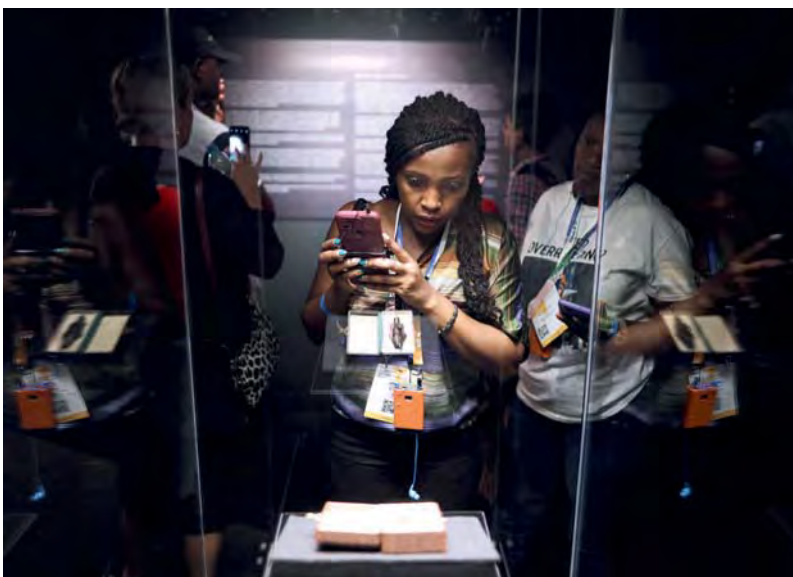
(red)

Foto: Archív MZM

Účastníci ICOM Prague 2022 zavítali i do Brna

Opravdu atraktivní program mohlo letos Moravské zemské muzeum nabídnout účastníkům konference ICOM Prague 2022, letos s podtitu-

lem Síla muzeí. Slavnostní setkání odborníků z celého světa se uskutečnilo v Pavilonu Anthropos, kde si mohli prohlédnout výstavu Nejstarší šperky a ozdoby těla. Fundovaný komentář jim poskytla autorka výstavy Martina Galetová z Centra kulturní antropologie MZM. Odpoledne se pak vzácní hosté přesunuli do na jaře otevřených stálých expozic Paláce šlechticů, mapujících tradiční kulturu na Moravě a dějiny loutkářství.

Hlavním tématem letošního plenárního zasedání muzejníků byla role, kterou by měly kulturní instituce včetně muzeí v rámci svých místních komunit zastávat. Nastolené otázky by měly podpořit širší debatu o projektech a myšlenkách,

které by jim mohly pomoci převzít roli hybatele společenských změn.

(red)

Foto: Archív MZM

Etnografky MZM převzaly certifikát za Zlatou sobotu

Zlatá sobota – hlavní pouť v rámci církevního roku v poutním místě Žarošice u Kyjova, připadá na 8. září na den Narození Panny Marie a slavena bývá nejbližší sobotu po tomto datu. Její konání nedokázaly přerušit ani zákazy či omezení v letech ko-

munistického režimu. A právě kontinuita zdejšího rituálu vedla k tomu, že žarošická pouť rozšířila seznam Národního seznamu nemateriálního kulturního dědictví. Zásahu na tom mají kurátorky Etnografického ústavu Hana Dvořáková a Věra Colledani. Obě odbornice také v Chebu za tuto svoji snahu, přípravu a realizaci nominace slavnostně převzaly v polovině září při zahájení celorepublikových Dnů evropského kulturního dědictví certifikát o zápisu z rukou ministra kultury České republiky Martina Baxy.

Celodenní esteticky i emočně působivý program Zlaté soboty se opírá o relikty barokních církevních festivit a činí ze Žarošic v rámci současných poutních míst výjimku s nadregionálním dopadem. Jednotlivá procesí převážně s účastníky v krojích procházejí obcí s honosně ozdobenými mariánskými plastikami ke kostelu sv. Anny. Zde následují barokní obřady (odpros, poklona, pokora), od druhé poloviny 20. stol. pak následuje na prostranství za kostelem venkovní mše. Vrcholem je večerní/noční průvod s osvětlenými mariánskými sochami na nosítkách, kdy se jednotlivá procesí seřadí na začátku obce v průvodu a jdou do centra ke kostelu.

(jih)

Foto: Archív MZM

Dokument o Pavlu Rychetském se natáčel v Domě Jiřího Gruši

Poslední mohykán Pavel Rychetský. Pod tímto názvem připravuje pro Českou televizi režisérka Jolana Matějková dokumentární snímek o bývalém disidentu, prvním signatáři Prohlášení Charty 77 a v současné době předsedovi Ústavního soudu. V květnu se natáčelo také v prostorách Oddělení dějin kultury antitotalitního zaměření (ODKAZ) MZM v Domě Jiřího Gruši.

Dokument se obrací nejen do Rychetského minulosti, ale bude reflektovat i jeho současnou práci a povinnosti. V Moravském zemském muzeu se Pavel Rychetský ve vzpomínkách vracel do své disidentských let. Zhlédnul nejcennější dokumenty, které ODKAZ uchovává ve fondu Pavla Kohouta – zcela první verzi Prohlášení Charty 77 a další dvě pracovní verze s rukopisnými korekturami Václava Havla a Pavla Kohouta. Pavel Rychetský patří k prvním signatářům Prohlášení Charty 77, v dokumentu tak zazní jeho autentické vzpomínky na okolnosti, které jeho podpis provázely. Listoval také dalším unikátem podsbírky ODKAZu – knihami Charty 77, které jsou pro Pavla Ry-

chetského stále osobně velmi důležité. Jedná se totiž o jeho vlastní dílo. Jako právnímu expertu Charty 77 se mu pod odborný dohled dostávaly články a dopisy dalších chartistů, jež shromáždil do tří strojopisných svazků. Před několika lety se rozhodl věnovat je Moravskému zemskému muzeu. Všechny dokumenty představují důležité svědectví minulosti ne tak dávno a ještě stále živé.

(pp)

Vzpomínka na Niku Brettschneiderovou

Vzpomínkový večer s kulturním programem završil počátkem roku 2022 výstavu s prostým názvem

Nika, věnovanou herečce Nice Brettschneiderové u příležitosti jejích nedožitých sedmdesátin. Nika Brettschneiderová byla nejen významnou umělkyní, ale působila také jako divadelní manažerka a vysokoškolská pedagožka. Na Janáčkově akademii múzických umění v Brně absolvovala v roce 1973. Poté, co však spolu se svým mužem Ludvíkem Kavínem, který se setkání v Dietrichsteinském paláci osobně zúčastnil, podepsali Chartu 77, byli donuceni k emigraci do Rakouska. Tady oba získali politický azyl a posléze i občanství. V roce 1978 zde založili nezávislou divadelní skupinu Theater Brett. Skupina kočovala až do roku 1984, kdy získala stále působiště ve Vídni, a brzy se stala neoficiálním centrem české

kulturní emigrace. Po listopadové revoluci začala Nika Brettschneiderová sama vyučovat na JAMU a v roce 2007 byla prezidentem jmenována profesorkou dramatických umění.

Zesnula předčasně ve věku 67 let. S jejím odchodem ukončil definitivně svoji éru také Theater Brett. Jeho obsáhlý archív však po dohodě s Ludvíkem Kavínem převzalo MZM, jehož Oddělení dějin divadla se zabývá výzkumem a dokumentací českého divadla jako multikulturálního jevu. Materiál, s jehož zpracováním v současné době vypomáhá Ludvík Kavín coby osoba nejpovolnější, tak bude sloužit studentům a badatelům k dalšímu studiu a analýze autorské tvorby této vynikající scény.

(red)

Foto: Archív MZM

Senioři si vyzkoušeli drátkování

Bohatý program nabídl účastníkům Den seniorů, který se letos poslední zářijový pátek uskutečnil s podtitulem Na návštěvě v Etnografickém ústavu. Pro zájemce byla na dopoledne připravena návštěva konzervátorského pracoviště, jehož odbornice se starají téměř nepřetržitě o více než 120 tisíc položek fondu Etnografického ústavu. Výsledky jejich práce pak mohli vidět i na komentované prohlídce letos otevřené stálé expozice Tradiční kultura na Moravě v zrcadle času. Nejen se blíže seznámit s drátkováním, ale také si tuto techniku vyzkoušet pak mohli senioři a seniorky při odpolední části programu, jehož vyvrcholením se stala přednáška o tom nejlepším z lidové kultury jižní Moravy. Ve společnosti statků zapsaných na reprezentativní seznam UNESCO, jako jsou technika výroby modrotisku, jízda králů nebo slovácký verbuňk, se ocitli totiž také Jidáši na Bučovicu, vynášení Smrtnice v Josefově nebo zcela

nejnovější statek – obřadní tanec zavadka, který se tančí na Hanáckém Slovácku. Povídání o těchto tradič-

ních klenotech doplnily fotografie a filmová projekce.

(red)

Foto: Archív MZM

KAMERUNSKÁ HORA skrývá nepopsané druhy hmyzu

Poznání nezná hranice, i když ve skutečnosti je překonat nebývá zas tak jednoduché. A z Brna do Kamerunu je to přece jen kus cesty. Výsledek tak vědecky opulentní, jako v případě entomologického výzkumu na svahu Kamerunské hory (Mount Cameroon) však jen potvrzuje, že se vynaložené úsilí vyplatilo.

Po více než dekádě intenzivního entomologického průzkumu Madagaskaru vyvstala potřeba zaměřit pozornost také na kontinentální Afriku. Vzhledem k mnohdy značně komplikovanému procesu získávání všemožných povolení k výzkumu, sběru hmyzu a jeho vývozu, které je téměř nemožné bez osobního kontaktu, jsme se s rozhodli s kolegou Peterem Hlaváčem využít dobře „prošlapanou pěšinu“ a obrátit se na zkušené kolegy. Již téměř patnáct let totiž několik týmů biologů z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy bádá

v Národním parku Mount Cameroon. Jedná se zejména o dva týmy ornitologů, pod vedením profesora Tomáše Albrechta a docenta Davida Hořáka, s nímž mne pojí přátelství ještě z dob studií. Ten kontaktoval vedoucího Katedry zoologie a fyziologie živočichů na University of Buea v západním Kamerunu Erica Bertranda Fokama a navrhl mu spolupráci mezi univerzitou a Moravským zemským muzeem na výzkumu hmyzu. Jeho cílem by se stala diverzita opadankové fauny brouků a ploštic podél výškového gradientu.

Téma (The biodiversity of soil and litter-dwelling arthropods along an elevational gradient of Mt. Cameroon, with a special focus on Coleoptera and Heteroptera) bylo nadšeně přijato. Během několika měsíců byly vyřízeny veškeré formální záležitosti, vybavena nezbytná povolení a my jsme tak vloni na podzim mohli vyrazit na první expedici. Znovu jsme se do Afriky vrátili letos na jaře.

Sopka se stále probouzí ▼

Lesy západní Afriky patří mezi nejvýznamnější globální centra biodiverzity s mimořádným ekologickým významem. Kamerunská hora (známá též pod jménem Fako podle vyššího ze svých dvou vrcholů, nebo pod svým původním názvem Mongoma Ndemi – Hora velikosti) je se svými

Peter Hlaváč s kamerunskými kolegy před odjezdem z terénu.

4095 metry nad mořem nejvyšší horou tzv. kamerunské vulkanické linie aktivních i neaktivních sopek, která se táhne od ostrovů v guinejském zálivu až do jižní Nigérie, a zároveň nejvyšší horou západní Afriky. Současně se jedná o stále aktivní sopku. Zhruba každých 20 let zde dochází k erupcím a vylití lávy.

Vlastní výzkumnou aktivitu jsme situovali na jihozápadní svah Kamerunské hory. Jedná se o nejvlhčí část celé sopky, která zachytává srážky a vzdušnou vlhkost v období sucha z guinejského zálivu. Svah tak zhruba od 300 do 2200 metrů n.m. pokrývá stálezelený deštný prales. Jeho struktura se ovšem v závislosti na nadmořské výšce mění: nížinný deštný les přibližně v 900 metrech n.m. plynule přechází do deštného pralesa středních nadmořských výšek a zhruba od nadmořské výšky

1600 metrů ho vystřídá horský mlžný les s chladnějším klimatem a častým výskytem mlhy. Tato jižní část rezervace je také známá díky populaci pralesních slonů (*Loxodonta cyclotis*). Tento dnes samostatný druh slona byl dříve považován ze pouhý poddruh slona afrického. Podle současných poznatků se začaly oba druhy vyvíjet samostatně před cca 2,6 miliony let, dnes se nekříží.

S nákladem pomáhají nosiči ▼

Po vyřízení nezbytných formalit a zdvořilostních setkání ve vesnici Bokwango na okraji hlavního města provincie Buea, která jsou podmínkou, můžeme do terénu. Pro potřeby technického zabezpečení (výzkumný materiál, jídlo,

stany) je potřeba najmout skupinu nosičů, kteří vynesou naši potřebnou výbavu nahoru na nejvyšší výzkumnou plochu. Ve výšce 2300 m je zbudován velmi slušně vybavený kemp s pohodlnými dřevěnými chatičkami. To je ovšem poslední pohodlí z celé expedice, na všech ostatních plochách je třeba nocovat přímo v lese ve stanech, což v tropických podmínkách není úplně ono. Všudypřítomná vlhkost a vedro v kombinaci s nedostatkem vody udělá své. Po třech dnech už výzkumník zapáchá sám sobě, zpotené oblečení nikdy neuschne... S výstupem začínáme v nadmořské výšce 800 metrů. Musíme tedy překonat převýšení 1500 m na trase dlouhé 14 kilometrů. Pro mě je to záležitost na 8 hodin s příručním batůžkem, nosiči trasu vyběhnou i s nákladem za 4 hodiny...

Stará nepoužívaná vyhlídková věž pro pozorování slonů u kráterového jezera posloužila jako dočasné pracoviště entomologů.

Bizarně utvářený strom u kráterového jezera v nadmořské výšce 1650 metrů.

Interiér domu ve vesnici Bokwango, který sloužil jako základna před výstupem.

Sušení slimáci s čili omáčkou, servírovaní jako pochutina k pivu.

Potřeby pro třídění prosevových vzorků.

Velkým paradoxem Kamerunské hory je mimo období dešťů akutní nedostatek pitné vody. Přestože se jedná o jedno z nejvlhčích míst planety, veškerá voda, které je v období dešťů od května do září vysloveně nadbytek, se okamžitě poté, co spadne z oblohy, ztrácí v zemi. Je to dáno lávovým podložím, které je silně porézní a rychle vysychá. Na Kamerunské hoře tudíž nenajdete celoroční potoky, řeky a říčky. Na celé trase je jedno prameniště, ve výšce 2300 metrů n. m. s nádherně chladivou vodou. A pak až dolů nic – s výjimkou kráterového jezera o sedm set metrů níže. To ovšem slouží jako hlavní zdroj vody pro slony, takže kolem něj může být celkem živo. Jak postupuje období sucha, sloni pomalu migrují směrem dolů, mnohdy až na pokraje vesnic, kde často devastují místním farmářům úrodu. Obecně tu riziko konfliktu lidí se slony v poslední době rezonuje a objevují se snahy nějakým nenásilným způsobem udržet chobotnatce dál od vesnic.

Při troše štěstí (nebo spíše smůly) je však opravdu možné na slony v lese narazit. Jejich stopy jsou úplně všude, a je třeba velké opatrnosti a zkušených průvodců. I nám se téměř „podařilo“ potkat malou skupinu slonů, už jsme byli na doslech. Naštěstí se prý jednalo podle stop o dospívající zvířata, která se nám vyhnula. Ale ten pocit, když vám průvodci dávají instrukce, co dělat, když slon zaútočí, věru není nic moc...

Netradiční lov prosívadly ▼

Drobní členovci, o něž se zajímáme, žijí v listové opadance a nejvyšších vrstvách půdy tropického pralesa. Během první (listopad 2021) i druhé expedice (březen 2022) jsme odebírali prosevové vzorky na šesti předem vybraných elevacích, které se shodují s dlouhodobými výzkumnými plochami kolegů ornitologů. Ty se nacházejí ve výškách 350, 600, 1100, 1500, 1800 a 2200 metrů n.m.

Lov probíhá poněkud netradiční metodou, kdy se listová hrabanka nasype do prosívadla opatřeného sítím s oky o velikosti 6×6 metrů. Po zhruba minutovém přesypávání drobné části opadanky spolu členovci propadávají oky do sběracího pytle. Takto získaný materiál se nasype do připravených eklektorů (Winklerův extraktor), které se následně někam zavěsí. Drobní členovci při snaze nalézt lepší místo k životu propadávají oky v síťovaných pytlících do sběrací lahve s fixází. Výhodou této metody je zachycení všech, i nelétavých členovců.

Provoz pastí zastavily až deště ▼

Jako doplňkovou metodu jsme vloni v prosinci nainstalovali velkoplošné nárazové pasti, které chytají hmyz metodou náhlého přerušení letu. Je zajímavé, že i když kombinujeme obě metody prakticky na stejném místě, velmi dramaticky se liší druhové složení v rámci jednotlivých skupin živočichů. Díky spolupráci s kamerunskými entomology se podařilo udržet nárazové pasti v chodu až do začátku letošního července, kdy jejich další provoz znemožnil příchod silných dešťů. Pasti byly vybírány každý měsíc, nasbíraný materiál je již z větší části v České republice a spolu s kolegy jej zpracováváme. Zkoušíme také technicky pasti vylepšit, aby byl jejich provoz možný celoročně.

▲ Gigantický hmatavec ze skupiny Goniaceritae, jeden z hlavních cílů sběrů výpravy.

Popsány budou stovky nových druhů

Co se týká dosavadních výsledků, byť je musíme zatím brát jako hodně předběžné, ukazuje se, že fauna brouků a ploštic Národního parku Mt. Cameroon je velmi málo probádaná. Po úplném vytrídění několika málo prosevových vzorků (zatím zhruba pětina z celkového počtu 32) a sběrů z nárazových pastí (dosud 4 z 28) můžeme konstatovat, že podstatná část skupin hmyzu, o které se zajímáme, je dosud vědecky nepopsaná. Například po předběžné determinaci hmatavců (*Pselaphinae*) máme kolem 80 druhů, z nichž asi pouze dva jsou pro vědu známí. Zbytek dosud vědecké jméno nemá. Dlužno dodat, že v celém Kamerunu je oficiálně evidováno pouze 24 druhů... Kvalifikovaným odhadem je možné konstatovat, že pouze z Mt. Cameroon bude popsáno několik stovek nových druhů hmatavců!

Realizace projektu by nebyla možná bez úzké spolupráce se správou NP Mt. Cameroon, kde nám vycházejí maximálně vstříc, a rovněž s entomology z University of Buea. Již v rámci první expedice byl součástí našeho týmu student 5. ročníku Carlson Bawe, který se stále podílí na terénních aktivitách, část nasbíraných terénních dat použil i do své diplomové práce a předpokládáme jeho zapojení do výzkumu i v rámci jeho postgraduálního studia.

Petr Baňář,
Entomologické oddělení MZM
Foto: Osobní archiv autora

Tábořiště u kráterového jezera.

Nárazová past sloužící k odchytu létavého hmyzu.

Pohled na kráterové jezero, sloužící jako jedno z mála napajedel pro pralesní slony.

Nenekonečnost

Foto: ESO/Evropská jižní observatoř

Ta věta mě přímo kousla při pořádání písemné pozůstalosti spisovatele Oty Filipa. „Všichni bojujeme o kousek nesmrtnosti,“ napsal tento velký a vynikající autor v dopise svému spisovatelskému kolegovi Miroslavu Stonišovi. Byl to dopis docela obyčejný, jakých jsou ve Filipově písemném odkazu tisíce, jen snad to, že vůči Stonišovi jako kamarádu z mládí byl Ota Filip někdy velice upřímný – a psali si docela uvolněně. Tak i v tomto dopise. Vedle stížností na to, že už by mělo být jaro, a pořád není, takže zasněžené vrcholky Alp nad městečkem Murnau u Garmisch-Partenkirchenu, kde Ota Filip žil, už ho pořádně štvalo, vedle šťastné informace o tom, že představení ve Stuttgartu podle románu Café Slavia se moc podařilo, vedle zpráv o tom, kde všude bude mít autorská čtení a o (velmi bohatém) kulturním životě v Mnichově – najednou taková zmínka o boji. O boji o nesmrtnost.

Byla snad tohle ta nejhlubší motivace, proč Ota Filip psal? Že bude žít i po své – fyzické – smrti? Asi ano! Kolik je jenom celých textů na podobné téma – od Ovidia po Puškina a dál... Ne omnis moriar... Člověk je tvor nějakým zvláštním způsobem orientovaný na nekonečno.

Když jsem byl malý chlapec, chodili jsme někdy na hodiny vlastivědy na brněnskou hvězdárnu na Kraví hoře. Dodnes si pamatuji na sugestivní nápis, který byl v učebně, kam nás vodívali, vyveden tmavomodrými písmeny na stropě, přímo nad našimi hlavami: VESMÍR – NEKONEČNÝ

V PROSTORU A ČASE. Dnes už tam žádný takový nápis není.

Věda za dobu jednoho lidského života neuvěřitelně pokročila a obraz vesmíru, který nás obklopuje za nocí, kdy jsou vidět hvězdy, se změnil... (I o vesmíru už platí, že ani ta budoucnost dneska není, jako bývávala...) Když já jsem chodil do školy, byl velký třesk označován za nevědeckou idealistickou pověru, ne-li podvod, a o červeném posunu nikdo nic nevěděl.

Prostě je to tak, že písnička, kterou nám zpívá noční vesmír, je jiná než ta, kterou nám zpíval za našeho dět-

ství. Vědci už všechno spočítali. Okamžik vzniku vesmíru s přesností na vteřinu a také vědí, kdy přestane svítit Slunce i kdy nastane nejen úplná tma, ale i smrt zatím stále se rozpínajícího vesmíru...

No – nejsou to pro většinu z nás optimistické představy. Člověk je tvor nastavený na nekonečno, a i když, jářku, ví, že jednou umře, má radost aspoň z toho, že po něm tu budou další generace a další generace a další generace. Jenomže ne do nekonečna. Naštěstí, a v tom je naše útěcha, počítat na miliardy let je mimo naši představivost. Ale měli bychom si přiznat, že žádná nesmrtnost není, že jakákoli myšlenka na nesmrtnost v ohrádce této země a tohoto vesmíru je jen taková legrace.

Nesmrtnost? Piš, barde, strádej, a pokud budeš pilný jako včelička a hodně pracovitý, získáš si nesmrtnost možná na desítky – možná i stovky let. A třeba i tisíce let, jako starověcí autoři – jenže co to je proti miliardám let, a jak dnes víme, ani miliardy a miliardy let by nestačily. Nesmrtnost se zkrátka definitivně přesunula do oblasti náboženství, zcela mimo naše čáry prostoru a hmoty a času.

Musíme se s tím smířit – ale pokud jde o mě, vnímám to jako vysvobození.

František Schildberger,
ODL MMZ

V péči mají i brněnského draka

Nechybí tu svěrák, šuplera, nepravidelná kola smotaného drátu, drobné nářadí... I na první pohled je však jasné, že nejde o „běžnou dílnu“. Preparátorské pracoviště Moravského zemského muzea je spíš něco mezi laboratoří kvůli dodržování přísných hygienických předpisů a uměleckým ateliérem. Protože dermoplasty zvířat, které odtud posílají obvykle do výstavních prostor, jsou prostě jako živé...

Zatímco venku zuří léto, za nenápadnými dřevěnými dveřmi v traktu Biskupského dvora panuje docela chládek. Staré silné zdi drží tropické vedro venku, což se hodí. Tři velké mrazničky ale působí v historickém prostoru trochu nepatříčně. Každá je označená podle toho, co se do ní smí uložit, tři kategorie určují, jak se bude s tělem zvířete dál nakládat. „Nejrizikovější jsou ty uhynulé kusy, které dostáváme ze zoologických zahrad a které ze zákona nesmí být dál zpracovány ani na krmivo. To sice platí rovněž u uhynulých zvířat z volné přírody, ale pro exotická zvířata z chovu jsou pravidla nejpřísnější, protože by mohla trpět nemocemi přenosnými na člověka,“ vysvětluje Martin Černý, kurátor Zoologického oddělení MZM.

K prvnímu základnímu zpracování uhynulých zvířat slouží místnost nalevo, do níž se vchází přes hygienický filtr. Tady se pracuje s krví, vnitřnostmi, vyvažují se tu kosti... „Do zpracovatelské části nahore musí jít již zcela vyčištěná kůže bez jakýchkoliv zbytků,“ vysvětluje Martin Černý.

K finálnímu sestavení budoucího exponátu dochází o patro výš. Uprostřed dílny stojí dželada. Podle držení těla se zdá, že by mohla vzápětí vyskočit, ale její obličej hraje do modra desítkami svorek, které se postarají o to, aby opice měla přirozený výraz i poté, co se převezde do zoologického depozitáře, pro nějž MZM využívá pronajaté prostory v zámku v Budišově a který je oblíbeným cílem

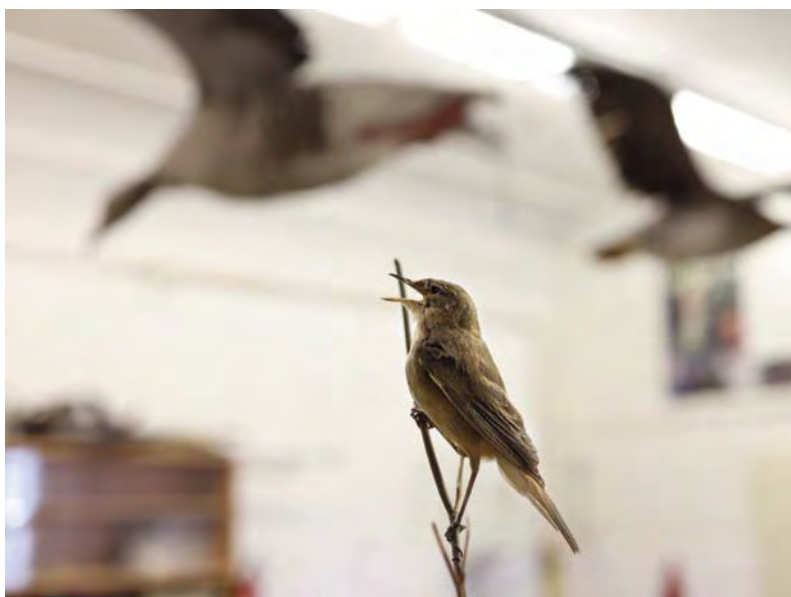
návštěvníků. „Ještě jednu dželadu tu máme na zpracování,“ dodává zkušený preparátor Miloslav Šlapanský, který se preparátorství věnuje již více než dvacet let, z toho posledních sedm let právě v MZM.

Ročně přidají preparátoři na muzejní seznam přírůstků na stovku nových položek. Zhruba z poloviny jsou to lebky, zbytek jsou dermoplasty nebo takzvané balky – tedy stažené vycpané kůže sešité v nataženém stavu. „Balky slouží obvykle výhradně k vědeckým účelům zoologů, nikoliv pro popularizaci v zoologických muzejních expozicích,“ upřesňuje Martin Černý. Co z preparátorské dílny MZM nevychází, jsou kompletně sestavené modely koster daného zvířete. „Z osteologické preparace děláme jen ty zmíněné lebky nebo jednotlivé kosti, na kompletaci celých skeletů nemáme odpovídající zařízení. Navíc vyvažujeme bez termostatu, a při plném varu přece jen dochází k narušení kosterní skladby, takže sestavit pak celkový přesný model by nebylo možné,“ shodují se preparátoři.

Anakonda, lvice i mládě žirafy

Mládě žirafy, los nebo medvěd majský. Tyto zřejmě největší dermo-
plasty, které veřejnost může obdivo-
vat v Budišově a ve stálé expozici
Fauna Moravy, byly dílem předcho-
zích preparátorů MZM. Práce jejich
dnešních následovníků si s nimi ale
moc nezačínají. Unikátními velikostí,
ale i velmi hodnotnými se staly v po-
sledních třech letech dermo-
plasty lvice a více než šestimetrové ana-
kondy. „Je to sice jen špička ledovce
naší práce, ale díky dobrým vzta-
hům se zoologickými zahradami,
s tou brněnskou má muzeum do-
konce rámcovou smlouvu, se nám
daří 'zachránit' před kafilerii exo-
tické druhy, které bychom jinak ani
nemohli získat, a tím obohatit naše
sbírky. To byly i zmíněné dva pří-
pady. Anakonda jsme získali ze Zoo
Brno v lednu 2019, samici lva ber-
berského z Hodonína na podzim
téhož roku,“ říká Martin Černý. Lva
berberského, který patří k jedněm
z největších poddruhů lva a ve volné
přírodě již vyhynul, přitom v zoolo-
gických zahradách celého světa cho-
vají několik posledních desítek kusů.
Samci se vyznačují dlouhou hustou
hřívou táhnoucí se na břicho až k za-
dním nohám. Lvice trpěla vážnými
zdravotními problémy, takže ji ho-
donínská chovatelé museli „uspat“.

Otázka, na kterou se nejde neze-
ptat: Odkud tu berou uhynulá zví-
řata? Druhy nespádající mezi lov-
nou zvěř získávají vlastním sběrem
uhynulých jedinců, nejčastěji sraže-
ných u silnic, druhy lovné zvěře pak
dary od mysliveckých spolků a další
druhy z již zmíněných zoologických

*Detail tváře dželady po odšpendlení a před
finálním dokončením.*

*Hotový dermo-
plast rákosníka zpěvného.*

*Špendlíky a sponkami fixovaný dermo-
plast leskoptve purpurové.*

zahrad. Nicméně na vše je nutné mít patřičná povolení. „Nepřekročitelné jsou pro nás dva zákony: zákon o ochraně přírody a zákon o myslivosti. Ten první zakazuje sebrat uhynulý kus ve volné přírodě, což někdy lidé v dobré víře udělají a přinesou ho nám, čímž se v podstatě vystavují postihu. Měli by to v každém případě nahlásit. Podobně je to i u lovné zvěře. Pokud byste vzali srnku nebo i zajíce sraženého autem, tak se jedná o trestný čin pytláctví. I v takové situaci je třeba nahlásit nález příslušnému hospodáři. U lovných kusů se s nimi můžeme domluvit dopředu, pokud bychom něco potřebovali, ale nejde to na objednávku. Výjimku na odstřel mimo lovnou zvěř by nám dnes už nikdo nedal. Takže je to spíš náhoda a už vůbec by nešlo říct, zda nám něco ve sbírkách chybí... zvířata prostě nejsou známky a my filatelisté,“ říká Černý.

Když ale zoo nabídnou nějaká zajímavá zvířata, muzejníci to vítají. Přestože limitování jsou prostorovými možnostmi. „Nedávno jsme mohli získat celou uhynulou zebra, ale to už bychom tady nezvládli, byla by velká,“ dodává Šlapanský. Zvířata ze zoologických zahrad bývají také méně vhodná pro vědecké účely. Život v péči člověka občas způsobuje anomálie ve stavbě jejich těla, různé druhy krmení poznamenávají

chrup. „Proto skutečně nejčastěji jejich dermoplasty končí v muzejních expozicích,“ potvrzuje Černý. Důležité také je, v jakém stavu a jak rychle po úhynu preparátoři zvíře dostanou. Ve vedrech stačí i pár hodin a jeho kůže může být definitivně poškozena.

Preparace je běh na dlouhou trať

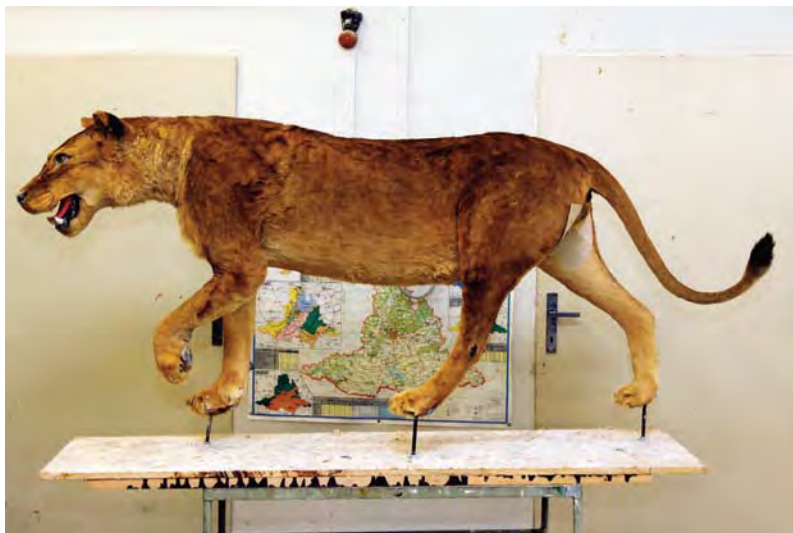
Preparování zvířete se skládá z několika fází a preparátoři musejí být muži několika řemesel. (Pro genderovou vyváženost dodejme, že ženy, které se tomuto oboru věnují, bývají opravdu spíše výjimkami.)

Zcela na začátku je pečlivé studium zoologických příruček a prozkoumání desítek fotek či videí na internetu, aby výsledné zpracování nejvíce odpovídalo realitě.

Úvodním krokem samotné preparace je pak příprava kůže, kterou je potřeba seříznout na sílu několika milimetrů a namáčet do změkčovadel a speciálních roztoků, aby s ní bylo vůbec možné pracovat, a kvůli konzervaci, aby výsledný produkt nenapadli škůdci. Což vyžaduje čas. „Podle získaných rozměrů kůže si mezitím připravíme buď polyuretanový model těla, což je modernější způsob, nebo jako tradičně vyrobíme drátěnou kostru. Na ni dáme

dřevitou vlnu, kterou ještě potáhne sádrou, a teprve pak navlékáme kůži,“ přibližuje Miloslav Šlapanský. Tato část práce připomíná vysokou krejčovinu. Málokdy to padne dokonale napoprvé, „zkoušek“ bývá potřeba několik, než vše vypadá tak, jak je třeba. „Sešpendlíme, a když je skutečně všechno v pořádku, teprve sešijeme,“ pokračuje. Ani teď ještě není hotovo. Zvíře se pečlivě fixuje ve zvolené poloze na vybraný podstavec, aby se nemohlo povalit. Na řadu přijde úprava výrazu. „Když chceme, aby vypadalo zle, necháme mu přimhouřené oči, stáhneme uši dozadu. Pokud má vyhlížet hodně, bude to naopak,“ usmívají se preparátoři. Někdy stav kadáveru předurčí budoucí pozici. Je-li například kůže z jedné strany poškozená, zvíře se položí na bok, jako kdyby odpočívalo.

To vše zabere až dva týdny usilovné práce, záleží na velikosti zvířete. Pak ale celý model ještě dva tři týdny vysychá, než je definitivně připravený do sbírek. Platí v podstatě přímá úměra – čím větší zvíře, tím těžší (doslova, například namočená kůže již zmíněné lvice vážila více jak 20 kilogramů) preparace je a tím déle trvá. Podobně se připravují také ostatní skupiny obratlovců. U ryb, obojživelníků a plazů je však nutné dbát na dokonale připravený model bez sebemenších nerovností

Tradiční postup výroby dermoplastu lvice berberské.

Samec lva berberského po převozu ze zoologické zahrady fixovaný do polohy zabraňující znehodnocení kůže.

na povrchu, které by pod tenkou kůží byly vidět a pokazily celý expozit. U ptáků pak přichází největší „piplačka“ až na závěr, kdy se pinzetou srovnává períčko po períčku.

Virtuální realita není skutečnost

Stačí kliknout a na displejích telefonů, počítačů či tabletů a 3D tabulí se zjeví libovolné zvíře. Včetně těch, která dávno vyhynula. Má v dnešní době vůbec smysl pořizovat a vystavovat vycpaniny? Z preparátorské dílny MZM zní trikrát ano. „Je faktem, že v čase virtuální reality a hlavně možností genetiky se od toho trochu upouští, ale podle mne je tato forma staré klasické zoologie stále velmi důležitá. Genetickými metodami zjistíme druh, příbuznost, kondici a mnohé další údaje, ale pokud máme zachovaný samotný doklad, můžeme zjistit ještě více, ověřit například skutečné rozměry a podobně. V ideálním případě je nejlepší, jde-li všechny dostupné metody spojit. I proto spolupracujeme s Akademií věd, a pokud to jde, odevzdáváme jim například vzorky pro genetickou banku,“ říká Martin Černý.

A ještě jeden důležitý důvod. Dermoplasty umožní lidem se seznámit se zvířetem z těsné blízkosti, detailně si ho prohlédnout, poměřit jeho velikost. A stejně, jako děti žasnou v Pavilonu Anthropos, že skutečný mamut by se do jejich mobilu nevešel, i v expozicích bývají mnohdy také dospělí překvapeni. Když před sebou vidí kukačku a několikanásobně menšího rákosníka, představuje, že ten malý ptáček se musí postarat o její mládě propašované do hnízda, je skoro děsivá... „Virtuální realita je od skutečnosti trochu

Miloslav Šlapanský při zkoušce kůže lvice berberské na polyuretanový model.

odtržená a právě velikost zvířat bývá zavádějící. Když pak děti spatří v muzeu zvířata ve skutečné velikosti, je to prostě jiné a zaujme je to,“ podotýká Martin Černý. „Vycpaná zvířata pořád táhnou. Denně tu vidíme hlavně maminky, které vodí svoje děti do Fauny Moravy v Biskupském dvoře. Mnoho jich expozici navštíví klidně několikrát,“ potvrzuje Miloslav Šlapanský.

VIP klient: brněnský drak

I poté, co jsou dermoplasty umístěny ve sbírkách nebo v depozitáři, o ně muzejní preparátoři nadále pečují, dohlízejí na to, aby je neponičili škůdci, opravují případné „úrazy“, které mají obvykle na svědomí nezodpovědní návštěvníci. VIP klientem preparátorů Moravského zem-

ského muzea je ale jednoznačně legendární brněnský drak ze Staré radnice, jeden ze symbolů města.

Zásadní rekonstrukci absolvoval zhruba před deseti lety, kdy byl pomocí vysokozdvíže plošiny snesen v molitanovém spacáku dolů a přemístěn do muzea. Tam byl každý centimetr jeho kůže vyčištěn a zvíře bylo nakonzervováno, aby odolávalo povětrnostním vlivům. Doplnili se

mu zuby i drápy. „Nyní ho pravidelně v průchodu kontrolujeme, napravujeme případné nedostatky a jednou ročně provedeme celkovou údržbu, kdy jej kompletně ošetříme,“ říká hlavní „ošetřující“ preparátor významného „klienta“ Tomáš Kučera.

O tom, jak se symbol a legenda moravské metropole do Brna vůbec dostala, existuje mnoho pověstí, mýtů a příběhů. Už ti nejmenší však mají jasno, že plaz u stropu průjezdu pod portálem s křivou věžičkou není drak, ale krokodýl nilský. I zoologové se však shodují, že jde ale o mimořádně impozantní exemplář – na délku měří více než pět metrů! Jak je ale skutečně starý, není úplně jasné. „Jedna část historiků tvrdí, že svého draka Brno získalo v roce 1608 zásluhou tehdejšího arcivévody a pozdějšího císaře Matyáše a radní ho na znamení vděčnosti pověsili do průjezdu radnice. Zoologové ale tvrdí, že tak starý nynější exemplář není. Když brněnský ekolog Mojmír Vlašín před třiceti lety dělal dosud nejobsáhlejší posudek draka, naznačil, že bude mladší. Slavný zoolog Alfred Brehm, který si podle některých zdrojů draka v polovině 19. století přijel prohlédnout, údajně určil stáří krokodýla na 200 let,“ psal v Lidových novinách publicista Miloš Šenkýř na jaře 2012. A upřesňoval, že i když v městských účtech našli historici zmínky o drakovi už z roku 1578, není ani jasné, kolikrát se vlastně drak vyměnil a kolik jich existovalo či stále existuje. „Menší (ale rovněž zaručeně pravé) exempláře brněnského draka mají například v depozitáři Muzea města Brna či v Archivu města Brna. Kromě daru vévody Matyáše připadají v úvahu i další verze, jak Brno ke svému symbolu přišlo. Historik Řehoř Wolný v roce 1836 naznačoval, že do Brna mohli draka přivést italští kupci, ale

*důkaz pro to neměl. Jiná verze popi-
suje, jak kolem roku 1006 zabili
draka v Trutnově a dostali za to
městský znak. Už mrtvého ho dovezli
do Brna, kde kníže Oldřich pořádal
zemský sněm.“*

Ve skutečnosti bude současný exemplář podle Tomáše Kučery ale nejspíš docela mladý senior: „Odhadoval bych mu nějakých sedmdesát, osmdesát let, dělal se někdy po konci druhé světové války.“ A i když uvnitř nejsou původní kosti, ale sádra, nejde o žádnou kašítku – kůže je pravá. O zubech už to platí jen tak z dvaceti procent a drápy nahrazuje plast zcela. „Přesto snad při každé kontrole nějaký chybí, protože si ho nenechají turisté ulomili na památku. A před několika lety dokonce fotbaloví fanoušci hostujícího klubu neunesli prohru na brněnské půdě a pomstili se na drakovi tím, že

mu prsty rovnou ulámali,“ kroutí hlavou Tomáš Kučera.

Což potvrzuje, že legenda o brněnském drakovi žije. Sami Brňané si asi nejvíce hýčkají tu verzi, jak netvora, který se usídlil u města a toužil obědovat jeho obyvatele, přelstili. Drak sežral zvířecí kůži plnou nehaseného vápna, které spolu s žízní uhasil vodou, a puknul. „Krokodýl na Staré radnici může připomínat slávu našich předků klidně dalších pět set let. Jeho kůže byla totiž původně zpracovaná opravdu perfektně, takže nemá ani prasklinku,“ oceňuje um preparátorů minulých generací Tomáš Kučera.

Jiřina Veselá

Foto: Jan Cága, archiv MZM
a Tomáš Hájek

Stálá expozice MZM Fauna Moravy

Expozice představuje zástupce obratlovců žijících na území Moravy. Jednotlivé druhy jsou prezentovány v biologických skupinách ve svém přirozeném prostředí – biotopu (diorama tetřevů, sov, dropů, jelenů, srnců, zvěře, lišek, divokých prasat).

Kromě informativních textů jsou připojeny mapky rozšíření s fotografiemi zvířat a prostředí, v němž žijí. Oživením expozice jsou tři velká sladkovodní akvária s druhy ryb, které obývají naše toky a vodní nádrže. Tvůrci pamatovali na možnost a požadavky výuky zařazením speciálních oddílů (tahy ptáků, zastoupení dominantních druhů, změny a odchylky vybarvení, přehledná kolekce bahňáků, kachen a dravců s vyznačením rozlišovacích znaků). Zdůrazněno je rovněž neaktuálnější téma dneška – ochrana přírody s ukázkami změn prostředí a tím i ohrožení mnoha druhů.

Zoologický depozitář MZM na zámku v Budišově

MZM zámek získalo do správy v roce 1974 a po rozsáhlých úpravách zde vybudovalo depozitáře přírodovědných oddělení. Nyní má však prostory již jen v pronájmu. Veřejnosti přístupná část představuje nejstarší kolekce vycpanin ptáků, savců, ryb i obojživelníků ze sbírkového fondu oddělení doplněné trofejemi z loveckých výprav do Afriky, Asie a Kanady.

Z nových přírůstků je v zámeckém depozitáři uložen materiál získaný během studijních sběrných cest do oblasti delty Dunaje v letech 1979–1990, na Kubu (1987), do Jakutska (1991) a Jižní Ameriky (1994–1998).

Sbírkový materiál jsou doplněny ukázkami zástupců několika skupin bezobratlých živočichů – mořských hub, žahavců, koryšů, měkkýšů, červů a ostnokožců.

➤ Převoz brněnského draka z radnice na preparátorskou dílnu MZM na jaře roku 2012.

Sběratelský unikát i suvenýr: Mendelova bankovka

U příležitosti 200. výročí narození J. G. Mendela vydalo Moravské zemské muzeum unikátní pamětní bankovku s portrétem proslulého badatele a s nominální hodnotou nula euro. Bankovky v limitovaném nákladu jsou ze stoprocentního bavlněného papíru, který se používá při výrobě skutečných eurobankovek. Obsahují rovněž některé ochranné prvky jako hologram či mikrotisk. Každý kus je přitom originál, na svém povrchu nese pořadové číslo, stejně jako mají i skutečné peníze.

Za hranicemi bývají podobné pamětní eurobankovky už běžnější a stávají se vyhledávaným cílem sběratelů. „Myslím však, že bankovka může být i pěkným suvenýrem. Třeba pro ty, kteří zavítají do našeho interaktivního centra Mendelianum, v němž se mohou přitažlivým způsobem seznámit s prací, ale i životem J. G. Mendela z různých pohledů,“ říká náměstkyně ředitele MZM Barbora Onderková.

Moravské zemské muzeum ve svých sbírkách uchovává poměrně rozsáhlý fond J. G. Mendela, včetně vzácných rukopisů. Mendelianum MZM v areálu Biskupského dvora

na Zelném trhu navíc sídlí v autentických prostorách Hospodářské společnosti, ve které Mendel třicet let aktivně působil. Expozice, ve které se každý může stát vědcem, představuje osobnost a dílo J. G. Mendela a také souvislosti s dnešní genetikou, molekulární biologii a dalšími obory. Jedinečné jsou několikametrové modely DNA a genové exprese doplněné 3D animacemi, které umožňují návštěvníkům aktivní vstup do buňky.

Pamětní bankovku si lze pořídit za 200 korun na pokladně Moravského zemského muzea v Dietrichsteinském paláci na Zelném trhu a také na e-shopu.

(red)

Foto: Jan Cága MZM

Mamutí chobot „vytlačuje“ třešni

Pod rozkvetlou třešní dostali prvo májové políbení už jistě skoro všichni. Ale v souladu s poučkou moderních manželských koučů či psychologů hlásajících, že stereotyp ubíjí vztahy, na nichž je potřeba neustále pracovat, nabídlo Moravské zemské muzeum atraktivní změnu. Zamilované páry před svatbou i po svatbě, bez ohledu na věk i pohlaví, ale také

třeba maminky s dětmi, prarodiče nevyjímaje, mohou dorazit do Pavilonu Anthropos a políbit se pod chobotem legendárního mamuta. Letos se tak dělo už potřetí a o zájemce nebyla nouze. Kdo se aktivně zapojil, odnesl si navíc ještě i malý dárek. Takže pokud jste to nestihli, 1. května 2023 určitě přijďte. Protože pusa pod chobotem chutná stejně sladce jako ta pod jarními stromy (a nebude na vás navíc ani pršet, kdyby se náhodou zrovna nevyvedlo počasí).

(red)

Foto: Jan Cága

Festivally nabízí vědu v přitažlivém obalu

Festival vědy se stal již oblíbenou tradicí, a tak ani na tom konaném od 9. do 11. září 2022 poprvé na brněnském výstavišti nemohlo Moravské zemské muzeum chybět. Smyslem celé akce je ukázat především těm nejmladším návštěvníkům, že věda není nuda a že poznávat podstatu věcí je to největší dobrodružství. Odborníci z Mineralogicko-petrografického oddělení představili krásu i praktické využití nerostů, s pracovníky Centra Mendelianum si zájemci mohli otestovat vlastní čichové buňky nebo osahat DNA a Dětské muzeum zavedlo příchozí do kouzelného světa loutek, lidových krojů či dětských her našich prababiček. Vědecký program doplnilo Dětské

muzeum MZM o zkoušku obratnosti na dráze DNA. V pestré nabídce nechyběla ani ochutnávka připravovaných programů pro rodiny s dětmi a školní skupiny v nových expozicích Paláce šlechtičen Tradiční kultura na Moravě v zrcadle času a Loutkářské umění.

Podobně orientovaným festivalem je i Noc vědců. Připravil ji Ústav českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a Etnografický ústav MZM na akci, konané na půdě univerzity, zapůjčil putovní výstavu „Do Brna široká cesta. Kramářské písně se světskou tematikou“. Jeho kurátorka Jana Poláková zajistila její dvě komentované prohlídky. V rámci série tvůrčích dílen bylo možné si vyrobit vlastní knihu kramářských písní (špalíček), zahrát si na xylofon melodie kramářských písní nebo si udělat vlastní štoček ve formě jed-

noduchého linorytu. Program tak zábavnou formou veřejnosti přiblížil výsledky pětiletého výzkumu, na němž MZM spolupracovalo mimo jiné s odborníky z Ústavu českého jazyka FF MUNI.

(red)

Foto: Jan Cága

Nešlap, nelámej. Co kvete v trávnicích Brna?

Možná to znáte: Když při čekání na tramvaj bezmyšlenkovitě hledíte vedle refýže, nebo jindy s hlavou skloněnou spěcháte přes sídliště, zarazí vás, že mezi stébly trávy to hýří barvami... Co všechno vlastně kvete v trávnicích v Brně? Odpověď na tuto otázku nabízí další virtuální procházka, kterou připravili pracovníci Botanického oddělení Moravského zemského muzea Svatava Kubešová a Vojtěch Taraška. „Herbář“ s fotografiemi těch nejčastějších představuje bezmála tři desítky druhů, které zpestřují městské pažitky, jež jsou našťáště často doplněné i bohatou květenou poskytující pastvu pro včely. Snímky doprovází stručný popis upřesňující výskyt dané rostliny, její využití a mnohé další zajímavosti.

Nechybí samozřejmě ty nejznámější, jako je pampeliška, jetel či jitrocel, vlčí mák nebo čekanka, ale objevíte rovněž květiny s nádhernými českými názvy, jako jsou například čičorka pestrá, silenka nadmutá nebo kozí brada pochybná. O tom, že pozvání k virtuální procházce návštěvníci oceňují, svědčí i pochvalné zápisy v elektronické „pamětní knize“: *Moc dík, zrovna se synem děláme školní projekt Herbář, tak se v těch rostlinkách pěkně plácáme. Tohle dost pomohlo. Nebo: Vaše procházka po trávnících mně osvěžila již zapomenuté názvy a rozlišovací znaky bylin, které potkáváme všude okolo nás.*

Virtuální procházku, při níž se nemusíte bát, že něco pošlapete či polámete, najdete na webových stránkách MZM nebo pod odkazem bit.ly/Co_kvete_travniky.

(red)

Foto: Archív MZM

Nové možnosti v digitalizaci sbírkových předmětů

Etnografický ústav se v rámci své podsírký stará o více jak 9000 kraslic různého stáří (nejstarší pocházejí z konce 19. století), výrobních technik a materiálu. Jejich digitalizace dosud probíhala nafocněním šesti základních fotografií – čtyři strany vejce a dva vrcholy. Pro studium ornamentální výzdoby i pracovních postupů však není tato dokumentace v mnohých případech dostačující. Díky kolegiálním vztahům s Fakultou elektrotechniky a komunikačních studií brněnského Vysokého učení technického byla v roce 2021 zahájena spolupráce se studentem bakalářského studia Lukášem Drapačem. Z teoretického i praktického hlediska se ujal problému digitálního snímání kraslice tak, aby výsledkem nebyly jen samostatné snímky, ale také pás představující kompletní ornament na ní. Jednotlivé záběry zaznamenává upevněná webová kamera. Kraslice je velmi ohleduplně umístěna do prototypu nosného přístroje, který umožňuje její otáčení dle vlastního nastavení. Podle požadavků kvality výsledného obrazu může být přeneseno 360° až do 200 snímků. Požadavky si určuje jednoduchým ovládáním přes počítač kurátor. Výsledkem je pro badatele i kurátora celistvý a přehledný pás ornamentu. Při zpracování zakomponoval dnes už vy-

studovaný bakalář také základní požadavky – barevnou škálu, měřítko a inventární číslo předmětu. Vytvořil navíc program, který umožní výběr zachovaných fotografií pro dokumentaci a automaticky je pojmenuje podle inventárního čísla. Do budoucna předpokládáme další spolupráci jednak na vylepšení tohoto digitalizačního postupu s ohledem na různorodost materiálu, jednak na zpracování dalších metadat (např. automatický přepis dosud nezpracovaných inventárních karet do elektronické podoby).

Jana Poláková

Kurátorka fondu kraslic Etnografického ústavu MZM

Vendula Chalánková ilustrovala kuchařku pro J. G. Mendela

Proslavil se pokusy s hráškem, jestli si na něm však taky pochutnal...? Čím se proslavil Johann Gregor Mendel, to ví snad už každý. Ale přes veškerou genialitu byl i obyčejným člověkem a právě tato část jeho každodenního života nám trochu uniká – jak konečně bývá u velikánů časté. V Mendelově případě si však můžeme udělat nyní představu, co a jak jedl či čemu na talíři dával přednost... V archivu Mendeliana Moravského zemského muzea se

totiž dochovala svého času slavná a oblíbená kuchařská kniha paní Luisy Ondráčkové, která od mládí sloužila v augustiniánském klášteře na Starém Brně, kde proslulý badatel žil a pracoval. Počátkem letošního roku ji v novém vydání a se svěbytnými ilustracemi brněnské výtvarnice Venduly Chalánkové poprvé představilo Moravské zemské muzeum 8. března na Mezinárodní Mendel Day.

Podle kuchařky Luisy Ondráčkové lze připravit stovky různých pokrmů a pochoutek (včetně polévky z cvrčků) a okusit chutě i vůně, které se linuly chodbami kláštera a jimiž se také nechal vést už Gregor Johann až do refektáře k prostřené tabuli. Zjistíme, jak asi v klášteře mohlo vypadat stolování, a to jak běžné, tak sváteční, postní nebo při největších hostinách. Můžeme si udělat dobrou představu z náčrtů jídelních menu, co se běžně podávalo k obědu a večeři nebo ve dny výjimečné. Narazíme také na různé pojmy, které již skoro zapadly: Dokážeme si ještě odvodit třeba takovou *utlučeninu* nebo *míšeninku* a vytušíme, co by mohla být *sedlína*. Ovšem třeba *maraschina* je už větší oříšek – kdo tuší, že šlo o ve své době oblíbený italský třešňový likér?

Kniha je v prodeji na pokladnách a v e-shopu muzea.

(red)

Autorka ilustrace: Vendula Chalánková

Jako růže zavoněla i ve Slováckém muzeu

Repríza výstavy oděvů ze sbírek Etnografického ústavu Moravského zemského muzea Jako růže. Móda zrcadlem doby vzbudila zasloužený návštěvnický ohlas také ve Slováckém muzeu v Hradišti, kde „hostovala“ v první polovině roku 2022. Její autorky Libuše Dufková a Gabriela Rožková z Etnografického ústavu MZM se tam účastnily rovněž Muzejní noci 20. května 2022, která

se nesla v duchu výstavy, aby tam provedly komentované prohlídky pro návštěvníky akce. Během Muzejní noci proběhla módní přehlídka, na níž byl předveden vývoj odívání z období od 80. let 19. století po 20. léta 20. století v podání členů Luhačovickeho okrašlovacího spolku Calma.

(red)

Foto: Archív MZM

Muzejní noc přivítala v MZM čtrnáct tisíc návštěvníků

I v pohnuté době pandemie to nakonec všechno klaplo a v pořadí 17. Muzejní noc v Brně se v sobotu 21. května 2022 uskutečnila v plné parádě! Mezi sedmadvacítku zapojených kulturních institucí se zařadilo samozřejmě také Moravské zemské

muzeum. Kromě stálých i aktuálních výstav si návštěvníci ve všech jeho objektech otevřených od 18 hodin až do půlnoci mohli užít také bohatý doprovodný program zahrnující hudební vystoupení, hry, kvízy a další zábavu. Celkem pozvání Moravského zemského muzea využilo na čtrnáct tisíc „nočních“ návštěvníků. Kompletní program si mohli najít jako vždy v předstihu i na webových stránkách brněnska-muzejinoc.cz, kde měli k dispozici také jízdní řády a programovou brožuru ke stažení. Osobně se o Brněnské muzejní noci bylo možné jako obvykle informovat v historickém autobuse na náměstí Svobody a na Moravském náměstí, které už tradičně sloužilo letos jako centrální přestupní bod pro dopravu v rámci Muzejní noci.

(red)

Foto: Jan Cága, MZM

Rudolf Musil

neměl z mocných strach

Jak už to tak v životě bývá, dny sluncem zalité jsou střídány dny, které za šťastné rozhodně označit nemůžeme. Jedním takovým neveselým dnem byl bezpochyby 23. únor letošního roku, kdy ve věku 95 let zemřel profesor Rudolf Musil. Jeho úmrtí není pouze velkou ztrátou pro vědní obor paleontologie a geologie čtvrtohor, jedná se také o smutnou zprávu pro Moravské zemské muzeum, se kterým profesor Musil spojil celých čtyřicet let svého aktivního života.

Profesor Musil se narodil 5. 5. 1926 v Brně – Líšni, ve válečných letech vystudoval klasické gymnázium, ve studiích pokračoval na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity, kde se věnoval především přírodopisu, a to kromě botaniky a zoologie také geologii, paleontologii, mineralogii a petrografii. Po kraťoučkové učitelské kariéře a absolvování vojenské základní služby zakončil Rudolf Musil téměř na čtvrtstoletí, konkrétně od ledna 1953 do konce roku 1976, v Moravském muzeu (v tehdejšímu názvu Moravského zemského muzea nefigurovalo adjektivum „zemské“).

Mladý doktor, RNDr. Rudolf Musil, nastoupil jako vědecký pracovník na Geologicko-paleontologické oddělení Moravského muzea, od roku 1954 do konce roku 1971 toto oddělení vedl. Za Musilova vedení bylo oddělení celkově modernizováno, byl přebudován systém

uložení sbírek fosilních obratlovců i bezobratlých, inovován knihovní systém. Osobní vědecká kariéra Rudolfa Musila v Moravském muzeu taktéž nestagnovala, v roce 1960 mu byla udělena hodnost kandidáta věd (CSc.), v roce 1966 byl habilitován pro obor geologie kvartéru a paleontologie a doktorem geologicko-mineralogických věd (DrSc.) byl jmenován v roce 1968.

V září 1971 byl profesor Musil pověřen prozatímním vedením Moravského muzea a od roku 1972 do konce roku 1976 působil v Moravském muzeu na pozici ředitele. Období „ředitelování“ Rudolfa Musila nebylo tedy příliš dlouhé, ale jak sám s oblibou vyprávěl, stihl tak trochu za zády tehdejších mocných získat pro Moravské muzeum zámek v Budišově, který sloužil a doposud slouží jako depozitář. Nepříliš potěšující je nicméně skutečnost, že později byl v restituci budišovský zámek

muzeu odebrán a navrácen obci, která nyní depozitáře muzeu pronajímá. To je ale jiný příběh.

Vzhledem k faktu, že od konce jeho působení v Moravském muzeu uplynulo už 46 let, nebylo jednoduché najít osobu, která by pamatovala profesora Musila jako ředitele. Nicméně povedlo se a pan Oldřich Neužil, dlouholetý zaměstnanec Ústavu Anthropos (nyní již pochopitelně v důchodu) se se mnou podělil o vzpomínku na nákup obrazů Zdeňka Buriana. Postupný nákup Burianových obrazů, paleontologických a archeologických rekonstrukcí, které jsou nyní součástí „rodinného stříbra“ MZM, posvětil totiž profesor Musil v době svého vedení Moravského muzea. Nejen, že na nákup sehnal peníze, zároveň tímto nákupem projevil i značnou politickou odvahu, protože nákupy obrazů probíhaly v době, kdy byl Zdeněk Burian pro vládnoucí komunistickou garnituru osoba víceméně nepřijatelná. Jeho ilustrace se totiž objevily na obálkách komiksu s názvem: „Octobriana and the Russian Underground“, který vyšel v roce 1971 nejprve ve Velké Británii, pak v USA a později i v NSR a zesměšňoval Velkou říjnovou socialistickou revoluci.

Na začátku roku 1977 přesídlil profesor Musil definitivně na Katedru

Profesor Rudolf Musil (zcela vlevo) s kolegy při exkurzi v terénu v padesátých letech. Třetí z leva stojí doc. Karel Valoch.

Profesor Rudolf Musil (vlevo) diskutující. Snímek z akce při odhalování pamětní desky doc. K. Valocha v jeskyni Kůlně (11. 6. 2020). Druhým diskutérem je dr. Karel Sutorý.

geologie a paleontologie PřF UJEP (dnešní Ústav geologických věd PřF MU), kde působil v podstatě až do svého skonu. Na katedru nastoupil jako docent, v roce 1980 získal profesuru, v letech 1978–1989 katedru vedl. V roce 1991 profesor Musil sice odešel do důchodu, kvartérní paleontologii a geologii nicméně neopustil a pracoval dále na částečné úvazky, od roku 2000 byl emeritním profesorem.

Pohyb po terénu a terénní výzkumy neoddelitelně patřily k životu pana profesora, spousta terénních výzkumů proběhla v době jeho působení v Moravském muzeu. Za mnohé další lze jmenovat nejen dlouhodobý výzkum na Stránské skále (1948–1975), ale také výzkumy v jeskyních Moravského krasu, např. v jeskyni Pod hradem (s doc. K. Valochem, 1956–1958), v jeskyni Barové (1956–1958), či v jeskyni Kůlně (opět s K. Valochem, 1967–1968 a 1986–1987). Odborně zpracoval i rozsáhlé kolekce zvířecích kostí, které byly získány při výzkumech jiných odborníků (např. z jeskyně Švédův stůl a Pekárna), účastnil se

taktéž mezinárodních výzkumných projektů a výzkumů na zahraničních lokalitách. Jeho posledním velkým výzkumným počinem byl paleontologický a sedimentologický výzkum v jeskyni Za hájovnou (Javoříčský kras, 2001–2016).

Byl však taktéž skvělým pedagogem, vyučoval systematickou paleontologii i evoluční teorie, byl školicí a vedoucím diplomových či disertačních prací. Vychoval spoustu následovníků, kteří jsou dnes úspěšnými odborníky. Přednášel na odborných i laických fórech, účastnil se spousty mezinárodních konferencí, seminářů i sympozií, mnohé konference či semináře i organizoval nebo spoluorganizoval. Jako jeden za všechny lze vzpomenout seminář Kvartér, jehož první ročník profesor Musil uspořádal v roce 1995. Na tento ročník pak pod profesorem vedením navázaly další úspěšné ročníky a vyvinula se velmi příjemná každoroční podzimní tradice, která v posledních letech pokračuje pod vedením doc. M. Ivanova.

Pracovní úkoly často profesorovi Musilovi prolínaly s volnočasovými

aktivitami, byl zapáleným speleologem, postupně členem hned několika speleologických skupin. Zároveň byl zapřísláhlým skautem, který zůstal skautskému hnutí věrný po celý život. Byl neustále v pohybu a v akci, velice pracovitý, o čemž svědčí jeho rozsáhlá publikační činnost čítající několik stovek titulů. Byl to ale také člověk přívětivý, společenský a otevřený, ochotný se podělit o své letité zkušenosti s mladšími kolegy, nejlépe při sklence dobrého vína, kdy si také rád zazpíval moravské písničky. S jeho odchodem přicházíme o mezinárodně uznávaného vědce, výborného odborníka a učitele, zároveň ale i o milého člověka s nadšením pro přírodu i společnost. Čest jeho památce.

M. Roblíčková

(s poděkováním T. Prokůpkovi za odborné doplnění), MZM

Foto: Archív MZM

Bylo, nebylo aneb O Tomkově zahrádce

Pohled na dělníky na archeologickém výzkumu V. Hrubého v roce 1962 v Uherském Hradišti-Sadech. Pan Tomek, preparátor prehistorického oddělení MZM a domovník v Dietrichsteinském paláci ve druhé řadě třetí zleva (v rádionce). Foto: Archiv MZM

Jsou příběhy, které se vyprávějí, aniž by jim někdo zcela věřil, anebo se je jen pokusil popřít či vyvrátit. Znějí často tak, až bychom je nejraději přiřadili k oněm bájným vyprávěním starců... Tak například: V budově muzea, která dnes patří kolegům geologům, údajně choval kdysi a kdosi dokonce dospělého čuníka. A prý kdesi jinde v areálu muzea choval kdosi jiný slepice...

Do této kategorie zdánlivě patří i povídání o Tomkově zahrádce. To povídání je stále živé, i proto, že označení stále často zaslechnete v rozhovorech, ale kdo doopravdy ví, kdo že to byl pan Tomek a jak vůbec to bylo s jeho zahrádkou?

Já jsem pana Jaroslava Tomka, který pracoval mimo jiné jako domovník Dietrichsteinského paláce, osobně znal. Než však začnu mluvit o jeho osobě, je naprosto nezbytné říct několik slov o samotném Dietrichsteinském paláci MZM v době před zahájením jeho rekonstrukce. Tehdy se do této budovy ve vrchní části Zelného trhu stejně jako dnes vcházelo mohutnými ba-

rokními vraty, kudy kdysi vjížděly kočáry, nebo bočními úzkými dveřmi.

Hned za vstupními vraty vpravo byl umístěno národopisné oddělení a na levé straně centrální knihovna. Sallu terrenu zdobily pamětní desky se jmény zasloužilců o Moravské zemské muzeum. Zhruba v polovině průjezdu bylo v současnosti již neexistující slavnostní barokní schodiště vedoucí do prvního patra paláce. Stejně jako vstup do budovy byl i vstup na nádvoří uzavřen mohutnými vraty, do nichž byla vsazena dvířka pro pěší.

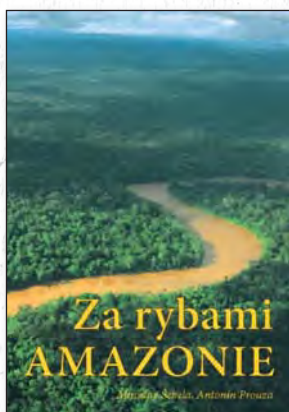
V nádvoří, hned za vraty, na jeho levé straně, sídlila stolařská dílna

pana Hamříka a vedle ní se nacházel domovnícký byt pana Tomka. Šikmo přes nádvoří směrem k terase byl umístěn centrální sklad muzea. Vedle něj kamenné točité schodiště do prvního a druhého poschodí a vstup do kotelní – království pana Nezvala, řidiče a kotelníka v jedné osobě. Točité schodiště ústilo v prvním poschodí na oddělení prehistorie a ještě o patro výše na oddělení divadelní. Oddělení prehistorie se nacházelo ve výšce terasy, na kterou vedly z oddělení pohodlné dveře. Toto oddělení bylo současně i druhým pracovištěm pana Tomka, který zde pracoval jako preparátor. Povrch terasy byl v té době pokryt zeminou a pan Tomek zde pěstoval mrkev, petržel, rajčata, česnek a cibuli a dokonce zde rostl i jeden nevelký stromek – meruňka. Legendární Tomkova zahrádka...

Pan Tomek byl legionář. Po návratu z legií dostal možnost zaměstnání v Moravském zemském muzeu a získal zde i byt. Nevelký a vlhký, ale pan Tomek si nestěžoval. Oženil se a měl jednu dceru, která posléze ochrnula. Když jeho manželka zemřela, staral se o ni sám. Žil v Dietrichsteinském paláci až do chvíle, kdy byl opraven Kapucínský klášter a oddělení prehistorie se do něj přestěhovalo. Také na pana Tomka s dcerou zde čekal komfortní domovnícký byt.

Dnes už asi ani nikdo neví, kdo pan Tomek skutečně byl. Ale označení Tomkova zahrádka, která už dávno není zahrádkou, ale parkovištěm, rezonuje a běžně se používá i mezi současnými muzejníky.

Oldřich Neužil,
vedoucí Pavilonu Anthropos
MZM v letech 1968–2005

ZA RYBAMI AMAZONIE

*Miroslav Šebela,
Antonín Prouza*

Tato kniha by měla čtenáři přiblížit průzkumné cesty především z pohledu přírodovědce, který se zajímá o ryby a ichthyologii v podmínkách rovníkové Ameriky, a přitom vnímá další zajímavosti, jež zdejší příroda nabízí. Jsme si vědomi, že i když jsme se bádání věnovali s nadšením a vervou, prozkoumali jsme jen nepatrný úsek jedné velké řeky v jejím mimořádně vodnatém teritoriu. Na druhé straně máme jistotu, že jsme prozkoumávali vzdálená a obtížně dostupná místa, o kterých civilizovaný svět mnoho neví. Možná závažnějším důvodem ke vzniku publikace je skutečnost, že díky dlouholetému poznávání stejných lokalit jsme se stali svědky neoddiskutovatelných negativních změn i ve vzdálených pralesích.

ISBN: 978-80-7028-560-2 / 2021 / 248 stran / formát 240×330 mm / pevná vazba / 671 Kč

UH. HRADIŠTĚ- SADY. 500 LET KŘESŤANSTVÍ

IV. His. souvislosti
9.–13. století

*Jiří Mitáček,
Vladimír Vavřínek*

Uherské Hradiště-Sady a doba raného až začátku vrcholného středověku – to jsou pojmy, které spolu od přelomu 50. a 60. let 20. století velmi úzce souvisejí. V té době archeolog Vilém Hrubý na sadské ostrožně, dnes symbolicky zvané Výšina sv. Metoděje, objevil a posléze odkryl pozůstatky rozsáhlého středověkého sakrálního areálu. Středem badatelského zájmu se brzy staly zejména ty z jeho částí, které náležely do období Velké Moravy (9. až první polovina 10. století), tedy architektonicky výjimečný kostel s přístavbami, nevelké, ale o to významnější pohřebiště, dlouhá dřevěná halová stavba palácového typu a konečně sídliště tvořené více než desítkou masivních srubů.

ISBN: 978-80-7028-564-0 / 2021 / 116 stran / formát 210×297 mm / pevná vazba / 379 Kč

LIDOVÁ KULTURA NA MORAVĚ V ZRCADLE ČASU

kolektiv autorů

Začátky valné většiny evropských muzeí jsou spojeny s osvícenskými ideály 19. století zaměřenými na kulturní povznesení širokých vrstev národa. V pozadí jejich vzniku tak vedle snah sběratelských stálo zároveň šíření vzdělanosti. Nejinak tomu bylo v roce 1817 v Brně, kde bylo při Moravskoslezské společnosti pro zvelebení orby, přírodovědnosti a vlastivědy zřízeno muzeum nazvané na počest císaře Františka I. Stejně jako jeho bezprostřední vzor – Museum Joanneum (1811) ve Štýrském Hradci v Rakousku – propojovala i brněnská instituce tvorbu sbírek s funkcí osvětovou a vědecko-naučnou. Františkovo muzeum mělo být především podpůrnou složkou výzkumné a vzdělávací práce pro Moravu a Slezsko.

978-80-7028-563-3 / 2021 / 328 stran / formát 210×255 mm / pevná vazba / 682 Kč

KUCHAŘKA PRO MENDELA

Nejnovější
ilustrovaná
kuchařská kniha
Luisy Ondráčkové

Luisa Ondráčková působila jako vrchní kuchařka v augustiniánském klášteře na Starém Brně. Pokud se necháme vést jejími zkušenostmi, můžeme podle její kuchařky připravit stovky, ba i tisíce různých pokrmů a pochoutek a okusit vůně i chutě, které se linuly chodbami kláštera a kterými se také mohl nechat vést i Mendel až do refektáře k prostřenému stolu. Milí čtenáři, nic nám tedy nebrání pokusit se, za pomoci následujících stránek, o rekonstrukci jako opravdový kulinářský experimentální archeolog, proniknout do Mendelovy minulosti a na vlastní smysly vnímat vše, co nejspíš kdysi vnímal i on. Anebo prostě jen tak si připravit dobré tradiční moravské jídlo. Dobrou chuť.

ISBN: 978-80-7028-565-7 / 2022 / 400 stran / formát 220×295 mm / pevná vazba / 620 Kč

Krvavé represe po atentátu zasáhly manžele Valčíkovy

V souvislosti s letošním 80. výročím od nejvýznamnějšího činu československého odboje v letech druhé světové války – útoku československých parašutistů na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha v Praze dne 27. května 1942 – si mimo jiné připomínáme i tragický osud jejich spolupracovníků. V rámci krvavých represí po atentátu nacisté v koncentračním táboře Mauthausen nacisté zavraždili celkem 294 osob. Nejdříve zde 24. října 1942 našlo smrt 262 příslušníků rodin obviněných z podpory a přechovávání parašutistů (včetně 27 příbuzných Jana Kubiše a Josefa Valčíka), další skupina 31 spolupracovníků byla popravena 26. ledna 1943 a poslední vlastenec (František Pecháček) ještě 3. února 1944.

Ve sbírkách Historického oddělení MZM se od roku 1986 nachází skromná pozůstalost po Anně Valčíkové, rozené Ležákové (nar. 11. ledna

1911 v Kladerubech nad Oslavou, o. Třebíč), která od roku 1936 bydlela se svým manželem Emilem Valčíkem (nar. 18. září 1909 ve Smolině, o. Valašské Klobouky) na ulici Karla Wawry (dnes Havlíčkova) č. 71 v Brně. Počátkem roku 1942 s nimi navázal kontakt manželův bratr, příslušník čs. zahraniční armády ve Velké Británii rtm. Josef Valčík, který jako člen paraskupiny Silver A seskočil na území protektorátu v prosinci 1941. Manželé Valčíkovi poskytovali parašutistovi podporu a oba byli zatčeni gestapem 15. června 1942.

Petr Kubánek v publikaci o Josefu Valčíkovi „Dal signál k atentátu na Heydricha“ z roku 1993 píše: „Josefův bratr Emil Valčík se sice zprvu skryl ve Wilsonově lese, ale ze strachu o manželku Annu a syna Luboše se vrátil domů. Jeho žena byla zatčena přímo u plotny tak, jak přišla z města.“

Během vyšetřování odeslala Anna Valčíková z věznice na Pankráci

známým do Brna několik osobních dokladů a předmětů, včetně malé kožené peněženky s kovovým zámkem nebo manželova přidělového lístku na tabák. Podle data jeho platnosti je možné, že si tabačenkou ráno vyzvedl, aniž by tušil, že ho ten samý den zatknou...

Manželé Valčíkovi byli dne 29. září 1942 stanným soudem v Praze odsouzeni k trestu smrti, poté deportováni do Malé pevnosti Terezín a odtud do Mauthausenu. Anna Valčíková byla zavražděna 24. října 1942 v 9 hodin 20 minut, Emil Valčík o něco později ve 13 hodin 32 minut.

Jan Břečka,

Historické oddělení MZM

Svatební fotografie Emila a Anny Valčíkových z 1. srpna roku 1934 (inv. č. T 6858)

Přídělový lístek na tabák Emila Valčíka na období 15. 6. – 12. 7. 1942. (inv. č. S 744)

Malá kožená peněženka Anny Valčíkové (inv. č. Ca 330)

PAVILON ANTHROPOS
19. 8. 2022 — 26. 2. 2023
PISÁRECKÁ 5, BRNO

NEJSTARŠÍ ŠPERKY A OZDOBY TĚLA

